

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Яременко Ніна Володимирівна

УДК 371.134:379.844

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ
ДОЗВІЛЛЄВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

**Науковий керівник:
Барановська Лілія Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор**

Біла Церква – 2006

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ.....	14
1.1.Ретроспективний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.....	14
1.2.Психолого-педагогічні особливості організації ігрової діяльності учнів підліткового віку.....	36
Висновки до розділу 1.....	54
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ.....	57
2.1.Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів.....	57
2.2.Характеристика готовності майбутніх учителів до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи.....	73
2.3.Зміст підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.....	88
Висновки до розділу 2.....	123
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ.....	125
3.1.Організація та результати констатувального експерименту.....	125
3.2.Реалізація моделі підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.....	142
3.3.Ефективність дослідно-експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.....	164

Висновки до розділу 3.....	173
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	181
ДОДАТКИ.....	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ДД – дозвілєва ігрова діяльність

ЕГ – експериментальна група

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

КГ – контрольна група

КІ – клуб інтелектуальних ігор

КІС – колективне ігрове спілкування

КОІПОПК – Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів

ОДІД – організація дозвілєвої ігрової діяльності

СПД – самостійна пізнавальна діяльність

СРС – самостійна робота студентів

УОШ – учні основної школи

ВСТУП

Актуальність теми. Фахова підготовка вчителя ХХІ століття відповідно до Закону України “Про вищу освіту” та інших державних нормативних документів потребує суттєвих змін, адекватних сучасним освітнім пріоритетам та завданням. Формування нового покоління вчителів, вихователів, підвищення їхньої загальної культури, кваліфікації та соціального статусу в системі професійної підготовки зумовлює необхідність оновлення навчальних планів вищих навчальних закладів шляхом введення додаткових дисциплін, спецкурсів, котрі мають забезпечити готовність майбутнього фахівця до роботи в різних типах загальноосвітніх навчальних закладів і виконання ним посадових обов’язків класного керівника, вихователя.

Ефективність будь-якої діяльності перебуває у прямій залежності від чергування та дозування її видів, рівня організації, врахування вікової специфіки учасників. У діяльності складаються професійно-особистісні властивості людини. Формування її як суб’єкта діяльності починається в грі – довготривалій школі реалізації практично всіх можливостей людини. Гра вивірена століттями, народним досвідом, соціально-культурними нормами суспільства і є чинником соціалізації особистості.

Особистість інтенсивно формується в підлітковому віці, тому актуальною проблемою є підготовка майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності саме з учнями основної школи.

Вчитель, працюючи в школі, виконує функції класного керівника, посадовими обов’язками якого передбачено організацію активного та змістовного дозвілля учнів. Його невід’ємною складовою є ігрова діяльність як важливий засіб виховання особистості підлітка. Окремі аспекти підготовки вчителя до організації виховної роботи з учнями різних вікових категорій та до виконання ним функцій класного керівника досліджувались такими вченими як О.В.Безпалько, О.А.Дубасенюк, Л.В.Заремба, І.В.Казанжи, І.І.Коновальчук, Л.І.Куторжевська, Ю.В.Пелех, Н.П.Сивачук, Г.В.Троцько. В Україні останнім часом з’явилися окремі дослідження з проблеми підготовки вчителів початкових класів до використання гри у навчально-виховному процесі школи та здійснення її педагогічного керівництва (Г.В.Воробей,

Н.В.Кудикіна, Н.В.Сулаєва). Проте проблема підготовки майбутнього вчителя до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи поки що не була предметом пильної уваги науковців.

У сучасній практиці підготовки вчителів як вихователів до майбутньої професійної діяльності існує суперечність між вимогами до їхньої високої кваліфікації та недостатнім рівнем підготовленості до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи, що є важливою складовою готовності вчителя до організації позакласної виховної роботи з учнями.

Усвідомлення необхідності розв'язання означеної суперечності, практичне значення ігрової діяльності у формуванні особистості дитини, недостатня розробленість проблеми в педагогічній науці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження “Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи”.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана у Білоцерківському державному аграрному університеті (БДАУ) та є складовою науково-дослідної теми “Сучасні педагогічні технології формування фахівця нового покоління” (протокол №1 засідання кафедри педагогіки і психології від 17.03.2005). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою БДАУ (протокол №5 від 15.06.2001) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол №2 від 26.02.2002).

Об'єкт дослідження – підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації до організації позакласної виховної роботи з учнями.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх учителів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити методику підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

Гіпотеза дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи суттєво підвищиться за таких педагогічних умов:

- усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції;
- забезпечення єдності основних компонентів підготовки: мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольного-регулювального, оцінно-результативного;
- взаємозв'язок змісту навчання, самостійної роботи та оцінювання знань студентів з основ методики організації дозвілєво-ігрової діяльності в соціумі;
- удосконалення знань майбутніх фахівців з методики організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів у системі інтегративних зв'язків та самоосвіти;
- обов'язковість моніторингу рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи;
- підготовленість викладача вищого навчального закладу до навчання майбутніх учителів методики організації ігрової діяльності.

Відповідно до мети та гіпотези були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Аналіз та узагальнення теоретичних надбань філософської, психологічної та педагогічної наук з проблеми підготовки вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.
2. Виявлення психолого-педагогічних особливостей організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.
3. Обґрунтування педагогічних умов та моделі ефективної підготовки майбутнього вчителя як вихователя (класного керівника) до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.
4. Визначення компонентів підготовки, критеріальних характеристик та рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.

5. Розробка експериментальної методики підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.

Методологічною основою дослідження є філософські та психолого-педагогічні положення про зумовленість мети й завдань освіти потребами суспільства, взаємозалежність професійного розвитку майбутнього вчителя та організації його самостійної навчальної діяльності; загальнодидактичні й методичні засади, що стосуються викладання навчальних дисциплін; сучасні концептуальні підходи до формування особистості та підготовки молодшого спеціаліста.

Нормативну базу дослідження становлять основні положення щодо підготовки педагогічних працівників Законів України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Національної доктрини розвитку освіти, Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Концепції підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації, Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) тощо.

Теоретичну основу дослідження складають роботи філософського та психолого-педагогічного напрямів, у яких розкриваються соціально-педагогічні можливості дозвілля (О.А.Бездверна-Хомерікі, Б.А.Брилін, І.П.Іванов, І.В.Петрова, В.М.Піча, Ю.А.Стрельцов) та ігрового виду діяльності (Г.Г.Ващенко, Л.С.Виготський, О.С.Газман, Д.Б.Ельконін, П.Ф.Каптерєв, В.В.Клименко, Н.В.Кудикіна, П.Ф.Лесгафт, А.С.Макаренко, С.Л.Рубінштейн, С.Ф.Русова, Д.М.Узнадзе, С.А.Шмаков, Jean-Pierre Allali, René Alleau, Augé Hélène, Claude Aveline, Roger Caillois, Johan Huizinga та ін.); обґрунтовано особистісно зорієнтований підхід до виховання (І.Д.Бех), положення про теоретичні та методичні основи організації навчання у ВНЗ (Л.В.Барановська, С.У.Гончаренко, С.Р.Гуревич, А.Є.Мойсеюк, В.Є.Сорочинська), теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх педагогів до організації виховної роботи (Ю.К.Бабанський, Т.Д.Дем’янюк, О.А.Дубасенюк, М.М.Поташник, Г.В.Троцько та ін.), аналізується розвиток підлітка в онтогенезі (Л.І.Божович, Д.Й.Фельдштейн та ін.), праці про дидактичну проблему організації самостійної роботи студентів

(В.К.Буряк, Ю.П.Єлісавенко, П.І.Підкасистий, К.К.Платонов, Л.І.Рувинський, М.І.Сметанський, М.М.Солдатенко та ін.).

Для розв'язання визначених завдань, перевірки гіпотези та досягнення мети дослідження нами застосовано комплекс наукових **методів**:

- *теоретичних*: порівняльно-історичного та причинно-наслідкового аналізу наукових джерел, програм, підручників і посібників – з метою відбору й осмислення фактичного матеріалу, порівняння та зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, з'ясування стану готовності вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів, обґрунтування її педагогічних умов та концепції; моделювання, синтезу, порівняння, класифікації, абстрагування, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду – з метою створення моделі підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності, формулювання науково-практичних висновків дослідження;
- *емпіричних*: педагогічного спостереження та опитування (усне й письмове) – для з'ясування доцільності підготовки майбутніх учителів до організації ігрової діяльності учнів, коригування їхніх практичних умінь і навичок з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів; аналізу продуктів діяльності майбутніх учителів – з метою діагностування, контролю та корекції рівнів їхньої готовності до організації дозвілєвої ігрової діяльності; метод інтроспекції – з метою дослідження продуктивності професійної діяльності викладача; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики підготовки майбутнього вчителя до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи;
- *методів обробки результатів дослідження*: кількісний та якісний аналіз, методи математичної статистики, що застосовувалися з метою доведення достовірності одержаних у процесі педагогічного експерименту результатів.

Організація дослідження. Дослідження проводилось протягом 1999-2006 років і складалося з чотирьох етапів науково-педагогічного пошуку.

На **першому етапі** (1999-2001 рр.) проаналізовано наукову та навчально-методичну літературу з досліджуваної проблеми, обґрунтовано об'єкт, предмет,

гіпотезу, завдання та концептуальні ідеї дослідження; розроблено навчально-методичну документацію, програму дослідження, визначено його експериментальну базу, обґрунтовано якісний і кількісний склад учасників експериментальної роботи, методику проведення констатувального експерименту.

На **другому етапі** дослідження (2001-2002 рр.) проведено констатувальний експеримент з метою з'ясування стану готовності вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи та доцільності її здійснення.

На **третьому етапі** (2002-2005 рр.) було обґрунтовано методику підготовки майбутніх учителів у ВНЗ I-II рівнів акредитації до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи і проведено формувальний експеримент.

На **четвертому етапі** (2005-2006 рр.) здійснено узагальнення й аналіз результатів експериментальної роботи, сформульовано загальні висновки, визначено ефективність запропонованої методики підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи та перспективні напрями дослідження проблеми, оформлено кандидатську дисертацію.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі гуманітарно-педагогічного коледжу Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. Дослідженням були охоплені учні загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів м. Білої Церкви (загальноосвітні школи I-III ступенів №№1, 2, 4, 5, 9, 11, 12, Державний ліцей, Центр творчості дітей та юнацтва “Соняшник”), загальноосвітня школа I-III ступенів №5 м. Ірпеня, Узинська загальноосвітня школа I-III ступенів №2 Білоцерківського району, Ромашківська загальноосвітня школа I-III ступенів Рокитнянського району. Загалом в експерименті взяли участь 1692 особи: 457 студентів та 16 викладачів ВНЗ I-II рівнів акредитації, 428 вчителів та 801 учень.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- вперше розроблено модель та методику підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи; визначено й запропоновано вмотивовані критерії та рівні готовності майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи;

- введено до наукового обігу та визначено зміст таких понять як “організація дозвіллевої ігрової діяльності”, “підготовка майбутнього вчителя до організації дозвіллевої ігрової діяльності підлітків”; уточнено сутність понять: “дозвіллева діяльність”, “дозвіллево-ігрова діяльність”, “дозвіллево-ігрові технології”; “педагогічно керована дозвіллево-ігрова діяльність підлітків”, “ігрова культура підлітків”, “готовність майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи”;
- обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови підготовки студентів педагогічних ВНЗ I-II рівнів акредитації до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи; розкрито мету й завдання, визначено зміст, принципи, методи, форми, засоби та підходи до її здійснення;
- набула подальшого розвитку проблема підготовки майбутніх учителів як класних керівників до організації позакласної виховної роботи в умовах загальноосвітнього навчального закладу шляхом визначення змісту та методики формування практичних умінь і навичок з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні змісту спецкурсу “Організація ігрової діяльності”, його навчально-методичного забезпечення (навчальні програми, навчально-методичні посібники: “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”, “Нетрадиційні підходи до проведення вікторин”, “Клуб інтелектуальних ігор”, “Дозвіллезнавство”); методики підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи у ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Результати дослідження можуть бути використані у ВНЗ I-IV рівнів акредитації для вдосконалення підготовки майбутніх учителів до організації позакласної виховної роботи з учнівською молоддю, в загальноосвітніх і позашкільних навчальних та оздоровчих закладах для організації активного й змістовного дозвілля підлітків, в інститутах післядипломної освіти педагогічних працівників для підвищення

педагогічної майстерності вихователів, класних керівників, педагогів-організаторів, соціальних педагогів, заступників директорів шкіл з виховної роботи.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в систему фахової підготовки майбутніх учителів і соціальних педагогів, що здійснюється в гуманітарно-педагогічному коледжі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (акт №353 від 16.05.06), Коростишівському педагогічному коледжі (довідка №509 від 31.01.06), Богуславському гуманітарному коледжі ім. І.С.Нечуя-Левицького (акт №38 від 26.01.06), Житомирському державному університеті імені Івана Франка (довідка №219 від 10.03.06); Білоцерківському навчально-консультаційному центрі заочної форми навчання Київського гуманітарного інституту (довідка №186 від 07.09.05); у систему виховної роботи позашкільних навчальних закладів Київської області (акт №22 від 19.01.06), Дитячого центру “Молода гвардія” – м. Одеса (акт №250 від 07.03.06) та діяльності Всеукраїнського дитячого творчого об’єднання КРОКС (культурних, розумних, організованих, кмітливих, спортивних) – (акт № 09/06-06 від 07.06.2006).

Вірогідність і достовірність результатів дослідження забезпечено використанням найновіших досягнень психології, педагогіки й методики викладання у педагогічних ВНЗ I-II рівнів акредитації; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних його меті та завданням; теоретичною та методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; оцінно-кількісним та якісним аналізом одержаних експериментальних даних за допомогою методів математичної статистики; репрезентативністю сукупної вибірки; дослідно-експериментальною перевіркою висунутої гіпотези.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження протягом 2002-2006 років обговорювались на засіданнях кафедри педагогіки і психології та Раді факультету лінгвістики БДАУ; на 16 науково-практичних конференціях: *міжнародних* – “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми” (м. Вінниця, 2002, 2004), “Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти” (м. Одеса, 2002), “Григорій Ващенко і його роль у розвитку національних

засад освіти та виховання в Україні” (м. Київ, 2003), “Післядипломна педагогічна освіта в умовах глобалізації” (м. Біла Церква, 2005); “Досвід та проблеми країн Європи (Великобританії, Німеччини, Франції, Іспанії, України) з реалізації ідей Болонської конвенції” (м. Біла Церква, 2006); *всукраїнських* – “Всебічний розвиток особистості студента” (м. Ірпінь, 2001), “Морально-етичне виховання школярів у системі громадянської освіти і виховання” (м. Івано-Франківськ, 2001), “Стан та перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та професійної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів” (м. Бориспіль, 2002), “Національно-культурні джерела сучасного виховання” (м. Ялта, 2005), “Інноваційні технології виховання учнів і молоді у позанавчальний час” (м. Житомир, 2005); *регіональних* – “Проблеми викладання курсу “Київщинознавство” (м. Біла Церква, 2001), “Наукові пошуки молоді на початку ХХІ століття” (м. Біла Церква, 2003), “Еволюція освітнього простору України” (м. Біла Церква, 2003), “Науково-методичні аспекти професійного зростання педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти” (м. Біла Церква, 2003), “Динаміка наукових досліджень у контексті створення єдиного економічного простору країн СНД – 2003” (м. Біла Церква, 2003); а також на обласних науково-практичних семінарах, курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 26 друкованих працях, серед яких: 12 статей у провідних фахових виданнях (з них – 11 одноосібних); 6 одноосібних методичних матеріалів і рекомендацій; 3 навчально-методичні посібники; 5 матеріалів наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота виконана українською мовою, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 214 найменувань (з них 14 – французькою мовою), 17 додатків на 44 сторінках; її повний обсяг становить 242 сторінки, з них основного тексту 180 сторінок. У тексті розміщено 10 рисунків на 9 сторінках і 11 таблиць на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

1.1. Ретроспективний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи

Складовою процесу професійного становлення майбутнього вчителя є формування його як вихователя. Сучасній школі потрібні не лише кваліфіковані вчителі, здатні до ґрунтового навчання учнів, а й учителі-вихователі, які формують особистість школяра. Такої думки дотримувався і В.О.Сухомлинський: “...хорошим учителем педагог може бути тільки тоді, коли він буде хорошим вихователем” [137, с. 28].

На вчителя як вихователя можуть бути покладені обов’язки класного керівника, діяльність якого регламентується Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти. Відповідно до цього документа класний керівник має створювати “...умови для організації змістовного дозвілля..., планує та проводить ...виховну роботу з урахуванням вікових та індивідуально-психологічних особливостей учнів, їх нахилів, інтересів, задатків, готовності до певних видів діяльності, а також рівня сформованості учнівського колективу” [109, с. 5]. Успішність виконання вчителем функціональних обов’язків класного керівника залежить від рівня його готовності до позакласної виховної роботи, тобто до організації різних видів діяльності з учнями в години дозвілля, зокрема – й ігрового.

Тому вважаємо за доцільне здійснити уточнення сутності та введення до наукового обігу понять, важливих для розуміння такого напрямку наукових педагогічних досліджень, як підготовка вчителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів.

У літературі знаходимо суперечливі думки щодо визначення суті дозвілля: його ототожнюють з вільним часом, пасивним і активним відпочинком, асоціальними діями індивіда у вільний час тощо [12, 16, 102, 103, 104]. Дозвілля трактують і як обрану за власними інтересами й нахилами діяльність індивіда у вільний час, в якій він може

виявити себе як особистість [95, с. 17]. Змістовне дозвілля визначають як важливу сферу соціалізації особистості, самореалізації та розкриття її творчого потенціалу, провідною метою діяльності ЗНЗ [31, с. 5]. “Використовуючи години дозвілля для ігор, читання, праці, занять спортом, мистецтвом, технікою, дитина розвивається морально, розумово й фізично. Активне, розумне дозвілля – важливий засіб збереження та підвищення працездатності” [26, с. 100].

Вважаємо, що саме соціально значиму діяльність учнів у вільний час можна визначати як дозвіллеву. Якщо ця діяльність спрямована на задоволення їхніх базових потреб, формування ціннісних орієнтацій і сприяє всебічному розвитку, то вона є соціально значимою. У зв’язку з цим вважаємо за доцільне виокремити дозвілля дитини як структурний компонент вільного часу. Етимологія слова “дозвілля” в українській мові пов’язана із значенням слова “дозвіл”. На наш погляд, дозвіллева діяльність є таким способом буття людини у вільний час, який не суперечить загальноприйнятим соціальним нормам, сприяє самопізнанню, самовизначенню, самореалізації, самоосвіті, самовихованню та всебічному розвитку особистості. Тому постає потреба у створенні умов для організації змістовного дозвілля відповідно до інтересів, здібностей, обдарувань та стану здоров’я вихованців.

Ми схилиємося до думки, що сфера дозвілля – це “...не тільки соціально-виховні інститути, які безпосередньо причетні до соціокультурного наповнення дозвіллевої діяльності громадян і формально є головними осередками народної художньої творчості, але й школа з її дозвіллевими спільнотами” [26, с. 47]. Науковці дійшли висновку, що “...організація дозвілля учнів є одним з найважливіших завдань школи, позашкільних установ, громадських організацій, сім’ї” [26, с. 100]. Під організацією дозвілля учнів розуміють “...наповнення їхнього вільного часу змістом, який особливо сприяє формуванню духовності, національної свідомості, загальнолюдських якостей, творчих здібностей” [1, с. 25]. Тому важлива роль в організації дозвілля відводиться педагогічній майстерності вчителя, сформованості в нього спеціальних практичних умінь [1, с. 25].

Під час організованого вчителем дозвілля, коли учні добровільно беруть участь у тому чи іншому виді діяльності, створюються сприятливі умови для виявлення їхніх

інтересів, потенційних можливостей та задоволення потреб. Ігрова діяльність, на нашу думку, є також найбільш доцільною у напрямі організації дозвілля учня основної школи. Організацію різноманітних ігор у години дозвілля ми відносимо до тієї сфери діяльності, у процесі якої відбувається активне становлення його особистості. Гра для нього є світом практичної діяльності, яка задовольняє не тільки фізичні, але й духовні потреби [55, с. 63].

Сутність поняття “ігрова діяльність” визначають як “...динамічну систему взаємодії дитини з навколишнім середовищем, у процесі якої відбувається його пізнання, засвоєння культурно-історичного досвіду і формування дитячої особистості. Специфіка ігрової діяльності полягає в тому, що її продуктивність визначається активним функціонуванням уяви дітей і міжособистіним спілкуванням” [56, с.137]. За умови вмілого та правильного керівництва з боку дорослих ігрова діяльність сприяє формуванню емоційної, моральної та інтелектуальної сфери дитини, розвитку її психічних процесів, фізичному вдосконаленню, вихованню волі до дії та здатності до гальмування – якостей, необхідних людині в трудовій і суспільній діяльності [26, с. 139].

Отже, ми з’ясували, що в організованій ігровій та дозвіллевій діяльності активно здійснюється особистісне зростання дитини, яке розуміємо як постійний фізичний, духовний, психічний та соціальний розвиток, що відбувається за умови організації навчально-виховного процесу на засадах проєктивної педагогіки з урахуванням інтеграції зусиль усіх соціальних інститутів виховання.

Вважаємо доцільним звернути увагу на зміст введеного С.А.Шмаковим до наукового обігу поняття “дозвіллево-ігрова діяльність”, для позначення якого в подальшому користуватимемось аббревіатурою ДІД. Сутність даного поняття визначаємо як спосіб проведення учнями основної школи вільного часу шляхом участі у педагогічно керованих іграх з метою задоволення комунікативних, когнітивних, креативних, компенсаторних, профорієнтаційних та дозвіллевих потреб. Дане визначення зумовлює необхідність з’ясування сутності поняття “педагогічно керована ігрова діяльність”.

Вивчення історії педагогічної думки дає підстави стверджувати, що проблема педагогічного керівництва ігровою діяльністю дітей не є новою. Зокрема, відомий педагог і громадський діяч, автор наукової системи фізичного виховання П.Ф.Лесгафт (1837-1909) зазначав, що серйозне керівництво ігровою діяльністю є процесом складним, а тому вимагає від керівника гри розуміння справи і великої підготовки [61, с. 352].

Відомий польський письменник і педагог Януш Корчак (1878-1942), спостерігаючи за іграми дітей протягом тривалого часу, дійшов висновку про необхідність створення належних умов для організації ігрової діяльності учнів у години дозвілля [53, с. 256].

Поради щодо організації ігрової діяльності дітей та підлітків знайшли своє відображення в настановах С.Т.Шацького (1878-1934): "...у грі має бути метод, має бути відома послідовність в іграх, вводити ігри потрібно, враховуючи вік їх учасників, правильно розподіляючи дітей по групах і маючи на увазі кількість ігор..." [160, с.263]. Актуальним залишається його твердження про те, що зародки творчої сили існують майже у всіх: у маленьких і у великих людей – потрібно лише створити для її прояву необхідні умови.

Видатний педагог і письменник А.С.Макаренко (1888-1939) рекомендував дорослим у процесі організації ігрової діяльності враховувати вікові особливості підлітків, звертати увагу на соціальне оточення школяра під час гри та надання йому можливості самостійно вирішувати проблеми, які в нього виникають. Він звертає увагу на створення таких ігрових ситуацій, у яких би учні вчилися переборювати труднощі, правильно сприймати перемоги й поразки, розуміти й поважати інших [65, с.286-293].

Важливим в аспекті нашого дослідження є бачення Г.Г.Ващенком (1878-1976) ролі вихователів в організації ігрової діяльності: "...дорослі повинні створювати умови, за яких діти могли б вільно брати участь у грі; тактовно орієнтувати гру в корисний для них напрям та навчати їх нових ігор" [15, с.348]. Дослідники ігор відзначають, що "...колективна гра неможлива без організатора, який згуртовує підлітків так, як цього вимагають правила та умови гри [159, с. 5].

Керівництво багатьма іграми є необхідною умовою активізації процесу самовиховання дитини – стверджує С.А.Шмаков [164, с.205]. На його думку, керівництво грою – це, передусім, керівництво ставленням дітей та підлітків до дійсності. Щоб правильно збалансувати гру, розвагу, навчання і працю, присутність педагогів та вихователів у грі С.А.Шмаков вважає необхідною. “А якщо врахувати, що чимало сучасних школярів обеззброює нас убогістю своїх інтересів, прагненням до досягнення примітивних джерел задоволення, відчуженістю від людей, які їх оточують, агресивністю, жорстокістю, цинізмом, то стане зрозумілою роль дорослого і в іграх також” [164, с.189]. Довготривале ігнорування ними ігрового виду діяльності призвело до появи девіантного типу ігрової масової культури, до імітації ігор у позанавчальній практиці роботи шкіл [164, с.214].

Досліджуючи проблему педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів, науковці визначають його як “...спосіб досягнення мети навчально-виховного процесу шляхом цілеспрямованого застосування системи педагогічних прийомів, адекватних особливостям конкретної гри та спрямованих на гармонізацію взаємодії в системі педагог-учень через задоволення активних потреб дитини і реалізацію її особистісного потенціалу” [56, с. 138]. Ми погоджуємося, що “...за таких умов ігрова діяльність у години дозвілля реалізується як педагогічний метод” [56, с. 138].

Ігрова діяльність учнів основної школи може бути спроектована й організована під безпосереднім керівництвом учителів. Педагогічно керованою також вважаємо самостійно організовану учнями основної школи дозвіллево-ігрову діяльність, що характеризується сформованістю їхньої власної ігрової культури. Її розуміємо як сукупність ґрунтовних знань учня про зміст та способи організації ігрової діяльності, набутих умінь організації ігор, які за змістом і спрямованістю відповідають його інтересам і потребам, що сприяють розвитку та формуванню особистісних властивостей, необхідних людині для професійної праці, різноманітної соціальної практики і засвоєння цінностей, відтворення культури й повноти відчуття щастя, як основи для самореалізації та розкриття креативного потенціалу особистості. Низький

рівень ігрової культури учнів, як правило, призводить до виникнення у підлітковому середовищі азартних ігор, які можуть мати асоціальний характер.

Сутність поняття “педагогічно керована ігрова діяльність учнів основної школи” визначаємо як спосіб надання їм допомоги в пізнанні і засвоєнні моральних і духовних цінностей, які відповідають стратегічній меті розвитку суспільства, забезпечують гармонію їх взаємин із соціальним і природним середовищем з урахуванням анатомо-фізіологічних, психологічних та індивідуальних особливостей особистості шляхом організації системи ігор під безпосереднім керівництвом учителів та батьків як вихователів та без нього за умови сформованості у підлітків ігрової культури.

Сучасні вимоги до системи виховання молодих поколінь зумовили звернення особливої уваги “...на розробку нових виховних технологій, які б забезпечували формування й розвиток у підростаючої особистості насамперед духовних здібностей як домінуючих і вирішальних для формування ціннісної системи людини” [9, с.3]. Ми вважаємо, що визначені завдання ефективно реалізуються шляхом упровадження в практику роботи ЗНЗ дозвіллево-ігрових технологій.

Будь-яка педагогічна технологія допомагає навчати, розвивати й виховувати дітей результативно. Її основними ознаками є: діагностичне цілеутворення (за результатами діагностування визначається мета діяльності), результативність (педагогічна технологія завжди передбачає отримання позитивного результату), економічність (мінімальні витрати сил і часу), наявність алгоритму (певна послідовність виконання дій), проєктованість (можливість проєктувати очікувані результати), коригованість (можливість коригувати й регулювати, сприяти самокорекції і саморегуляції), цілісність і керованість [88, с. 260].

Сутність поняття “дозвіллево-ігрові технології” визначаємо як педагогічно кероване, цілеспрямоване, творче, систематичне й доцільне застосування комплексу ігрових методів, прийомів, форм і засобів організації навчально-виховного процесу в години дозвілля з метою забезпечення результативності ігрової діяльності дітей, що виявляється в їх особистісному зростанні за умови мінімальних витрат часу і сил,

відтворюється в різних ситуаціях, має чітко виражені взаємопов'язані етапи й підлягає корекції на основі зворотнього зв'язку.

Вчителями, як свідчать наукові дослідження, не приділяється спеціальна увага проблемі використання гри як засобу виховання і розвитку учнів основної школи [96, с. 15]. Більшість із них ставляться до гри як до розваги, а тому нехтують її педагогічними можливостями [42, с. 28]. Основною причиною такого ставлення є невідповідність учителів до її організації. Під організацією дозвіллево-ігрової діяльності розуміємо процес педагогічно керованого оволодіння дитиною суспільним досвідом, формування особистості та її всебічного розвитку засобами гри у години дозвілля. Потреба вдосконалення підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи є актуальною, про що свідчать спостереження за навчально-виховною діяльністю у ЗНЗ, результати опитування учнів та вчителів, вивчення досвіду їхньої роботи. Сучасна практика дитинознавства дуже повільно включає феномен гри у навчальний і позанавчальний процеси, не готує вчительство до професійного осмислення гри з метою розширення "...поля дитинства, його чистого простору", щоб створити умови для життєвого духовного комфорту дітей [164, с. 217].

Аналіз спеціальної літератури дає підстави стверджувати, що вчителі часто зустрічаються з труднощами в організації змістовних змагань, конкурсів та ігрових програм для підлітків. Це зумовлено тим, що в педагогів, які покликані організовувати цікаве й змістовне дозвілля учнів основної школи у позакласний час, відсутні ґрунтовні знання з теорії та методики ОДІД. Основною причиною ситуації, що склалась, є невідповідність вчителів до застосування ігрових методів та форм роботи з учнями основної школи в години дозвілля. Усе це має об'єктивне соціально-політичне підґрунтя, яке, на нашу думку, потребує докладного вивчення.

Аналітична робота з документами та спеціальною літературою з проблеми підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів дозволила дійти висновку про те, що з перших років радянської влади ставлення до гри у вчених, учителів-практиків, представників тодішніх владних структур було неоднозначним. Інтерес до даної проблеми був започаткований із створенням у Москві (1921р.) Науково-

педагогічного інституту з вивчення дитячої гри та свят. Було розпочато всебічне наукове та педагогічне дослідження загалом дитячої гри, іграшки, дитячого свята, а також гри підлітків та спортивних ігор дорослих. У даній науковій установі функціонувало декілька відділів, лабораторій, які займались відповідним напрямом досліджень. Так, психолого-фізіологічна лабораторія здійснювала експериментальні дослідження з психологічного та фізіологічного обґрунтування питань використання дитячої гри. Науково-педагогічний відділ займався педагогічними та психологічними спостереженнями за дітьми, які в умовах школи, сім'ї, дитячого будинку беруть участь у грі; збиранням та записуванням дитячих ігор “нормальної й дефектологічної дитини”, вивченням досвіду роботи педагогів, які характеризувались розвиненістю навичок керівництва грою; розробкою методики проведення ігор та свят для дітей. Відділ іграшки реалізовував такі завдання: вивчення різних видів дитячих іграшок, дослідження їх ролі в процесі дитячої гри. Експертна комісія, що функціонувала при даній науковій установі, здійснювала науково-педагогічне оцінювання якості дитячих іграшок. Співробітники науково-бібліографічного кабінету займались складанням тематичних каталогів книг, в яких містився опис і характеристика ігор для їх використання в роботі з дітьми та дорослими; розробкою методики організації ігор [119, с. 81-82].

У 20-х роках XX століття увага вчених акцентувалась на невичерпних педагогічних можливостях гри, зокрема на її ролі в розвитку творчого потенціалу дитини. Великим і складним завданням тих, хто підійшов до гри як до об'єкта вивчення, було “...розкриття цієї творчості, безмежної, багатогранної і радісної” [150, с.59]. У спеціальній літературі визнавалося, що гра є світом дитини, в якому вона перетворює доросле життя згідно із своїм людським “Я”. Знаряддя, за допомогою якого дитина виявляє свою потребу в грі, є іграшка – матеріал, на якому вона конкретизує закладені в ній творчі сили [119, с. 16]. Комбінація загальної ситуації в грі, середовища, індивідуальних особливостей гравців та іграшки може зробити гру надзвичайно педагогічною.

У даний період представники офіційної влади також приділяли певну увагу цій проблемі. Так, у 1922 році на V з'їзді РКСМ було прийнято рішення покласти в

основу дитячого комуністичного руху довготривалу гру. Однак такий підхід до розуміння гри згодом був визнаний “неправильним”. Вже влітку 1923 року III комсомольська конференція рекомендувала не використовувати метод тривалої гри у змісті діяльності школярів [58, с. 96]. Гра була кваліфікована як “буржуазний пережиток”. Таким чином, виникла суперечність між надбаннями педагогічної теорії і педагогічної практики та ідеологічними постулатами того часу, що виявилось, з одного боку, у тому, що педагогічна наука започаткувала дослідження у сфері ігрової діяльності, гра стала активно використовуватися у практичній роботі з дітьми; з іншого боку – представниками офіційної молодіжної організації насаджувалась думка про її шкідливість та недоцільність використання. Виникає тенденція підпорядкування дозвілля дітей завданням їх активної участі в соціалістичному будівництві. Поступово від спілкування з особистістю учня, від його морального ідеалу, образу та стилю поведінки, яких він прагнув досягти, граючи в романтизованого героя, дорослі перейшли до організації безпосередньої участі дитини в праці [58, с. 96]. А в 1924 р. на VI з’їзді РКСМ гра взагалі була заборонена [4, с. 27].

Політичні погляди щодо використання гри знайшли відображення і в спеціальній літературі, зокрема в матеріалах збірника статей “Гра, казка і романтика в роботі з дітьми” (1927 р.), рекомендованого Державним науково-методологічним комітетом Наркому освіти УРСР по секції соціального виховання для шкільних бібліотек учителя, установ соціального виховання і працівників дитячого комуністичного руху. У цьому виданні гра, романтика, казка, символіка визначались як “перешкоди в питаннях політичного виховання дітей”; використання вчителем гри у практичній діяльності кваліфікувалося як “ідеологічний баласт”; гра й романтика саркастично називались “відрижкою скаутизму й буржуазної педагогіки” [4, с. 61]. Такі підходи значною мірою вплинули на визначення пріоритетних завдань перепідготовки працівників комуністичного дитячого руху: на всіх курсах та семінарах було проголошено необхідність вироблення політичної грамотності (замість високої ерудиції) та “щеплення проти буржуазної педагогіки” (мається на увазі критика скаутизму й традиційної педагогіки). Ці гасла, на нашу думку, свідчили про

відсутність як політичної поміркованості, так і про педагогічну недалекоглядність їх авторів. Адже засновник перших скаутських загонів Р.Баден Пауел приділяв особливу увагу іграм та вправам, мету організації яких вбачав у всебічному розвитку дитини. На його думку, гра є одним з найефективніших засобів виховного впливу [28, с. 52]. Розуміння можливості задоволення потреби дітей у грі є одним з основних чинників дієвості скаутської організації. Невеликі скаутські загани, які вперше виникли в Англії (1907 р.), перетворилися у могутній Всесвітній скаутський рух, що успішно розвивається, на відміну від Всесоюзної піонерської організації імені В.І.Леніна, із практичної діяльності якої було силоміць вилучено гру.

Духом заперечення гри пройнята робота І.Соколянського “Політвиховання і гра” (1927 р.). Ігровий вид діяльності різко критикувався “як методичний прийом”, “як неоскаутизм”. Однак, аналізуючи дану статтю, доходимо висновку про суперечливе ставлення її автора до цього феномена, оскільки він також зазначає, що гра подекуди стала методичним стрижнем роботи: “...за сучасної педагогічної техніки гра ще неминуче проявляється; іноді ми не маємо сили її витіснити й наповнити поведінку дитини іншим змістом”. Водночас зауважувалось, що “...недалеким є той день, коли і пересічному педагогу, і керівнику дитячого руху стане зрозуміло, скільки безглузлого й дикого приховано в тому явищі, яке ми називаємо грою” [4, с. 46-47]. Автор даної праці стверджував, що гра лише заповнює в житті людини ті “прогалини”, які вона не може заповнити діяльністю, що має суспільне значення, а у виховному процесі гра замінює лише педагогічне безсилля. “Було б найшкідливішим ухилом робити спроби використовувати гру як методичний прийом у нашій виховній роботі” [4, с. 46-47].

Суперечливе ставлення до ігрових методів та форм роботи відстежується і в подальшому. Аналіз подібних рішень, позицій ідеологічно поміркованих фахівців дає можливість виявити причину відчуженості гри та школи, гри й учителя, гри і дитини. Робота вчителів з учнями, що ґрунтувалася на врахуванні їхніх вікових особливостей, на засадах романтики, гри, використання різної символіки, перешкоджала політичному вихованню. А тому одним із завдань дитячого комуністичного руху й соціального виховання було: ”...очистити від усього цього

мотлоху світогляд педагога, практику дитячого руху і всієї виховної роботи у радянських республіках – це й означає побудувати комуністичне виховання дітей” [4, с. 3]. Натомість учителеві насаджувалася методика політичного виховання учнів, за якою відбувалось нехтування їхніми віковими особливостями, інтересами та потребами, що закономірно не могло сприяти повноцінному розвитку особистості.

Рівень ефективності організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів визначається рівнем методичної підготовки педагогічних кадрів. У 20-х – на поч. 30-х років XX століття існувала проблема з педагогічним забезпеченням цього виду діяльності учнів. У даний період виховна робота була прерогативою піонерської організації, яка на той час функціонувала поза школою на добровільних засадах. Кількість піонерів зростала, їх організаторів – не вистачало. Найпоширенішою формою їх підготовки були короткотермінові курси (7-10 днів), змістом програм підготовки передбачалося навчання вожатих елементарних педагогічних прийомів спілкування з дітьми, вироблення в них фізкультурних та сільськогосподарських практичних навичок. Вивчення питань методики використання гри характеризувалось поверховістю та фрагментарністю. На нашу думку, такий підхід був закономірно зумовленим, оскільки теорія гри була ще не достатньо розробленою, не вистачало кваліфікованих організаторів дозвілля, терміни навчання були обмеженими; фахівці, які мали спеціальну підготовку, були відсутніми. Такий стан підготовки вожатих з організації ігрової діяльності позначився на їхньому розумінні значення гри у вихованні дітей та підлітків, про що свідчили матеріали виступу Н.К.Крупської на Всеросійській нараді з позашкільної роботи у 1933 році. Вона зазначала, що вожаті майже не використовують ігри, бо вважають, “...що в нас такі діти, яким гра не потрібна, а якщо й потрібна”, то лише гра в “білих та червоних” [55, с. 219]. Н.К.Крупська зверталась до піонерських вожатих, учителів школи та позашкільних працівників із закликом “...широко використовувати гру у практичній роботі з дітьми” [55, с. 219]. Однак ці звернення залишалися нереалізованими.

Загальнодержавний стан з використання ігрових методик у вихованні дітей позначився і на загальних методологічних підходах до виховання дітей в союзних республіках, зокрема і в Україні. Восени 1930 року Центральний будинок дитячого

комуністичного руху (м. Москва) здійснив серйозну аналітичну роботу, узагальнивши досвід складання регіональних програм, і рекомендував синтезовану програму до впровадження у практику роботи спеціальних середніх педагогічних навчальних закладів. Однак такі навчальні програми в союзних республіках відрізнялися як за загальним обсягом навчального навантаження, так і за його розподілом по предметах (історія юнацького і дитячого комуністичного руху, теорія і практика піонерської роботи, основи і методика позашкільної роботи, педагогіка). Наприклад, у РРФСР трьохрічна програма навчання передбачала 4320 навчальних годин, в Україні – 4266 годин. У 1932 році в Україні функціонувало 64 спеціальних середніх навчальних заклади, в яких здійснювалась підготовка піонерських працівників, однак програми їхнього навчання були різними [58, с. 87]. У змісті означених програм матеріали про гру не знайшли відображення.

Найвищий рівень підготовки кадрів з організації комуністичного руху забезпечували науково-дослідні інститути піонерського руху й “піонерські” аспірантури НДІ педагогіки. Навесні 1932 року в Харкові був створений Науково-дослідний інститут дитячого комуністичного руху (НДІ ДКР). Восени до аспірантури цього НДІ було зараховано 20 осіб. Однак розвиток системи підготовки викладачів піонерських дисциплін педагогічних технікумів та методистів-організаторів піонерської роботи, розпочатої в 1930 році в Україні, згодом призупинився. Протягом 1934-35 років були згорнуті НДІ ДКР, закриті піонерські відділення у вищих навчальних закладах і технікумах. Така ситуація була наслідком того, що піонерська організація набула статусу шкільної, а не позашкільної дитячої організації. Водночас існували й причини, зумовлені особливостями адміністративно-командної системи радянського суспільства, яка склалась з її спрощеним розумінням і поглядами на складний процес виховання людини [58, с. 90]. За цих умов піонерська організація, починаючи з 1936 року, втратила ознаки добровільності, самодіяльного характеру – вона стала дитячою, пришкільною, державною організацією [58, с. 115]. Настанова на “участь у соціалістичному будівництві” була замінена на “боротьбу за навчання й дисципліну”. Для сталінської концепції соціалізму потрібні були “дисципліновані”, слухняні “люди-гвинтики”, а не особистості, здатні до роздумів, самодіяльності,

творчості. Механізмом, здатним виконати це завдання, став жорсткий централізм. Тому в даний період спостерігалась загальна тенденція до зниження рівня самодіяльного характеру піонерської організації (вибори активу були замінені його призначенням), відбувалось підпорядкування громадської організації державній установі, піонерського загону – вчителю, директору школи. Позиції піонера й школяра були ототожнені. Таке ставлення до діяльності піонерської організації унеможливлювало реалізацію найкращої соціальної ідеї виховання підростаючого покоління, що було документально зафіксовано. Романтика і гра у практиці піонерської роботи втратили свою актуальність.

Діяльність піонерської організації набуває поверхового, суто декларативного змісту. У матеріалах X з'їзду ВЛКСМ (1936 р.) було зазначено, що "...на піонерській роботі в багатьох випадках були не кращі, а гірші працівники" [58, с. 91]. Тому з'їзд незадовільно оцінив роботу комсомолу з піонерською організацією: давалася взнаки відсутність належної підготовки педагогічних кадрів до організації виховної роботи з дітьми й до використання в її процесі гри.

Окремі аспекти ігрової діяльності (гра і праця, основні теорії гри, особливості гри) вивчалися в курсі педології, що був включеним у 1929 році до навчальних планів педагогічних технікумів [116, с. 105-107]. Автори даної програми розглядали гру дитини як важливий засіб фізичного, духовного, соціального й розумового розвитку. Враховувалась роль гри у формуванні особистості дитини на кожному ступені її розвитку [116, с. 101-102]. Однак невдовзі педологія "як лженаука" була заборонена [115, с. 3].

Програмою викладання педагогіки у ВНЗ (1929 р.) передбачалось вивчення питань про співвідношення праці й гри та їх використання з метою фізичного виховання, розвитку спритності, невтомності й відваги в дітей та підлітків. Виокремлювалось питання про значення ігор (особливо конструктивного характеру) для розвитку уяви [116, с. 126-128].

Навчальними програмами з педагогіки та історії педагогіки для педагогічних шкіл, виданих у 1938 році, було передбачено фрагментарне ознайомлення з ігровим матеріалом. Зокрема, у ході вивчення теми "Виховання більшовицької волі й

характеру” планувався розгляд питання про “...розвиток волі й характеру учнів у школі в процесі класних, позакласних і позашкільних занять, в іграх, у спорті та ін.” [115, с. 13]. На вивчення цієї теми відводилося 2 години. У позашкільній роботі з дітьми гра займала зовсім незначне місце – мова велася лише про ігри на повітрі, які мали бути “класово спрямованими” [72, с. 33]. Таким чином, гра, за результатами аналізу програм та змісту педагогічних курсів, які викладались у педагогічних школах, не була предметом інтересу ні їх укладачів, ні тих, хто безпосередньо забезпечував підготовку педагогічних кадрів. Таким чином у 20-30-х роках ХХ століття проблема використання гри у вихованні учнівської молоді не розглядалась як актуальна.

У 40-х роках ХХ століття навколо гри у педагогіці розгорнулась гостра полеміка. Так, П.А.Рудик, психолог і педагог, який вивчав теорію гри, обґрунтовував, що в грі можливий “грубий відрив від дійсності” представників “найщасливішого дитинства” [123, с. 9-12]. Вчений зробив спробу “демонтувати” справжню сутність дитячої гри, стверджуючи, що в іграх “відсутнє функціональне задоволення” і головним є “результат, а не процес”. Він зазначав, що в дитячих іграх його хвилює “...відхід від дійсності у сферу символіки й фантастики”. П.А.Рудик вступив у дискусію з Л.С.Виготським, не погоджуючись з ним навіть у тому, що “...для дитячих ігор найхарактернішою ознакою є наділення предметів, які діти використовують у грі, переносними значеннями” [164, с. 56].

Ідеологів не влаштовувала дитяча гра, яка протистояла одноманітній і примусовій праці. Її заборона й засудження тих, хто впроваджував ігрові форми роботи, значною мірою призвели до нівелювання гри.

За роки будівництва соціалістичного суспільства у різних постановках з народної освіти були наявні положення про значення гри для розвитку особистості. Зокрема, в постанові “Про посилення уваги комсомольських організацій, органів народної освіти та рад спортивних товариств і організацій до використання гри в комуністичному вихованні дітей та підлітків” (1967 р.) зазначалось: “Гра – необхідний вид діяльності, у процесі якого відображається нагромаджений дітьми життєвий досвід, поглиблюються й закріплюються уявлення про навколишній світ,

набуваються нові навички, необхідні для трудової діяльності, виховуються організаторські здібності” [22, с. 165]. У цьому документі гостро окреслювався стан використання дитячих ігор; констатувалося, що, починаючи з 30-х років, у країні припинили своє існування музей гри та іграшки, спеціальні наукові центри, які займалися дослідженням гри, закрилися видавництва типу “Малюк”, різко скоротилося виготовлення іграшок, що сприяли розвитку дітей, та використання розвиваючих ігор. Метод гри вкрай мало використовувався у навчально-виховній роботі шкіл, особливо шкіл-інтернатів, шкіл і груп продовженого дня, дитячих садків, позашкільних установ. Недостатньо розроблялися і впроваджувалися ігри, які б сприяли розвитку в школярів допитливості, інтересу до науки, техніки, літератури, мистецтва, спорту. Однак зміст даної постанови не був використаним у практиці роботи школи.

Деяке визнання гри як форми організації дозвілля учнів в СРСР розпочалося лише на початку 70-х років XX століття. На основі Конвенції ООН “Про права дитини” почала здійснюватись серйозна переорієнтація на загальнолюдські цінності, самоцінність кожної дитини й дорослого. У вітчизняній педагогіці актуалізувались питання оптимізації навчально-виховного процесу, гру почали розглядати як засіб його активізації та інтенсифікації [6]. Інтерес до гри прослідковується в методичному листі НДІ загальних проблем виховання АПН СРСР “Про організацію позакласної та позашкільної виховної роботи”, схваленому Головним управлінням шкіл Міністерства освіти СРСР (1970 р.), в якому зазначалось, що “...сферою постійних турбот організаторів з розвитку системи позашкільної роботи є ігри дітей та підлітків. Без розумного задоволення природної потреби учнів молодшого і середнього шкільного віку у грі успішна виховна робота з ними неможлива” [77, с. 77]. Проблема організації гри дітей та підлітків поступово перетворювалась в актуальну проблему. Документи освітніх та наукових установ почали фіксувати положення про важливість гри у розвитку учнів, однак спеціальна підготовка вчителів до організації такої діяльності не здійснювалась, про що свідчить зміст навчальних планів та програм з підготовки педагогічних фахівців. У практиці роботи школи це виявилось у тому, що для управління виховною роботою став офіційно призначатися організатор

позакласної та позашкільної виховної роботи (на правах заступника директора школи), фахівець з вищою педагогічною освітою та досвідом виховної роботи [91, с. 65].

Однак, не зважаючи на офіційну вимогу щодо призначення організаторами позакласної роботи досвідчених учителів-вихователів, більшість з них не мали спеціальної підготовки, що пояснювалось відсутністю навчально-методичного забезпечення викладання відповідних курсів, зокрема й методики організації ігрової діяльності у закладах освіти, що здійснювали підготовку педагогічних кадрів.

Аналіз спеціальної документації про школу свідчить про те, що ігри практично не використовувалися в загальноосвітній школі. У рекомендаціях щодо організації навчально-виховного режиму школярів, схвалених колегією Міністерства освіти СРСР (2 серпня 1974 року), учителям пропонувалося "...де це можливо, організовувати на перерві рухливі ігри дітей. Навіть у прохолодну пору діти можуть проводити перерви на свіжому повітрі за умови, якщо вони активно рухатимуться" [91, с. 257-259]. Рекомендувалося по можливості обмежувати час, відведений на ті види позакласної роботи, які вимагають нерухомості, а також посиленої концентрації довільної уваги (засідання, піонерські збори). У позакласній виховній роботі переважали статичні форми роботи, тривалість яких перевищувала 45 хвилин, що призводило до стомлюваності учнів та виникнення гіподинамічних явищ. Тому закономірними й доречними були рекомендації щодо підвищення моторної активності учнів шляхом організації рухливих та спортивних ігор на свіжому повітрі. Проблему не вирішувала і поява посібника з теорії та методики піонерської і комсомольської роботи (російською мовою). Його автори визначали гру лише як своєрідний метод у системі комуністичного виховання підростаючого покоління й зазначали, що майстерність вожатого проявляється у вмінні захопити піонерів ідеєю гри, допомогти їм зрозуміти її суть, правила, вимоги [163, с. 140-141].

Ігровій діяльності приділялася певна увага і в спеціальній навчальній літературі, призначеній для студентів педагогічних інститутів. Так, М.І.Болдирєв у "Методиці виховної роботи в школі" (1974 р.) виокремлює гру з-поміж інших видів діяльності учнівської молоді (трудової, суспільно-корисної, навчальної, спортивної, художньої).

Акцентується увага на тому, що за умови розумної організації гри вона може стати школою життя, праці й спілкування з людьми. Дитячі ігри, як правило, мають творчий характер. Їх учасники займають активну позицію, придумують різні ситуації. У грі виявляються їхні моральні вчинки. Усі види діяльності за умови їх правильної організації серйозно сприяють формуванню особистості і колективу [11, с. 136]. Однак проблема підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєво-ігрової діяльності не вирішувалась. Зміст програм спецкурсів свідчив про їх суто теоретичний характер та заідеологізованість [117].

Аналіз спеціальної літератури дає можливість зробити узагальнення про те, що інформація про гру в існуючих на той час посібниках була досить лаконічною, її обсяг був недостатнім для ознайомлення студентів хоча б із методикою організації ігрової діяльності [11, 68, 70, 71, 105, 147]. Спеціальні дослідження з проблеми організації ігрової діяльності проводились спорадично.

Проблема ґрунтовного вивчення теорії та методики гри не знайшла відображення і в реформі школи (70-ті роки XX ст.) [81, 93, 137].

На рубежі 80-90-х років було зроблено значний крок у підготовці майбутніх педагогів до організації дозвілєвої ігрової діяльності. У педагогічних училищах України розпочали підготовку фахівців із спеціальності 0309 “Позашкільна та позакласна виховна робота”. Навчальними планами з даного напрямку професійної підготовки передбачалося вивчення студентами курсу “Організація ігрової діяльності”. Однак досвід багатьох колег з педагогічних училищ України і наш власний досвід роботи в Білоцерківському педагогічному училищі свідчить про відсутність будь-якого навчально-методичного забезпечення дисципліни “Організація ігрової діяльності”.

У 1991 році в Україні відбулося офіційне введення інституту соціальних педагогів та соціальних працівників. Державним комітетом з освіти СРСР була відкрита спеціальність “Соціальна педагогіка” [165, с.4]. У другій половині 90-х років XX ст. педагогічні училища також починають готувати студентів із спеціальності “Соціальна педагогіка”. Цілком обґрунтованими були, на нашу думку, міркування про те, що дана спеціальність є набагато ширшою, аніж спеціальність “Позашкільна

та позакласна виховна робота”, і соціальний педагог може виконувати функції педагога – організатора дозвілєвої діяльності в соціумі. Автори посібника “Соціальна педагогіка” запропонували концепцію формування готовності до професійної діяльності студентів ВНЗ IV рівня акредитації спеціальності “Соціальна педагогіка” [75].

У нормативній частині змісту підготовки спеціаліста серед інших пропонувалася навчальна дисципліна “Організація та методика ігрової діяльності” й подавалася коротка анотація її змісту [75, с. 93]. Обсяг навчального часу, відведеного на опанування даної дисципліни, становив 50 годин. Аналіз запропонованої кваліфікаційної характеристики соціального педагога свідчить про специфічність його посадових обов’язків: він залучає школярів до активних форм проведення дозвілля, проте сам не організовує їх, бо має виконувати багато інших функцій, пов’язаних з його безпосередньою роботою. Організація цікавого й змістовного дозвілля школярів є одним з основних напрямів роботи педагога-організатора відповідно до його посадової інструкції [163, с. 77-80]. Вважаємо за доцільне чітко розмежовувати посадові обов’язки соціального педагога і педагога-організатора. Соціальний педагог може виконувати функції педагога-організатора, якщо володіє відповідними спеціальними знаннями, уміннями й навичками. За умови відсутності у соціального педагога і педагога-організатора відповідної підготовки їхня діяльність з організації ігор у години дозвілля не може бути ефективною. Таким чином, і соціальний педагог, і педагог-організатор повинні мати спеціальну освіту – теоретичну й практичну підготовку до педагогічної діяльності, зокрема підготовку з організації ігрової діяльності підлітків.

Гру як цікаве, яскраве, необхідне для життєдіяльності особистості заняття характеризує автор навчального посібника “Теорія і методика виховання” (1997 р.) С.Г.Карпенчук, яка відзначає наявність виховного і розвивального потенціалу кожної без винятку гри [44, с. 226-228]. Як альтернативний традиційній дисципліні “Методика виховної роботи” запропоновано курс “Технологія виховної діяльності” (2001 р.) для ВНЗ III-IV рівнів акредитації. У програмі даного курсу, як і в інших, гри відводиться не більше двох аудиторних годин [120]. Цього недостатньо для

опанування студентами методикою організації ігрового спілкування й дозволя учнівської молоді.

Педагоги-практики стверджують, що ігровий стиль у навчанні й вихованні передбачає винахідливість і творчість учителів. Серед традиційних форм навчально-виховної роботи з учнями основної школи ігрові методи та форми роботи майже не використовуються. Однак "...окремі вчителі підтверджують доцільність активного залучення учнів основної школи до ігрового спілкування й ігрових форм роботи своєю практичною діяльністю" [13, с. 13]. В окремих навчальних посібниках, виданих в Україні та країнах близького зарубіжжя впродовж останніх років, гра характеризується як засіб виховання учнів основної та старшої школи; розглядається її роль у розвитку особистості та умови ефективності ігрової діяльності як засобу виховання у процесі організації позакласної та позашкільної роботи; виокремлюються ігрові форми роботи й актуалізується проблема важливості ігрової діяльності у виховному процесі [20, 130, 143].

Таким чином, аналіз спеціальних документальних джерел та літератури дозволив з'ясувати об'єктивні чинники, які суттєво вплинули на стан підготовленості вчителів до організації ігрової діяльності учнів у години дозвілля.

Сучасний стан підготовленості вчителів до ОДІД учнів підліткового віку характеризується певними суперечностями: між вимогами, які висуваються до організації навчально-виховного процесу в сучасному ЗНЗ, запитами самих учителів, які не мають спеціальної підготовки до організації ігрової діяльності, а також потребами та інтересами учнів, і станом цієї підготовки. Педагогічне керівництво ігровою діяльністю не забезпечене належним чином.

Аналіз опрацьованих джерел та результатів пілотного дослідження вказує на те, що підготовка до ОДІД вчителів, які працюють у ЗНЗ і мають різний стаж роботи, характеризується недостатнім рівнем і потребує вдосконалення.

Стан такої підготовленості вчителів зумовлений об'єктивними причинами, які обґрунтовані нами на основі історичного аналізу проблеми використання гри у практичній роботі з учнями. Ними є: нівелювання ролі гри у навчально-виховному процесі, зумовленість організації виховної роботи ідеологічними постулатами;

необґрунтоване заперечення педології – науки, що є методично засадовою для обґрунтування особливого виховного впливу гри на дітей різного віку; тривале (починаючи з середини 20-х і до початку 90-х років XX століття) стримане ставлення до використання ігрових методів і форм роботи у практику роботи школи; відсутність у навчальних планах педагогічних ВНЗ спеціальних дисциплін, програмним змістом яких передбачено вирішення означеної проблеми; незначна кількість годин, відведених на вивчення майбутніми вчителями методики організації ігрової діяльності у курсі “Методика виховної роботи”; відсутність необхідного навчально-методичного забезпечення для підготовки майбутніх учителів до ОДІД та підготовленого викладацького складу, який міг би здійснювати таку підготовку; недостатня розробленість даної проблеми педагогічною наукою.

“...Теорія і практика дитячих ігор має стати одним із головних предметів в учительських семінаріях” – наголошував ще К.Д.Ушинський [153, с. 81]. Необхідність оволодіння вихователями й психологами ігровими методами, прийомами та формами роботи обґрунтував і П.Ф.Каптерев [43, с. 145-146]. Видатний учений звертав увагу на те, що пройшов той час, коли гра вважалася дрібничкою, таким явищем, на вивчення якого дорослому було б соромно витрачати багато часу: “...тепер усі вже, здається, переконалися, що гра – вельми ... характерне, істотне явище у дитячому житті. Не зрозуміти його – означає не зрозуміти дитинства; не зуміти задовольнити потреби дітей у грі – значить позбавити їх найпотрібнішої і властивої їхньому віку потреби. На дитячу гру серйозно повинні зважати батьки і вихователі, дитячу гру повинен серйозно вивчати психолог...” [43, с. 109-110].

Суттєвими в напрямі нашого дослідження є висновки Н.В.Кудикіної про необхідність наукового забезпечення професійної підготовки вчителя до керівництва грою молодших школярів з урахуванням своєрідності цієї діяльності [56, с. 47].

У сучасних умовах модернізації освіти, коли професійна роль учителя змінюється і він повинен бути насамперед вихователем, перед ним постає конкретне завдання – навчитися педагогічно керувати дитячою грою, враховуючи її виховний потенціал та психологічні особливості розвитку дитини в грі.

Використання гри з метою всебічного розвитку учнів основної школи має особливості, зумовлені їхнім віком, рівнем пізнавальної активності, особливостями здібностей, інтересів. Специфіка організації навчально-виховного процесу у сільських та міських школах теж визначає своєрідність організації ігрової діяльності та її зміст. У містах школа є основним, але не єдиним центром навчально-виховної роботи. Соціальними інститутами виховання, з якими тісно співпрацює загальноосвітній навчальний заклад будь-якого міста, є позашкільні навчальні заклади, музичні та спортивні школи, бібліотеки, Будинки культури, музеї, театри, парки культури та відпочинку тощо. А сільська школа позбавлена цієї можливості, тому необхідно у процесі фахової підготовки звернути увагу на неї, оскільки переважно заклади I-II рівнів акредитації готують учителів здебільшого для роботи в сільській місцевості. "...Ми маємо готувати вчителя, здатного працювати в осучасненій сільській школі. Тут, мабуть, повинна бути орієнтація на багатопрофільну підготовку. Крім того, при навантаженні, меншому від норми, фахівці повинні керувати позакласною виховною роботою: вести гуртки, факультативи, працювати з обдарованою молоддю" [54, с. 5]. На нашу думку, вчитель сільської школи має володіти не лише методикою організації дозвіллево-освітньої діяльності, спрямованої на отримання додаткових знань, а й уміти організувати активну та змістовну у педагогічному плані дозвіллево-ігрову діяльність, яка покликана забезпечувати особистісне зростання учня.

Слід зазначити, що школа, передовсім сільська, залишається компенсатором діяльності різних позашкільних, дозвіллевих установ і центрів, які більшою чи меншою мірою цілеспрямовано задовольняють попит дітей на гру [164, с. 214]. Ігри дають можливість зробити процес виховання більш різноманітним, цікавим і радісним. Однак вплив тієї чи іншої гри на дітей залежить від особистості вчителя як вихователя, від його інтересів і нахилів [151, с. 5-7]. Таким чином, ефективність ДІД визначається рівнем підготовленості спеціалістів, які здійснюють її педагогічне керівництво, та відповідними умовами її організації у ЗНЗ. Цим і зумовлюється нагальна потреба підготовки майбутнього вчителя, зокрема й сільської школи, до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

Під нею розуміємо цілісний двосторонній навчально-виховний процес взаємопов'язаної діяльності викладача (викладання, організація і управління навчальною діяльністю) та студентів (учіння), що спрямований на оволодіння ними системою спеціальних знань та досвідом організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи з метою їх соціалізації, сприяння особистісному зростанню та самовдосконаленню. Така підготовка зумовлена віковими особливостями учнів основної школи та їхньою потребою в ігровій діяльності різного характеру (організаторського, пізнавального, творчого, спортивного, художньо-естетичного), що є природним у напрямі гармонізації особистості; низьким рівнем ігрової культури підлітків; а також – невичерпними педагогічними можливостями ігрової діяльності. Вона є динамічною взаємодією викладача й студентів, у процесі якої здійснюється стимулювання й організація активної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів як вихователів з метою засвоєння ними системи необхідних професійних знань та формування практичних умінь організовувати ігрову діяльність учнів основної школи в години дозвілля з метою їх соціалізації, сприяння особистісному зростанню та самовдосконаленню.

Вважаємо, що ефективність діяльності майбутнього вчителя як класного керівника, який організовуватиме ДІД підлітків, залежить насамперед від його спеціальної професійної підготовки. Можливість її здійснення залежить від таких чинників: визнання на загальнодержавному рівні значимості ігрового виду діяльності як засобу виховання особистості дитини та необхідності формування її ігрової культури; впровадження педагогічних ігрових технологій у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів; повноцінне функціонування всіх установ, що входять до структури соціальної системи дозвілля в Україні; ґрунтовні наукові дослідження теорії та методики організації гри; наявність у сфері професійної освіти спеціальної системи підготовки науково-педагогічних працівників до організації ігрового виду діяльності учнів; включення до навчальних планів педагогічних ВНЗ спеціальних дисциплін, зміст яких забезпечував би підготовку майбутніх учителів до ОДІД учнів.

Аналіз теоретичних надбань філософської, педагогічної та психологічної наук з проблеми підготовки майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності учнів

основної школи дає підстави стверджувати, що означена проблема цікавила багатьох учених, проте ними досліджувалися лише окремі її аспекти: визначалася роль гри у формуванні особистості дитини, приділялася увага організації ігрової діяльності дошкільнят та дітей молодшого шкільного віку, обґрунтовувалась необхідність залучення дітей різного віку до участі в ігровій діяльності, визначалась доцільність педагогічного керівництва грою. Однак поза увагою дослідників залишилася проблема підготовки вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи. Вважаємо, що з'ясування психолого-педагогічних особливостей організації ДІД підлітків є суттєвим для нашого дослідження.

1.2. Психолого-педагогічні особливості організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів підліткового віку

Відповідно до Концепції загальної середньої освіти (12-на школа) основна школа (школа другого ступеня) забезпечує базову загальну середню освіту [51, с. 14]. Тобто, учні основної школи – це учні, які навчаються у 5-9-х класах [33, с. 56]. Для нашого дослідження доцільним є визначення віку таких учнів. В основній школі, тобто у п'ятих – дев'ятих класах, навчаються учні віком від 10 (11) до 14 (15) років [51, с. 8].

Даний період вітчизняні та зарубіжні психологи називають підлітковим віком – періодом завершення дитинства й початку “виростання” з нього [45, с. 196-197; 157, с. 366]. Етап онтогенезу між дитинством та ранньою юністю також називають отроцтвом – це період від 10-11 до 13-14 років. До періоду отроцтва включають передпідлітковий, молодший та середній підлітковий вік [3, с. 7]. Таким чином, отроцтво є періодом дитинства, що припадає на підлітковий вік. Дослідники його називають “перехідним”, оскільки цей період характеризується якісними змінами, що виникають у психіці дитини на межі двох вікових періодів, і визначається зміною новоутворень.

Існує думка про те, що підлітковий вік – це вік дитини, а не дорослої людини, оскільки відповідно до Конвенції про права дитини, яка набула чинності в Україні з

27 вересня 1991 року, та Закону України “Про охорону дитинства” “дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше” [111, с. 6].

Зазначене вище дозволяє дійти такого висновку: підлітковий період дитини починається з 10 років і завершується у 18 років життя. Однак ми зосереджуємо увагу на підлітках віком від 10 до 15 років – згідно з положенням про учнів основної школи. У подальшому ми оперуватимемо такими поняттями: дитина, підліток, молодший підліток (5-6 класи – 10-11 років), середній підліток (7-9 класи – 12-14 років), учні основної школи (5-9 класи).

Вихідними для нашого дослідження були положення про те, що підлітковий вік є важливим етапом становлення особистості та особливим – у розвитку соціальної активності дитини [155, с. 102]. Центральним психічним новоутворенням дитини підліткового віку є перехід до дорослості, а провідною потребою й основним чинником становлення особистості – спілкування. Науковцями експериментально доведено, що ефективні умови для формування психічних процесів і якостей особистості підлітка створюються у розгорнутій, провідній для даного вікового періоду – адекватно мотивованій суспільно корисній діяльності: навчальній, трудовій, організаторській, спортивній, екологічній, пізнавальній, ігровій [155, с. 102].

В організованій дозвілєвій ігровій діяльності створюються умови для розвитку людини як особистості. Саме в ній формуються взаємини, ціннісні ставлення, інтереси та потреби дитини, її свідомість, самосвідомість, відбувається соціалізація особистості, її самопізнання, самореалізація, самовдосконалення та самоствердження, виховуються важливі риси та якості характеру [155, с. 104]. Тому в структурі дозвілля учнів основної школи серед інших видів суспільно корисної діяльності значне місце ми відводимо саме ігровій. На нашу думку, дозвілєва ігрова діяльність у гармонійному поєднанні з іншими видами суспільно корисної діяльності за умови її педагогічного керівництва набуває суттєвого значення у формуванні особистості підлітка.

Право учня на участь у дозвіллевій ігровій діяльності є юридичним фактом. У Конвенції про права дитини зазначено, що “...держави-сторони визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом. Держави-сторони поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку [112, с. 15]”. Виділяючи у цьому важливому документі поняття гри як гаранта дитинства, керівники країн світового співтовариства виокремлюють особливу актуальність даного феномена людської культури [164, с. 220].

Методологічною основою з'ясування психолого-педагогічних особливостей організації ДІД підлітків для нас є психолого-педагогічний підхід до формування особистості, суть якого полягає у становленні людини як соціальної істоти внаслідок впливу середовища і виховання на внутрішні сили розвитку. У контексті нашого дослідження вплив середовища та виховання виявляється шляхом участі підлітків у педагогічно організованій дозвіллево-ігровій діяльності. Анатомо-фізіологічні, індивідуальні та статеві відмінності зумовлюють особистісно орієнтований підхід до формування особистості у процесі організації ігор з підлітками [157, с. 366]. Даний підхід легко реалізується в грі, бо вона – єдиний вид діяльності, який ґрунтується на інтересі й добровільності. Змусити грати не можна, але захопити грою можна завжди [164, с. 110].

Діяльнісний підхід виявляється в тому, що педагогічно керована дозвіллево-ігрова діяльність підлітка є одним з ефективних засобів бути особистістю. У зв'язку з цим Л.С.Виготський стверджував, що “...в основу виховного процесу має бути покладена особиста діяльність учня, і все мистецтво вихователя повинно зводитися тільки до того, щоб спрямовувати й регулювати цю діяльність” [23, с. 82].

Таким чином, організація дозвіллево-ігрової діяльності підлітка ґрунтується на психолого-педагогічному, особистісно орієнтованому та діяльнісному підходах, що забезпечує його особистісне зростання.

Зважаючи на те, що в грі закладені потенційні можливості для особистісного зростання учня підліткового віку, вважаємо її включення у систему виховної роботи доцільною. До умов особистісного розвитку психологи відносять: своєчасне включення дитини в систему соціальних людських взаємин; виховуючи середовище, з'ясування ефективних методів виховання з метою передання дитині необхідної для її розвитку інформації [62, с. 66]. Такі умови реально створити в ігрових моделях, котрі можуть бути реалізовані з метою особистісного зростання підлітків, які значну частину вільного часу приділяють пізнавальним, рухливим та спортивним іграм [206, 209].

Учні основної школи із задоволенням беруть участь у найрізноманітніших іграх (настільних, кімнатних, спортивних, рухливих, моторних, експромтних, інтелектуально-творчих, електронних, комп'ютерних, конструкторських, комплексних), бо саме в них вони можуть виявити свої потенційні можливості, пізнати себе всебічно, компенсувати самотвердження [203, 204, 207]. “...У дитячій грі, гармонійно взаємодіючи, активізується весь спектр вроджених та індивідуальних потенцій” [164, с. 56]. У будь-якій грі закладений певний виховний потенціал, який потрібно використати з метою навчання, формування й розвитку конкретної особистості. Тобто кожна гра особистісно зорієнтована. Тому вибір підлітками тих чи інших ігор у години дозвілля не є випадковим. “Дозвілля орієнтоване на пошук таких форм діяльності, які оптимально сприяють розвитку, а найяскравіше ці орієнтації виражені саме в грі” [164, с.56]. Таким чином, ідеї особистісно зорієнтованого виховання повною мірою реалізуються у дозвілєво-ігровій діяльності.

Особистісно зорієнтоване виховання будується не лише на знанні педагогом внутрішнього світу, індивідуальних особливостей кожної дитини, а й на глибокому розумінні й грамотному використанні ним психологічних закономірностей функціонування й розвитку особистості в онтогенезі. У будь-якій психологічній закономірності відбитий спосіб керування певним психічним явищем, або спосіб його виникнення і становлення. Тому від того, наскільки компетентно здійснюється педагогічне керівництво ігровою діяльністю підлітків, залежить її результативність у вихованні особистості, задоволенні її потреб та інтересів. У зв'язку з цим зарубіжні

дослідники звертають особливу увагу на класифікацію ігор, методику їх організації, розробку умов та правил їх проведення [201, 202, 205, 210, 211, 214].

Саме суспільно корисна діяльність забезпечує можливості розширення всіх форм спілкування підлітка і його вихід на вищий, найбільш значимий рівень комунікації з дорослими на основі морального співробітництва. Вона є провідною діяльністю, що зумовлює головні зміни у психологічних особливостях особистості підлітка [155, с. 117]. Його участь у суспільно корисній діяльності є умовою визнання дорослими і водночас створює можливості для побудови різних взаємин з однолітками. Йдеться не просто про суспільну спрямованість різних видів діяльності підлітків і не про організацію в школі суспільно корисних справ, а про спеціальну побудову особливого типу суспільно корисної діяльності, типу, який є умовою, способом формування особистості і необхідним компонентом багатопланової діяльності дитини, що організовується в системі виховного процесу [155, с. 117]. На нашу думку, реалізація такого завдання можлива за умови впровадження в практику роботи вчителя дозвіллево-ігрових технологій, що забезпечить креативність, оригінальність та неповторність виховного процесу.

Обґрунтування значення гри для дітей шкільного віку, особливо підлітків уперше було здійснено О.С.Газманом [96, с. 15]. Він зауважував, що перехід до підліткового етапу розвитку особистості школяра характеризується бурхливим фізичним і духовним зростанням, розширенням зони пізнавальних інтересів, потягом до самооцінки та суспільної активності. У реалізації всіх цих процесів і спонукань віднаходять своє місце й відповідні ігри: рухливі, спортивні, пізнавальні, творчі, інтелектуальні, соціальні [96, с. 18; 208; 214]. Серед причин, які спонукають підлітків бути активними учасниками ігор, визначають можливість виявлення ними особистих якостей, удосконалення набутих знань, умінь і навичок, відчуття себе як суб'єкта життєдіяльності, боротьба за першість і досягнення перемог власними силами. Це зумовлено тим, зазначає О.С.Газман, що гра пов'язана із сферою потреб: у грі відбувається виконання бажань [42, с. 18]. Л.С.Рубінштейн з даного приводу зауважував, що "...у грі мають місце лише ті дії, цілі яких є значимими для індивіда за їх власним внутрішнім змістом" [121, с. 488]. У цьому полягає основна особливість

ігрової діяльності, її привабливість. Тобто сам зміст діяльності, її процес, можливість здійснювати героїчні вчинки “притягує” дитину до гри протягом усього періоду навчання в школі. Гра для підлітків, як і для молодших школярів, залишається найбільш освоєною діяльністю, вони в ній почуваються впевнено: володіють способами й прийомами спілкування, вміють ставити цілі, узгоджувати дії, передбачати результат, приходити до спільної думки в оцінці гри, коли та завершується. Позитивні зразки колективної діяльності в грі підлітки у подальшому самостійно чи за допомогою педагога можуть успішно переносити в інші види діяльності свого учнівського колективу [96, с. 19].

В іграх не тільки виявляються, а й формуються всі психічні процеси та властивості дітей. Наявність волі – одна з основних характеристик розвиненої особистості. Бути вольовим, підкоряти свою поведінку свідомості дуже непросто і дітям, і дорослим. Трьохрівнева мотивація “хочу – треба – можу” виникає саме в грі. У ній приховується основний механізм впливу гри на розвиток вольових якостей особистості, секрет самовиховання. Звідси випливають основні напрями педагогічного керівництва ігровою діяльністю: 1) залучати дітей до гри, використовуючи особливі прийоми, що спонукають бажання грати (“хочу грати!”); 2) допомагати діяти за правилами і вирішувати ігрові завдання (“так потрібно!”); 3) розвивати творчі потенції дитини у процесі гри, сприяти появі адекватної самооцінки і почуття “я можу!” [42, с. 14-15].

Завдяки грі розвивається й удосконалюється процес дитячого сприймання. Гра позитивно впливає на емоційний розвиток дитини. У грі дитина вчиться бути життєрадісною, оптимістичною: “...людина ніколи в житті не переживає таких чистих, радісних хвилин, які вона переживає під час дитячих ігор” [15, с. 323]. Через відсутність у дитячому віці ігор формуються песимістичні погляди дитини, оскільки вона не навчилася бути оптимістом [175, с. 185].

Психологи зазначають, що гра у шкільному віці має складний і більш цілеспрямований характер. Саме у підлітковому віці набирає розвитку базова потреба особистості в самоактуалізації (за А.Маслоу) – у спробі реалізувати свої потенційні можливості: духовні, фізичні, інтелектуальні, творчі, організаторські, художньо-естетичні. Задоволення базових потреб особистості підлітка можливе лише в

діяльності, зокрема й в ігровій. В іграх учнів основної школи яскраво виявляється мета: успішно провести гру, перемогти партнера, розвинути в собі відповідні фізичні та розумові якості [66, с. 81].

В ігровій діяльності відбувається не тільки психічний, а й фізичний розвиток підлітків – розвивається фізична сила, спритність, швидкість і точність рухів. Рухливі та спортивні ігри, які сприяють розвитку витримки, наполегливості, швидкості дій, спритності, кмітливості, вихованню дисциплінованості, відносять до основних засобів фізичного виховання в школі [18, с. 124]. Рухливі ігри та фізичні вправи, які є частиною фізкультурно-оздоровчих заходів, сприяють організації здорового відпочинку, підвищенню працездатності підлітків, кращому сприйняттю навчального матеріалу, формуванню позитивного ставлення до колективних дій, розвитку творчої ініціативи і самостійності, інтелекту, емоційної і мотиваційно-потребнісної сфери.

Рухливі ігри відіграють важливу роль у зміцненні здоров'я: "...у процесі гри міцніє здоров'я дитини. Вона глибше дихає, у неї швидше рухається кров, енергійніше відбувається обмін речовин. ...Гра, особливо на свіжому повітрі, навіть корисніше впливає на організм дитини, ніж гімнастика. Вона більш забезпечує гармонійний розвиток дитячого організму, ...супроводиться почуттям задоволення, що благотворно впливає на всі органічні процеси дитини" [14, с. 122]. Г.Г.Вашченко зауважував: "...щоб дитина була здоровою і тілом, і духом, ще з раннього дитинства слід прилучати її до гри" [15, с. 312]. Він відзначав, що діти, які позбавлені можливості вільно гратися, здебільшого бувають блідими, кволими і фізично нерозвиненими [14, с. 122].

Досвід організації ігор з підлітками, результати спостережень за ними в процесі ігрової діяльності свідчать про те, що їх захоплюють колективні ігри, особливо рухливі. Інтерес підлітків до певних ігор є досить стійким. Дитяча колективна гра вимагає від дітей спритності й енергії, напруження сил, уваги й спостережливості, знання сильніших і слабших сил учасників, уміння володіти собою, зосереджувати свої сили, правильно їх розподіляти, щоб не витратити даремно. Видатні педагоги стверджують, що "...участь дитини в колективних іграх є істотною умовою всебічного розвитку дитячої особистості" [43, с. 142]. Враховуючи важливе виховне значення

колективних ігор, вони рекомендують спеціально організовувати зібрання дітей для організації їх ігрової діяльності [43, с. 142-145].

Гра завжди викликає задоволення: найвиразніше воно відчувається тоді, коли гравці перемагають, однак воно не згасає й у разі поразки. Задоволення й радість незмінно виникають тому, що підлітки проникаються до гри інтересом і, долаючи в ході ігор перешкоди, з повнотою відчувають свої фізичні й розумові сили, які особливо виявляються в колективних іграх-змаганнях. Завдяки різнобічному позитивному впливові на учнів, ігри є не лише засобом виховання, але й активною формою відпочинку: вони підвищують життєдіяльність і бадьорість, пронизані веселістю, невимушеністю і дружнім спілкуванням [159, с. 4-5; 214].

Успіхи й помилки членів ігрових колективів стають предметом жвавих обговорень, критичних зауважень. Тому в іграх підлітків виявляється їх підвищена емоційність, збудливість, галасливість. Особливу увагу в своїх іграх підлітки приділяють вимогам дотримуватися правил гри, бути чесним. Члени колективу, які порушують правила гри, зазнають суворих стягнень (осуд, тимчасове позбавлення права на гру, виключення з колективу). Дотримання правил та умов гри сприяє формуванню таких важливих для особистості рис, як критичність і самокритичність, чесність і справедливість, дисциплінованість, відповідальність, цілеспрямованість, стриманість, толерантність. Л.С.Виготський характеризував гру як розумну, доцільну, планомірну, соціально координовану, підпорядковану відповідним правилам систему поведінки. Гра, підпорядковуючи всю поведінку відомим умовним правилам, першою навчає розумної і свідомої поведінки [23, с. 127]. В іграх підлітків значно більшого значення набуває природність та результативність дій, прагнення до майстернішого їх виконання. В ігрових діях вони намагаються виявляти свою кмітливість, сміливість, хист, прагнення змагатися, перемагати партнера. У процесуальній стороні ігрової діяльності учнів цього віку на передній план виступає прагнення чогось навчитися, вдосконалити ігрові вміння, свої якості.

Поза грою немає виховання особистості, поза грою неможливо досягти повноцінного морального розвитку дитини [140, с. 3]. А.С.Співаковська радить пропонувати дітям ролі й ігри, які вимагають здійснення моральних вчинків, що

перевершують вже засвоєні моральні уявлення. Так, стверджує дослідниця, можна виховати справді моральну особистість, моральну в дії, а не лише на словах. Граючи, дитина ніби переходить у розвинений світ вищих моральних форм людської поведінки. Норми, що приховані в ігровій ролі, стають у процесі гри джерелом розвитку моральної поведінки самої дитини [140, с. 125].

В іграх підлітків, як і в навчанні та праці, закладені невичерпні можливості для їх духовного зростання, розвитку та вдосконалення комунікативних здібностей, формування упевненості в собі, задоволення потреби у визнанні та оцінці, самоактуалізації, адекватному розвитку Я-концепції. Зокрема, ділова гра, відтворюючи різноманітні життєві ситуації, допомагає учням краще зрозуміти психологію людей, поставити себе на їх місце, з'ясувати, що спонукає людину прийняти те чи інше рішення в умовах реальних подій. Захоплені ігровою ситуацією підлітки щиро виявляють свої погляди, переконання, властивості темпераменту. У ході ділових ігор, спостерігаючи за поведінкою підлітків та аналізуючи її, створюються умови для кращого пізнання учнів та виявлення проблем, які їх хвилюють на даному етапі життя. У процесі ділових ігор легко з'ясувати громадянську позицію підлітків, їх ставлення до інших, до навчання та праці. У таких іграх різко виокремлюються лідери, які мають організаторські здібності, розвинене мислення [135, с. 52].

Під час гри створюються умови для природної поведінки підлітків: вони відчують впевненість у собі, долається страх, пов'язаний з відчуттям неповноцінності; виникає бажання пізнати себе, взявши участь у різних випробуваннях, адже участь у грі ні до чого не зобов'язує. Ігрове спілкування підлітка з однолітками є для нього життєво необхідним природним середовищем. Серед ровесників він бачить зразки для наслідування й, прагнучи бути схожими на них, виховує в собі необхідні якості. Однолітки дають підлітку необхідну оцінку цих якостей, знань і вмінь, здібностей і можливостей. Вони співчують, переживають те, що для дорослих іноді видається несуттєвим.

Ігровий вид діяльності вважають унікальним полігоном практики, засобом засвоєння й виявлення дефіциту соціального досвіду, соціалізації людини способами,

які ґрунтуються на принципі задоволення, звідси – його важлива комунікативна сутність [164, с. 53-54; 208]. З огляду на зазначене, особливого значення надаємо ігровому педагогічно керованому спілкуванню, що виникає в процесі організації ігрової діяльності учнів основної школи у позакласний час.

Під ігровим педагогічно керованим спілкуванням розуміємо суб'єкт-суб'єктну взаємодію дітей у процесі ігрового дійства, підпорядковану реалізації педагогічних завдань. Таке спілкування особливо в підлітковому віці характеризується добровільністю участі в ньому комунікантів: лише ігрова взаємодія за своєю природою виключає будь-який примус. Зв'язок спілкування й ігрової діяльності полягає саме в тому, що завдяки спілкуванню означена діяльність, як і будь-який інший її вид, організовується. Розбудова плану спільної ігрової діяльності вимагає від кожної особистості розуміння мети цієї діяльності, засобів реалізації, розподілу функцій для її досягнення. Специфіка спілкування в процесі ігрової діяльності полягає у створенні можливості організації та координації діяльності її окремих учасників. У процесі ігрового спілкування відбувається збагачення ігрової діяльності, розвиваються й утворюються нові зв'язки та стосунки між її учасниками, моделюються ситуації для формування духовно-моральних цінностей особистості, її фізичного, психічного та соціального розвитку.

Гра є одним з видів діяльності, в процесі якого спілкування розвивається й удосконалюється: коригується мова й поведінка дитини, регулюються її комунікативні вміння та навички, ставлення до самої себе й до інших індивідів [212]. Кожна гра супроводжується спілкуванням, заради якого підлітки із задоволенням граються. Багато ігор підлітків вирізняються передусім колективним характером, і тому є носієм комунікативної діяльності, спілкування, які передають від покоління до покоління колективний соціальний досвід, традиції, цінності й ідеали. Комунікативні зв'язки гри-дозвілля олюднені культурою і мають яскраво виражений соціальний характер. Тобто, гра-дозвілля приховує в собі віковичний початок спільності – діалектику спілкування, її позагенетичні форми соціальних зв'язків, соціальних ситуацій сумісності, сукупності, контактності. Спілкування, яке народжується у гри-дозвіллі, зумовлює становлення, розвиток різних актів культури. Ігри формують у

дитини і зберігають у дорослої людини такі позитивні соціальні риси, як привабливість, безпосередність, товариськість. Гра здатна зацікавити, викликати інтерес, сформувати рівень самооцінки, самоконтролю, забезпечувати духовний розвиток і самовдосконалення особистості підлітка. Граючи, підліток може зрозуміти різноманітність внутрішнього світу інших людей та свій власний, випробувати себе у різних видах діяльності, пізнати та оцінити власні здібності, набуті вміння, знайти “свою” діяльність [166, с. 83-84]. На важливість спілкування з однолітками, яке становить найголовніший зміст гри в молодших підлітків вказує психолог О.Філіповська: “Вони з азартом виявляють у ньому свої переваги, симпатії й антипатії, самостверджуються, ризикують, змагаються, суперничають, сваряться і миряться, вчаться взаємодіяти і бути партнерами” [156, с. 2]. Гра – незамінний засіб тренінгу невербального спілкування. Коли підлітки зображують і відгадують різні емоційні стани (радість, сум, збентеження, роздратованість, вдячність, задоволення, гнів, здивування, захоплення), це не тільки допомагає краще розуміти один одного, але й розвиває у дитини здатність до емпатії – вміння відчувати душевний стан іншої людини [140, с. 88]. Психологи й педагоги називають гру головною сферою спілкування дітей. У ній вирішуються проблеми міжособистісних взаємин, сумісності, партнерства, дружби, товариськості [164, с. 25].

Таким чином, ігрове спілкування має певні переваги, адже саме спілкування підлітків, організоване під час проведення групових ігор з психологічним та духовним навантаженням, покликане забезпечити реалізацію важливих навчальних, розвивальних та виховних завдань. Спілкування в групі на духовному рівні має не лише морально-виховний смисл, а й психогігієнічний, що забезпечує здоровий мікроклімат, духовне й психічне здоров'я кожного підлітка [7].

Гра допомагає входженню дитини в суспільство: в ній дитина знайомиться із взаєминами людей та різними професіями, випробовує себе в різних соціальних ролях. Жодна гра не повторює іншої, однак кожна з них миттєво створює нові ситуації. Л.С.Виготський зауважував, що така гра є величезною школою соціального досвіду. У грі зусилля дитини завжди обмежуються і регулюються багатством зусиль інших учасників гри. Обов'язковою умовою кожної гри є вміння координувати свою

поведінку з поведінкою інших, ставати активним стосовно інших, нападати й захищатися, шкодити й допомагати, розраховувати наперед результат свого ходу, враховуючи дії інших гравців. Така гра є живим, соціальним, колективним досвідом дитини, і в цьому аспекті вона є абсолютно незамінним засобом виховання соціальних навичок та вмінь [23, с. 125]. Саме гра може навчити “...уточненню, шліфуванню й різноманітності соціальних відносин” [23, с. 127]. Створюючи для дитини нові ситуації, гра змушує її безмежно урізноманітнювати соціальну координацію рухів і вчить такій гнучкості, еластичності й творчим умінням, якій не вчить жодна інша сфера діяльності [23, с. 127]. У жодній іншій діяльності немає такого емоційно наповненого входження в життя дорослих, такого дієвого виділення суспільних функцій і смислу людської діяльності, як у грі [169, с. 278]. Колективна ігрова діяльність є засобом соціалізації особистості, оскільки вона формує її соціальні почуття [208].

Гра відіграє важливу роль у профорієнтаційній роботі з підлітками. Їх участь в іграх трудового та профорієнтаційного характеру сприяє розвитку здатності до творчого самовираження, особистісно цінного ставлення до праці; ознайомленню з різними її видами, типами та особливостями професій, тенденціями їх розвитку, потребами в кадрах народного господарства, формуванню мотивів вибору професії, усвідомленню громадянського обов’язку працювати, вихованню любові до праці та шанобливого ставлення до людей різних професій [188].

Саме у підлітковому віці відбуваються найістотніші процеси, пов’язані з вибором майбутньої професії, з виробленням відповідних умінь та навичок, потрібних ділових якостей особистості. Дітей підліткового віку відзначає особлива допитливість, підвищений інтерес до різних видів діяльності, прагнення щось зробити своїми руками [84, с. 226]. Учні основної школи вже створюють образи своєї майбутньої професії, співвідносять свої можливості з уявленнями про неї. Тому ретельно дібрані ігри, насичені відповідним змістом, задовольняють профорієнтаційні інтереси та потреби підлітків [198].

Досліджено, що в “...процесі ігрової діяльності розвивається цілий комплекс творчих якостей особистості” [135, с. 26]. Гра – чи не єдиний вид діяльності, спрямований на

розвиток не окремих здібностей (до мистецтва чи техніки), а здібності до творчості в цілому: швидко приймати рішення у нестандартній ситуації, уявляти, придумувати, зображати, знаходити способи співробітництва та взаємодії на шляху до досягнення спільної мети, діяти в рамках визначених норм. Такі якості як організованість, самодисципліна, творча ініціатива, готовність до дій у складних ситуаціях, що можуть швидко змінюватися, є дуже важливими й розвиваються вони саме у грі [42, с. 13]. С.Л.Рубінштейн вказував на те, що гра дорослої людини й дитини, яка пов'язана з діяльністю уяви, виражає тенденцію й потребу в перетворенні навколишньої дійсності. Виявляючись у грі, ця здатність до творчого перетворення дійсності у грі вперше й формується (!). Видатний психолог зазначає, що у цій здатності, а саме – відображаючи, перетворювати дійсність, полягає основне значення гри [121, с. 489]. Він обґрунтував і довів, що гра є такою діяльністю, в якій вирішується суперечність між швидким зростанням потреб і запитів дитини, яке визначає мотивацію її діяльності, та обмеженістю її оперативних можливостей. Гра – це спосіб реалізації потреб і запитів дитини в межах її можливостей (!) [121, с. 488]. Саме тому вважаємо доцільним активно використовувати ігри у позакласній роботі з підлітками.

“Школою творчості” називає гру В.В.Клименко [47, с. 85]. Гра є підготовкою “...до виконання головного покликання – стати творцем. Гра – випробування на творчість” [47, с. 85]. Вказуючи на те, що гра є унікальним явищем людського буття, вкрай необхідним не тільки як інструмент розвитку дітей, а й дорослих, він наголошує, що креативні сили, які розвивають механізм творчості, залишилися у педагогічній та психологічній науках нерозкритими. Природна гра і її зміст формують культуру бажань і потреб, вчать дитину досягати мети. У процесі гри з найбільшою силою реалізується здатність до саморегуляції. Учений наголошує, що в грі закладена модель виконання людиною свого призначення – творити нове, оригінальне, самобутнє. Коли діти в грі відтворюють дії й поведінку дорослих, то набувають, не навчаючись, моральних, естетичних та пізнавальних настанов на все життя. На його думку, в підлітковому віці та юності гра вже наповнюється романтико-героїчним змістом і стає дієвим засобом самовиховання. Дослідник механізму творчості

переконаний, що “...гра – акт творчості, учіння, праці людини” [47, с. 84-85]. Креатині потреби підлітків, зумовлені їхнім прагненням до самореалізації, значною мірою задовольняються саме в процесі гри.

Педагогічне значення гри багатогранне й охоплює практично всі сторони особистісного зростання підлітка. Гра “...містить у собі зародки всіх видів культурної діяльності людей: техніки, науки, а особливо – мистецтва” [15, с. 325]. Мистецтво і гра – нероздільні. Ігрова діяльність є основою естетичного виховання, формування художніх смаків, розвитку мистецької творчості – творчості перевтілення (в птаха, в тварину, в явище природи). У грі розвивається дитяча фантазія. Фантазуючи, дитина відображає у своїх діях, рухах сприйняту нею дійсність, а почасти – й перетворює її [14, с. 124].

Досвід роботи з учнями основної школи дає підставу стверджувати, що ігрові програми різноманітного змісту й характеру (пізнавального, спортивного, туристичного, гумористичного, інтелектуального) відіграють важливу роль у формуванні багатьох якостей особистості підлітка. В ігрових діях підлітки намагаються виявляти свою кмітливість, сміливість, хист, прагнення змагатися, перемагати партнера; прагнуть чогось навчитися, вдосконалити свої ігрові вміння, якості. Рівняння хлопчиків-підлітків на якості “справжнього чоловіка”, наділеного такими рисами та якостями, як сила волі, мужність, надійність, витримка, сміливість, витривалість, відданість, впевненість, вірність дружбі, спонукає їх до самоствердження шляхом участі в різних видах діяльності, зокрема – в ігрових програмах [84, с. 230]. Тому із задоволенням хлопчики беруть участь у різних варіантах таких ігрових програм, як “Нумо, хлопці”, “Джентльмен-шоу”, “Лицарський турнір”, “Веселі естафети”, “Сюїта туристичних ігор”, “Тато, мама, я – спортивна сім’я”, “Веселі старты”, “Все знай і вмій”, “Знайди скарб”. Основними видами діяльності дівчаток є: навчання, види занять з мистецтва, домоводства, жіночі види спорту. Тому вони активніше, ніж хлопці, беруть участь у різноманітних конкурсах творчого характеру, в конкурсно-ігрових програмах (“Господарочка”, “Нумо, дівчата”, “Попелюшка”, “Зачаруй нас, королево”, “Красуня класу (школи)”).

Спостереження, проведені під час педагогічної практики студентів, показують, що в підлітковому віці доцільною є організація таких ігрових програм, в яких окремо б змагалися між собою тільки хлопці або лише дівчата. У дівчаток більшою мірою виражено порушення емоційного плану – підвищена образливість, плаксивість, безпричинна зміна настрою, у хлопчиків – зміна поведінки й рухових реакцій. Їхні дії супроводжуються супутніми рухами рук, ніг, тулуба. Наші висновки співпадають з думкою вчених: "...у підлітків первинними осередками спілкування є одностатеві групи хлопців та дівчат; потім дві такі групи, не втрачаючи внутрішньої спільності, утворюють змішану компанію: пізніше всередині цієї групи утворюються пари з юнаків та дівчат" [63, с. 274-275]. Статеворольові відмінності між хлопчиками й дівчатками зумовлюють вироблення наполегливості й працездатності саме в тих видах діяльності, якими їм доведеться займатися у дорослому віці. Залучення підлітків до організації та проведення ігрових програм є одним із шляхів активного розвитку в них необхідних вольових, ділових та інших якостей.

Одним із головних завдань гри вчені визначають розвиток та виховання інтелектуальних сил і можливостей особистості. Вони відводять значну роль грі у розвитку розумових здібностей дитини: "...в іграх розвивається інтелект дитини, її логічне мислення, поглиблюються знання про предмети і явища, які її оточують, гра привчає дитину не тільки сприймати й спостерігати, а разом з тим і міркувати, робити висновки" [14, с. 123].

Беручи участь в іграх пізнавального характеру, підлітки задовольняють когнітивні потреби, які зумовлені прагненням до отримання цікавої для них інформації. Підвищена пізнавальна активність є характерною для учнів основної школи: вони завжди прагнуть до нових знань і роблять це по-справжньому, професійно, як дорослі. Апробовані нами протягом десяти років у школах м. Білої Церкви ігрові програми пізнавального характеру, що базуються на нетрадиційних підходах до проведення вікторин та інтелектуальних ігор, є підтвердженням такої активності та вияву цих потреб [171, 175]. Підліткам подобається змагатися, дотримуючись чітко сформульованих правил та умов гри. Вони самі здійснюють контроль за тим, щоб не допускались жодні порушення. Підготовка та участь у подібних іграх сприяє

розвитку розумових та організаторських здібностей, моральних якостей та важливих психічних процесів. Підлітки розвивають й удосконалюють власні знання, уміння й навички, які в цьому віці для них стають критерієм цінності інших людей, прикладом для їх наслідування. Відбувається формування системи особистісних цінностей, які визначають зміст діяльності підлітків, сферу їхнього спілкування, вибірковість ставлення до людей, оцінку цих людей і самооцінку. Така цілеспрямовано організована ігрова діяльність спонукає підлітків до самоосвіти, самовдосконалення, самовиховання. Вони вчаться переборювати труднощі, бути переможеними й переможцями.

Вважаємо, що організовані з підлітками інтелектуальні ігри, сприяють розвитку розумових здібностей, формуванню інтелектуальних почуттів. Вони пов'язані з потребою в пізнанні, з пошуками істини, з розв'язуванням мисленнєвих завдань. До інтелектуальних почуттів належать допитливість, здивування, сумнів, або, навпаки, переконання в істинності тих чи інших положень, задоволення від вдалого розв'язання мисленнєвого завдання, розчарування при невмінні його вирішити. Характерною особливістю інтелектуальних почуттів є те, що вони виникають під час самої інтелектуальної діяльності [26, с. 147].

Розвивальні цілі проведення інтелектуальних ігор передбачають розвиток логічного мислення, кмітливості, комунікабельності. За умови ефективного вирішення зазначених цілей участь підлітків у грі сприяє збагаченню досвіду публічних виступів, ведення дискусії, стратегічної і тактичної поведінки особистості та команди в умовах, що постійно змінюються [24, с. 29].

Інтелектуальні ігри також сприяють вихованню позитивних якостей характеру, вимагаючи від підлітків наполегливості у досягненні мети, сміливості, ініціативи, винахідливості, взаєморозуміння і взаємодопомоги між товаришами, правильної оцінки своїх можливостей і сил інших, свідомого підкорення дисципліні, чесного виконання правил, прийнятих добровільно.

Інтелектуальна гра завжди викликає задоволення: найвиразніше воно відчувається тоді, коли гравці перемагають, однак воно не згасає й у разі поразки. Остання в учасників інтелектуальної гри стає серйозним стимулом до самоосвіти, саморозвитку,

самовдосконалення, самореалізації. Задоволення й радість незмінно виникають тому, що діти проникаються до гри інтересом і, долаючи в ході ігор перешкоди, з повнотою відчують свої розумові сили, які особливо яскраво виявляються в колективних іграх-змаганнях. Завдяки різнобічному позитивному впливові на учнів, інтелектуальні ігри є не лише засобом виховання, але й активною формою відпочинку: вони підвищують життєдіяльність і бадьорість, пронизані веселістю, невимушеністю і дружнім спілкуванням [171, с. 13].

Ігри інтелектуального характеру сприяють вдосконаленню особистості, задоволенню її потреби в самоактуалізації, а результативний ігровий пошук завжди викликає позитивні емоції. Д.Б.Ельконін зазначав: "...справа не тільки в тому, що в грі розвиваються чи заново формуються окремі інтелектуальні операції, а в тому, що докорінно змінюється позиція дитини щодо навколишнього світу і формується сам механізм можливої зміни позиції та координації своїх поглядів з іншими можливими поглядами. Саме ця зміна відкриває можливість і шлях для переходу мислення на вищий рівень, формування нових інтелектуальних операцій" [169, с. 282].

У грі задовольняються дозвіллеві потреби підлітків, що зумовлені прагненням до цікавого й змістовного проведення вільного часу. Сприйняття гри як дієвого педагогічного засобу організації дозвілля з підлітками може стати одним з істотних напрямів роботи педагогічних колективів з метою усунення таких негативних супутників навчання й виховання, як перевантаження підлітків, недостатня кількість часу на відпрацювання потрібних навичок, переважання словесних форм у позакласній виховній роботі, обмежене використання методики колективного творчого виховання, недостатній обсяг фізичного навантаження, формальність у плануванні позакласної виховної роботи (не враховуються потреби та інтереси підлітків, їхні індивідуальні та анатомо-фізіологічні особливості) [96, с. 15]. Спираючись на практичний досвід роботи з підлітками, О.С.Газман стверджує, що використання гри у позакласній роботі може стати засобом боротьби з формальним ставленням до виховання та механічним перенесенням методів роботи вчителя з класом у сферу дозвілля [42, с. 7]. Головна проблема полягає в тому, що в середовищі підлітків поки ще небагато підготовлених лідерів, здатних організаційно й естетично

задовольнити ігрові потреби школярів, створювати бажані зразки ігор. Але коли ці функції на себе беруть учителі, які мають авторитет і відповідні здібності, підлітки із задоволенням включаються в гру, що свідчить про доцільність педагогічного керівництва їхньою ігровою діяльністю [42, с. 19].

Якщо гру як педагогічний метод і форму організації дозволля учнів розглядати й оцінювати через призму свідомої, цілеспрямованої роботи вчителя як вихователя, тоді гра постає могутнім комплексним фактором виховання, який включає в себе практично всі основні методи, що використовуються педагогікою для організації колективної діяльності з метою всебічного розвитку особистості [96, с. 27]. Ми переконані, що доцільно звертати увагу на властивості підлітків, які виявляються у ході гри; заохочувати саме позитивні прояви їхньої поведінки в іграх (риси та якості характеру, здібності), що сприятиме самоствердженню й розвитку самосвідомості.

Отже, вивчення й аналіз поглядів видатних учених та педагогів-практиків, що стосуються психолого-педагогічних особливостей організації дозвіллевої ігрової діяльності підлітка, зумовили формулювання таких положень:

- цілеспрямоване використання гри у роботі з підлітками відіграє важливу роль у їхньому особистісному зростанні, однаковою мірою сприяє їхньому психічному, духовному, соціальному та фізичному розвитку;
- впровадження ігрових технологій у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів сприяє ефективному вирішенню педагогічних завдань і є однією з умов результативності навчально-виховного процесу.

Результати дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллево-ігрової діяльності УОШ на теоретичному рівні свідчать про необхідність забезпечення її педагогічного керівництва. Ефективна організація такого виду діяльності з підлітками вимагає спеціальної підготовки вчителів як майбутніх вихователів, класних керівників, чим і зумовлена потреба обґрунтування педагогічних умов, критеріальних характеристик, методики та змісту підготовки майбутнього вчителя до ОДІД учнів основної школи.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу та узагальнення теоретичних надбань філософської, історичної, психологічної та педагогічної наук з проблеми підготовки вчителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи з'ясовано причини низького рівня підготовленості вчителів до організації означеного виду діяльності з учнями. Основними з них є: тривале (починаючи з середини 20-х і до початку 90-х років XX століття) стримане ставлення до застосування ігрових методів і форм роботи у навчально-виховному процесі, що зумовлювалось ідеологічними постулатами; відсутність у навчальних планах педагогічних вищих навчальних закладів спеціальних дисциплін, програмним змістом яких передбачено вирішення означеної проблеми; незначна кількість годин, відведених на вивчення студентами методики організації ігрової діяльності у курсі “Методика виховної роботи”; відсутність навчально-методичного забезпечення для підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи; недостатня розробка даної проблеми педагогічною наукою.

2. Введено до наукового обігу та визначено зміст таких понять:

- організація дозвіллево-ігрової діяльності – це процес педагогічно керованого оволодіння дитиною суспільним досвідом, формування особистості та її всебічного розвитку, розваги й відпочинку засобами гри у години дозвілля;
- підготовка майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності підлітків – це цілісний двосторонній навчально-виховний процес взаємопов’язаної діяльності викладача (викладання, організація і управління навчальною діяльністю) та студентів (учіння), що спрямований на оволодіння ними системою спеціальних знань та досвідом організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи з метою їх соціалізації, сприяння особистісному зростанню та самовдосконаленню.

Уточнено сутність понять:

- дозвіллева діяльність – такий спосіб буття людини у вільний час, який не суперечить загальноприйнятим соціальним нормам, сприяє самопізнанню,

самовизначенню, самореалізації, самоосвіті, самовихованню та всебічному розвитку особистості;

- дозвіллево-ігрова діяльність – спосіб проведення учнями основної школи вільного часу шляхом участі у педагогічно керованих іграх з метою задоволення комунікативних, когнітивних, креативних, компенсаторних, профорієнтаційних та дозвіллевих потреб;
- дозвіллево-ігрові технології – педагогічно кероване, цілеспрямоване, творче, систематичне й доцільне застосування комплексу ігрових методів, прийомів, форм і засобів організації навчально-виховного процесу в години дозвілля з метою забезпечення результативності ігрової діяльності дітей, що виявляється в їх особистісному зростанні за умови мінімальних витрат часу і сил, відтворюється в різних ситуаціях, має чітко виражені взаємопов'язані етапи й підлягає корекції на основі зворотнього зв'язку;
- ігрова культура підлітків – сукупність ґрунтовних знань підлітка про зміст та способи організації ігрової діяльності, набутих умінь з організації ігор, які за змістом і спрямованістю відповідають його інтересам і потребам, сприяють розвитку та формуванню особистісних властивостей, необхідних людині для професійної праці, різноманітної соціальної практики і засвоєння цінностей, відтворення культури й повноти відчуття щастя як основи для самореалізації та розкриття креативного потенціалу особистості;
- педагогічно керована ігрова діяльність учнів основної школи – спосіб надання їм допомоги в пізнанні та засвоєнні моральних і духовних цінностей, які відповідають стратегічній меті розвитку суспільства, забезпечують гармонію їх взаємин із соціальним і природним середовищем з урахуванням анатомо-фізіологічних, психологічних та індивідуальних особливостей особистості шляхом організації системи ігор під безпосереднім керівництвом учителів та батьків як вихователів та без нього за умови сформованості у підлітків ігрової культури.

3. Виявлено психолого-педагогічні особливості організації дозвіллевої ігрової діяльності, яка за умови педагогічного керівництва однаковою мірою сприяє

психічному, духовному, соціальному та фізичному розвитку учнів основної школи. Доведено, що засобами педагогічно керованої дозвілєвої ігрової діяльності здійснюється задоволення таких важливих потреб підлітків: креативних, що зумовлені їхнім прагненням до самореалізації; когнітивних, які визначаються прагненням до розширення обсягу знань; комунікативних потреб у спілкуванні з однолітками, дорослими та педагогами; компенсаторних, котрі викликані бажанням за рахунок вільного часу вирішити особисті проблеми, що виникають у сфері навчання чи спілкування; профорієнтаційних потреб, які пов'язані з випробовуванням себе у різних видах діяльності, акумульованих у грі; дозвілєвих, зумовлених прагненням до цікавого й змістовного проведення вільного часу.

Матеріали першого розділу дисертаційного дослідження висвітлені в 11-ти публікаціях [7, 170, 171, 174, 185, 187, 188, 190, 191, 197, 198].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

2.1. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності підлітків

Практична спрямованість підготовки фахівців у ВНЗ I-II рівнів акредитації є їх особливістю, що уможливорює закріплення теоретичних знань, набуття майбутніми вчителями професійно значимих умінь і навичок практичної діяльності, досвіду прийняття самостійних рішень, оволодіння сучасними дидактичними засобами та технологіями, виховання потреби у систематичній самоосвіті та практичного застосування нових знань у практичній діяльності, психологічну адаптацію до конкретних умов фахової діяльності [52, с. 51-52]. Поєднання фундаментальної підготовки з практичним навчанням спрямовано на формування в майбутніх фахівців умінь і навичок організації ДІД з учнями основної школи в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Результативність практичного навчання студентів забезпечується змістом та особливостями організації практичних занять і педагогічної практики, для проходження якої формується розширена мережа базових шкіл, а також – цілеспрямованістю позанавчальної виховної роботи з майбутніми педагогами.

На часі постало завдання суттєво переорієнтувати підготовку вчителя таким чином, щоб він став новатором, який володіє сучасними навчально-виховними технологіями, зокрема – й ігровими, організатором спільної захоплюючої діяльності учнів – такою може бути ігрова діяльність у години дозвілля; формувати в нього творче педагогічне мислення. Концептуальне бачення підготовки такого фахівця з організації ДІД учнів основної школи полягає в тому, що вона має бути спрямована на підвищення ефективності професійної підготовки вчителя до організації виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі. Узагальнення теоретичних досліджень з проблеми підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи

дають підстави припустити, що дана підготовка буде ефективною за таких педагогічних умов:

- усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції;
- забезпечення єдності основних компонентів підготовки: мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольного-регулювального, оцінно-результативного;
- взаємозв'язок змісту навчання, самостійної роботи та оцінювання знань студентів з основ методики організації дозвіллево-ігрової діяльності;
- удосконалення знань майбутніх фахівців з методики організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів у системі інтегративних зв'язків та самоосвіти;
- обов'язковість моніторингу рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи;
- підготовленість викладача педагогічного ВНЗ до навчання майбутніх учителів методики організації ігрової діяльності.

Зупинимося на короткій характеристиці зазначених умов. Усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції є педагогічною умовою їхньої підготовки до організації ДІД учнів основної школи. На значимості проблеми спеціальних знань, умінь та навичок у сфері організації виховної роботи з дітьми наголошував К.Д.Ушинський. З цього приводу він зауважував: “Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння; дехто думає, що для нього потрібні вроджена здібність і вміння, тобто навичка; але зовсім небагато переконані, що, крім терпіння, вроджених здібностей і навичок, необхідні ще й спеціальні знання, хоча численні педагогічні блукання наші і могли б усіх переконати в цьому” [154, с. 11]. Важливо щоб, навчаючись у педагогічному ВНЗ, майбутній учитель насамперед зрозумів своє головне призначення – виховувати майбутніх громадян України. Враховуючи сучасні вимоги до організації виховного процесу, ВНЗ має забезпечити отримання майбутніми вчителями окрім фундаментальної ще й спеціальну підготовку щодо

залучення підлітків до різних видів діяльності у позакласний час, зокрема – до організації дозвіллево-ігрової діяльності.

До майбутнього вчителя, який як вихователь залучатиме учнів до ігрової діяльності в години дозвілля, ставляться високі вимоги, що зумовлює його постійну самоосвіту та самовдосконалення насамперед таких основних педагогічних здібностей: “...організаторських, комунікативних, експресивних, перцептивних, креативних, які є сукупністю індивідуально-психологічних особливостей особистості, що сприяють успішній педагогічній діяльності” [118, с. 115].

Проблема розвитку у педагогів якостей вихователя є досить складною, на що вказують І.О.Трухін та О.Т.Шпак [150, с. 51]. Найсуттєвішими критеріями особистості педагога як вихователя є: вихованість (ввічливість, стриманість, тактовність, справедливість, охайність, загальна культура: правова, політична, екологічна, естетична, трудова, мовна тощо), моральна стійкість, високий рівень культури спілкування, гуманність (доброта, співчутливість, чесність, щирість, привітність, толерантність, володіння своїм психічним станом), вимогливість, енергійність, дисциплінованість, товариськість, ерудованість, об’єктивність, творчість [150, с. 53-62].

На нашу думку, окрім зазначених вище характеристик, учитель, який залучає учнів до ігрового виду діяльності, повинен володіти методикою організації дитячих ігор та спеціальними властивостями: ініціативністю, наполегливістю, винахідливістю, кмітливістю, самовладанням, самостійністю, спостережливістю, організованістю, оригінальністю ідей, вмінням перевтілюватися в інший образ, розвиненістю уяви, компетентністю в ігровій сфері, особливим видом творчості, що виявляється у вмінні створювати нові ігрові моделі та реалізувати їх у практичній роботі з дітьми. До специфічних властивостей організатора ДІД підлітків ми відносимо організаторську проникливість, здібність до активного психологічного впливу та схильність до організаторської роботи.

Таким чином, усвідомлення соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції майбутнім учителем, що зумовлює необхідність вироблення й удосконалення ним зазначених вище

практичних умінь, здібностей, рис, якостей та властивостей є важливою педагогічною умовою підготовки майбутнього вчителя до ОДІД учнів.

У процесі дослідження ми дійшли висновку про те, що під час навчання майбутнього вчителя реалізуються такі структурні компоненти його підготовки: мотиваційно-ціннісний (передбачає вмотивовані дії щодо ОДІД з учнями підліткового віку та усвідомлення її педагогічних можливостей), змістовно-цільовий (передбачає постановку дидактичної мети, проектування та прогнозування очікуваних результатів, зміст діяльності), процесуальний (містить актуалізацію знань, умінь, практичні дії, спрямовані на вирішення навчального завдання, удосконалення умінь та навичок), контрольнo-регулювальний (поточний контроль з метою корекції (самокорекції) і регуляції (саморегуляції) рівня знань, умінь, навичок, здібностей студентів до організації ігрової діяльності учнів: у процесі навчання необхідним є поточний контроль і регулювання навчального процесу) та оцінно-результативний (передбачає аналіз та оцінку (самооцінку) виконання завдання-ролі, з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованим, подолання помилок, постановку нових перспектив). Структурні компоненти підготовки майбутнього вчителя до ОДІД учнів основної школи та їх зміст подані в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Структурні компоненти підготовки майбутнього вчителя до організації
дозвіллєвої ігрової діяльності учнів основної школи**

Компоненти	Зміст компонента
мотиваційно-ціннісний	ціннісне ставлення до вихованців та дозвіллєво-ігрового виду діяльності (усвідомлення соціально-педагогічних можливостей ігрової діяльності)
змістовно-цільовий	соціально-психолого-педагогічні знання особливостей підліткового віку, знання методики виховної роботи, сучасних підходів до класифікації ігор, функцій та принципів організації ігрової діяльності, методики організації дозвіллєвої ігрової діяльності з учнями основної школи
процесуальний	вироблення вмінь: дослідницько-пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструктивних, креативних, організаторських, комунікативних, аналітико-оцінних
контрольнo-регулювальний	поточний контроль з метою корекції (самокорекції) і регуляції (саморегуляції) рівня знань, умінь, навичок, здібностей студентів до організації ігрової діяльності учнів
оцінно-результативний	аналіз та оцінка (самооцінка) виконання завдання-ролі, з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованою рольовою перспективою, подолання помилок, постановка нових перспектив

Усі компоненти процесу підготовки пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. Мета навчання, якій підпорядковуються завдання, визначає його зміст, що

реалізується визначеними методами, засобами і формами стимулювання й мотивації та організації навчання. У єдності “...всі компоненти забезпечують необхідний результат” [122, с. 117].

Технологією підготовки молодшого спеціаліста до ОДІД підлітків передбачено єдність змісту навчання, самостійної роботи та оцінювання знань студентів з методики організації ДІД. Базовий мінімум теоретичних знань та практичних умінь і навичок з методики організації ДІД має знайти своє відображення у навчальній програмі. В її змісті доцільно визначити актуальні питання, пов’язані з підготовкою майбутніх учителів як організаторів ігрової діяльності підлітків у години дозвілля, а саме: сутність ДІД та її педагогічні можливості; типи та види ігор (рухливі, спортивні, пізнавальні, інтелектуальні, творчі, колективне ігрове спілкування, ігри-тренінги, ігри з естради), що відповідають ігровим запитам і потребам підлітків, участь у яких сприяє їхньому особистісному зростанню; методика підготовки та проведення ігор та ігрових програм. Зазначене вище потребує розроблення навчальної програми вибіркової дисципліни “Організація ігрової діяльності” (пояснювальна записка, тематичний виклад змісту дисципліни, список літератури), робочої навчальної програми (тематичний план, пакет методичних матеріалів для проведення поточного та підсумкового контролю, перелік навчально-методичної літератури, засобів навчання тощо), створення навчально-методичного комплексу, організації навчального процесу, в тому числі – педагогічної практики, розробки системи завдань для організації СРС, залучення студентів до участі у позанавчальній роботі, яка сприяє розвитку та вдосконаленню спеціальних професійних знань, умінь та навичок. Досвід роботи показує, а експериментально має бути перевірено, що така організація підготовки майбутнього вчителя створює умови для його фахового саморозвитку, формування професійної компетентності та методологічної культури.

РНП розробляється щороку як важливий нормативний документ, котрий відображає зміст навчання методики ОДІД і є засобом контролю за діяльністю викладача та студентів. Вона не тільки визначає обсяг базових знань – її виконання сприяє розвитку в студентів уміння вчитися, вихованню мобільної людини, “...яка

може самостійно здобувати знання, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі” [126, с. 39].

Робочою навчальною програмою, окрім змісту навчання, визначаються основні форми організації навчального процесу, під час яких забезпечується опанування студентами спеціальними знаннями з методики організації ігрової діяльності, здійснюється формування в них професійно-значимих умінь та навичок, набуття досвіду організації дозвіллево-ігрової діяльності.

Вироблення спеціальних професійних знань, умінь і навичок майбутніх учителів згідно з навчальним планом відбувається не лише під час лекційних, семінарських та практичних занять, а й у процесі самостійної роботи студентів, яка є невід’ємною складовою систематичного й глибокого “...оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня, додержання законодавства, моральних, етичних норм...” [33, с. 26]. Значна увага вчених та багатьох дослідників до питань організації СРС свідчить про її важливе місце та роль у навчально-виховному процесі вищої школи, спрямованому на становлення майбутнього спеціаліста – фахівця ХХІ століття, зокрема: вчителя як вихователя, класного керівника, педагога-організатора, соціального педагога як організатора ДІД учнівської молоді.

Результати проведених досліджень (В.А.Козаков, П.І.Підкасистий, К.К.Платонов, В.К.Буряк, Л.І.Рувинський) дозволяють стверджувати, що самостійна робота студентів – це специфічний вид діяльності, головною метою якої є формування самостійності як риси особистості. Ю.П.Єлісавенко визначає самостійну роботу як “...один із основних методів навчання у ВНЗ, що складається з пізнавальної навчально-практичної діяльності самих студентів, яка виконується ними незалежно один від одного, за завчасно визначеним педагогом завданням, зумовленим як дидактичною, так і виховною метою” [30, с. 7].

Водночас даний метод є засобом забезпечення професійної готовності майбутніх учителів, оскільки виконання самостійної роботи, окрім знань, навичок та вмінь, вимагає від них виявлення волі, організованості, відповідальності та інших якостей, що складають зміст поняття. М.М.Солдатенко вважає, що суті та характеру поняття

“самостійна робота” більше відповідає термін “самостійна пізнавальна діяльність”. Розглядаючи самостійну пізнавальну діяльність як фактор професійного становлення, він доводить, що даний вираз засвідчує наявність широкої гами пізнання (процес професійної підготовки, читання фахових газет, журналів, науково-методичної літератури, перегляд фільмів тощо). Дослідник визначає самостійну діяльність як складний пізнавальний процес, систему внутрішніх та зовнішніх дій, зумовлених єдністю мотивів та метою, спрямований на сприйняття і творче засвоєння знань [138, с. 62]. Ми погоджуємося з цими міркуваннями, а тому оперуватимемо обома поняттями: “самостійна робота” і “самостійна пізнавальна діяльність” як тотожними.

Ми схильні до думки, що СРС – “...шлях до поліпшення підготовки фахівця” [136, с. 12]. Залучення майбутнім учителем підлітків до участі в ДІД, вимагатиме від нього здібностей до активної творчості, професійної і соціальної діяльності, умінь самостійно здобувати нові знання, контролювати і коригувати зроблене, тому вихідною умовою виникнення потреби в професійному самовихованні майбутнього спеціаліста є його перехід від позиції студента (“Я – студент, мене мають навчати та виховувати”) до позиції фахівця (“Я – майбутній педагог. Я повинен готувати себе до педагогічної діяльності”) [99, с. 10].

За умови забезпечення СПД створюються надійні основи для розвитку ініціативи, самостійності, здійснення диференціації та індивідуалізації навчання, формування власних поглядів, переконань, відповідальності, вироблення різноманітних навчальних умінь та навичок студентів.

Організація СРС з навчальних дисциплін, змістом яких передбачено набуття досвіду організації ДІД підлітків, не буде мати відповідної ефективності без розробки навчально-методичних посібників. На нашу думку, до структури посібника доречно включити три розділи (програма курсу, блок завдань для самостійної роботи, блок навчально-методичного забезпечення курсу) та наповнити їх відповідним змістом: пояснювальна записка, зміст навчальної дисципліни за темами; зміст СРС, алгоритм виконання практичних робіт (творчих завдань) та їх зразки, критерії оцінювання усних та письмових відповідей: практичних робіт, творчих завдань; система завдань теоретичного та практичного характеру для СРС, зміст завдань для контрольних робіт

та до заліку; методичні рекомендації та матеріали; тематика курсових робіт та поради щодо їх написання; список рекомендованої літератури.

Невід'ємною складовою підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків у ВНЗ І-ІІ рівнів акредитації є контроль-оцінювальна діяльність викладача. Вона забезпечує перевірку (усну чи письмову) виконаних студентами домашніх завдань, практичних та творчих робіт. Однак, здійснюючи контроль-оцінювальну діяльність, викладач не тільки визначає рівень оволодіння студентом навчального матеріалу, а й “...установлює рівень мислення студента, ступінь розуміння, з'ясовує підхід, використаний студентом у навчальній роботі, дає конкретні рекомендації” [80, с. 170]. Такий підхід до організації контролю знань студентів сприяє перетворенню його на ефективний засіб управління особистісного розвитку студента. Відомості про рівень знань, практичних умінь та навичок студентів з ОДІД, особливості їх пізнавальної та творчої діяльності уможливають внесення викладачем дидактичних і методичних коректив у організацію та проведення лекційних та практичних занять. Контроль, облік та оцінку спеціальних знань студентів розглядають як “...метод навчання та виховання” [80, с. 170]. Основними функціями контролю знань студентів з методики ОДІД є: навчальна (освітня), розвивальна, організовуюча, повторювальна, узагальнююча, закріплююча, контролююча, керівна і виховна. У процесі передачі студентам досвіду ОДІД контроль знань є однією з найважливіших навчальних і виховних форм роботи, що зумовлюється її специфікою. Здійснення планового, систематичного, об'єктивного, економного, простого, наочного контролю якості навчальної роботи студентів викликатиме бажання виконувати пропоновані варіанти завдань, прагнення до самоперевірки, самоконтролю у процесі оволодіння спеціальними знаннями та вміннями з ОДІД підлітків [80, с. 173]. Контроль якості знань та практичних умінь студентів з ОДІД буде ефективним тільки за умови дотримання викладачем відповідних дидактичних вимог до нього, а саме: систематичності, індивідуальності, диференціювання, цілеспрямованості, об'єктивності.

Обов'язковість перевірки та аналізу теоретичних знань та практичних умінь студентів з кожної теми навчальної дисципліни “Організація ігрової діяльності”

потребує систематичної та цілеспрямованої контрольної-оцінювальної діяльності викладача. Реалізація даних завдань зумовлює розробку спеціальних критеріїв оцінювання знань та практичних умінь студентів, врахування яких дозволить викладачу повною мірою дотримуватись дидактичних вимог до контролю знань студентів, а студентам – постійно вдосконалювати спеціальні знання та вміння стосовно оволодіння методикою ОДІД.

Отже, єдність змісту навчального матеріалу та форм проведення занять, СРС і оцінювання їхніх знань, умінь, навичок підвищує “...ефективність вирішення комплексу навчально-виховних завдань” [98, с. 126]. За даної педагогічної умови у процесі навчання розвиваються співробітництво, взаємодопомога та професійне спілкування.

Збагачення майбутніх учителів знаннями та досвідом практичної організації ДІД здійснюється і в системі інтегративних зв’язків: нами приділяється значна увага повторенню й закріпленню студентами вивченого, усвідомленню ними необхідності, взаємозумовленості та взаємозв’язку змісту навчального матеріалу всіх нормативних та вибіркового навчальних дисциплін. Поєднання загальноосвітніх, соціально-гуманітарних, психолого-педагогічних, спеціальних знань, умінь, навичок, здібностей та набутого досвіду співробітництва і співтворчості, врахування власних педагогічних можливостей зумовлює ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя до ОДІД з підлітками, як важливого виду суспільно корисної діяльності.

Моніторинг викладачем власної педагогічної діяльності та рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД підлітків вважаємо обов’язковою умовою здійснення підготовки фахівця. Сутність моніторингу розуміємо як процедуру систематичного збирання та аналізу отриманих даних про важливі аспекти навчання методики ОДІД. Суттєвим для нас є положення про те, що “...моніторингова діяльність передбачає збирання даних вимірювання, проте не обмежується відомостями тільки про результати навчання, а враховує і контекстуальну інформацію, виміри вхідних ресурсів” і навчального процесу [79, с. 18].

Система моніторингу включає оцінювання навчальної діяльності студентів в умовах аудиторної та самостійної роботи, що забезпечує отримання і “...тлумачення фактів, за якими йде наступний етап – судження про їхню цінність і відповідне планування подальших дій” [79, с. 18]. Тобто оцінювання дає змогу викладачу і студентам сформувати оцінне судження про рівень засвоєння знань та досвіду у сфері ОДІД підлітків, здійснювати аналіз рівнів готовності до професійної діяльності.

Здійснюючи моніторинг, викладач може постійно вносити корективи у навчально-виховний процес з метою вдосконалення змісту підготовки майбутніх учителів до ОДІД дітей та контролю за ефективністю її здійснення.

Як важливу педагогічну умову підготовки майбутнього вчителя до ОДІД підлітків визначаємо підготовленість викладача, який її здійснює. Результат підготовки фахівця значною мірою залежить саме від особистості викладача: “...проблему виховання здібностей, нахилів, покликання не можна розв’язати практично без безпосереднього впливу особистості педагога на особистість вихованців. Здібності виховуються тільки здібностями, нахили – нахилами, покликання покликаннями” [145, с. 562].

К.Д.Ушинський відзначав, що “...ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм установи, як би хитро він не був придуманий, не може замінити особистості у справі виховання” [152, с. 191]. Навчання він розглядав як могутній засіб виховання, а вибір педагога вважав у вихованні найважливішою справою, тому що виховна сила впливає тільки з живого джерела людської особистості: “...педагогічна підготовка наставників не повинна обмежуватись лише теоретичним та практичним навчанням – має відбуватися формування “характеру характером” [152, с. 191]. Тільки досконале, творче виконання викладачем ВНЗ своїх професійних функцій забезпечить створення оптимальних соціально-психологічних умов для інтелектуального й духовно-морального розвитку студента, його особистісного та професійного зростання у сфері організації ДІД учнів.

Однак спеціальна підготовка таких викладачів для системи педагогічної вищої освіти не здійснюється. Саме тому нами виокремлено таку важливу педагогічну

умову підготовки майбутнього вчителя до організації ДІД підлітків як підготовленість викладача.

У процесі підготовки майбутніх учителів до організації ДІД УОШ вважаємо за доцільне керуватися такими принципами: індивідуалізації та диференціації навчання, його доступності і наступності; зв'язку з практикою виховання в загальноосвітніх навчальних закладах; рольової перспективи; забезпечення неперервності освіти; діалогічності (педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості); орієнтованості на розвиток особистості майбутнього спеціаліста; оптимального співвідношення та застосування сучасних методів, форм і засобів навчання; відповідності результатів підготовки молодших спеціалістів вимогам, що висуваються сферою професійної діяльності.

У сучасній дидактиці серед принципів діяльності виділено принцип діалогічності, який передбачає, що "...людина за своєю суттю є діалогічною" [122, с. 39]. Вона може виявити себе і бути зрозумілою тільки завдяки діалогу, спільній творчості рівних партнерів, які чують один одного, – за такої умови можливий процес взаємозбагачувального впливу, який забезпечує успіх навчання і виховання.

Дотримання принципу рольової перспективи в організації і проведенні навчальної діяльності науковці вважають надзвичайно важливим, "...а сам принцип – основним" [49, с. 15]. Його суть полягає в тому, що кожен студент на практичному занятті бере на себе конкретну, складну та відповідальну роль, що дає йому змогу в навчальній ситуації максимально виявити активність, психологічну своєрідність, сприяє формуванню професійної компетентності і готовності до творчого виконання професійних функцій. Ми погоджуємося, що "...навчальна діяльність, у ході якої дотримуються принципу рольової перспективи, сприяє формуванню у студентів звички до самоорганізації, почуття власної гідності, самоповаги, здатності творчо виконувати свої професійні обов'язки" [49, с.15].

Беручи участь у різноманітних формах навчання (моделювання, гра, практична робота, дискусія, тренінг, рольова ситуація тощо), студент, виконуючи навчальну роль, виявляє свої творчі та організаторські здібності: вміння творити ігрові моделі,

продувати нові ідеї та шляхи вирішення поставлених психолого-педагогічних завдань засобами гри [49, с. 15].

Визначаючи систему дидактичних принципів, ми керувалися тим, що на формування майбутнього фахівця “...впливає не тільки програмний зміст освіти, який передається викладачем, а й інтелектуально-творча діяльність та самоосвіта самого студента” [98, с. 91]. У сучасних умовах інтенсивного поступу науки знань, здобутих у ВНЗ, стає замало, що зумовлює потребу в неперервній освіті. Тому майбутні організатори ДІД учнів у ВНЗ “...навчаються здобувати знання, уміння та досвід пізнавально-творчої самостійності” [98, с. 91]. Водночас викладач забезпечує процес формування психологічної, теоретичної та практичної готовності майбутнього вчителя до інтелектуально-творчої і самоосвітньої діяльності.

Підготовка фахівця здійснюється шляхом застосування методів навчання. Ми враховували, що у педагогічному ВНЗ вони “...зближені з методами самої науки...”, тотожні деяким формам організації навчального процесу [98, с. 92-93]. Такий феномен пояснюється багатофункціональністю педагогічних явищ. Методи навчання визначають як способи “...взаємопов’язаної діяльності викладача і студента, спрямованої на вирішення завдань навчання, виховання й розвитку майбутніх фахівців” [98, с. 92]. На нашу думку, в процесі підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків ефективним буде застосування таких методів навчання: методів організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні: лекція, пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж; наочних: ілюстрація, демонстрація, спостереження; практичних вправа, експеримент, практична робота, педагогічна практика); методів стимулювання і мотивації (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий або евристичний, пошуковий або дослідний); методів за ступенем керування навчальною діяльністю (метод навчання під керівництвом викладача, самостійна робота студентів: з книгою, періодичними педагогічними виданнями, виконання практичних та контрольних робіт, написання курсової роботи); методів контролю та самоконтролю (усного, письмового та практичного контролю, самоконтролю) [98, с. 93-99]. Серед інтерактивних методів навчання студентів методики ОДІД відносимо: мозковий штурм, роботу в парах,

роботу в малих групах, пізнавальні ділові ігри, рольові ігри, диспути та дискусії, взаємо навчання, коло ідей, ажурна пилка.

Підготовка майбутнього вчителя до ОДІД УОШ здійснюється у таких формах: аудиторні навчальні заняття, на яких забезпечуються інтегративні зв'язки з метою систематизації та закріплення вивченого; різні види педагогічної практики, самостійна робота студентів, позанавчальна робота. Система формування професійних умінь та навичок передбачає: проведення лекційних, семінарських та практичних занять; пробних та залікових занять під час педагогічної практики; семестрового заліку; організацію різнопланових ігрових програм у позанавчальний час; залучення студентів до участі в роботі клубу інтелектуальних ігор, у конкурсі “Випускник року” та виставках творчих робіт студентів; написання курсових робіт.

З метою забезпечення ефективної підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів під час занять використовуються різні засоби навчання, що сприяють цілеспрямованому засвоєнню навчальної інформації: слово викладача, посібники, періодичні педагогічні видання, довідники, енциклопедії та інші джерела інформації; засоби наочності (іграшки, настільно-друковані ігри, плакати, ігрові поля); дидактичний матеріал; технічні засоби навчання, комп'ютерну техніку; допоміжні аксесуари для проведення ігор та спортивний інвентар.

Визначаючи засоби навчання, ми керувалися тим, що їх використання зумовлюється реалізацією таких дидактичних функцій: зменшення витрат часу; передача необхідної для навчання інформації; розгляд об'єкта чи явища, що вивчається, частинами і в цілому; забезпечення діяльності студентів і викладача [157, с. 181].

За умови використання засобів навчання під час проведення теоретичних та практичних занять з навчальної дисципліни “Організація ігрової діяльності” викладач дотримується таких дидактичних вимог: аналіз мети й завдань заняття, його змісту та логіки вивчення матеріалу; виділення головних елементів, які мають бути засвоєні студентами; визначення мети та етапів занять, на яких будуть використані засоби навчання, а також методів і прийомів, за допомогою яких буде забезпечена

пізнавальна діяльність студентів; добір оптимальних засобів навчання; формулювання завдання [157, с. 181].

Успішна підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків забезпечується за умови реалізації викладачем таких взаємопов'язаних педагогічних підходів: особистісно-діяльнісного, змістовно-процесуального, завданнєвого, діалогічного, імітаційно-ігрового, компетентнісного.

Зокрема, особистісно-діяльнісний підхід до навчання забезпечує умови для самореалізації, самовиховання та самоствердження особистості майбутнього вчителя, а процесу навчання надає індивідуально орієнтованого характеру. Реалізація даного підходу сприяє психічному розвитку та саморозвитку, духовному, моральному та інтелектуальному збагаченню особистості студента; створює сприятливі умови для вироблення його готовності до творчої діяльності, спілкування і взаємин у системі “викладач-студент”.

Доцільність реалізації змістовно-процесуального підходу зумовлена тим, що він у процесі навчання методики ОДІД “...дозволяє структурувати навчальний матеріал таким чином, щоб залучити студентів до активного процесу пізнання і впливати на мотиваційні, пізнавальні, емоційно-вольові і психофізіологічні сфери їхньої особистості, здійснюючи професійне становлення майбутніх фахівців” [49, с. 13]. Ми виходили з того, що даний підхід до організації навчання сприяє формуванню творчої та пізнавальної активності студентів, забезпечуючи оптимальне співвідношення між навчальною інформацією і процесом її отримання, можливість переходу від упровадження дидактичних технологій з вербальними методами і фронтальними формами до застосування рефлексивних методів.

Сутність завданнєвого підходу полягає в тому, що в ході аудиторних занять та самостійної роботи студент постійно вирішує певні навчальні завдання: виконує вправи, моделює ігри та ігрові форми роботи, проектує ігрову діяльність, готує виступ, повідомлення, презентацію творчої роботи тощо [49, с. 13]. Його реалізація у навчанні сприяє розвитку таких розумових здібностей майбутніх учителів: здатності аналізувати ситуацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, виявляти приховані залежності, обґрунтовувати й обмірковувати, передбачати наслідки;

уміння інтегрувати і синтезувати інформацію, спрямовувати її, організовувати й систематизувати, робити висновки, порушувати і розв'язувати проблеми, розуміти суперечності; дивергентного мислення (гнучкого, рухливого, оригінального); багатства уяви; відчуття гармонії у процесі пізнання і його результатах [49, с. 13].

Використання системи диференційованих завдань у процесі навчання методики ОДІД учнів допомагає студентам зрозуміти творчу лабораторію вчителя як вихователя та власні навчальні можливості. У процесі пошуку способів вирішення навчального завдання підвищується професійна ерудиція, розвиваються педагогічні здібності, вдосконалюється педагогічна техніка студентів. Завданнєвий підхід до навчання дає змогу планувати їхню "...навчальну діяльність з урахуванням життєвого досвіду, активізувати пізнавальну діяльність за допомогою прийомів значеннєвого перегруповування навчального матеріалу. Реалізація завданнєвого підходу у процесі навчання студентів сприяє перетворенню теорії на інструмент педагогічної дії" [49, с. 13].

Суть діалогічного підходу полягає у формулюванні запитань та міркувань, що активізує пізнавальну діяльність студентів, спонукає їх до творчого вирішення педагогічних ситуацій, пов'язаних з використанням ігрових форм роботи та застосування методу гри. Діалогічні ситуації, які створюються під час навчальних занять, розвивають творчу уяву, інтуїцію, виробляють навички комунікації, вміння передбачати й прогнозувати педагогічні події [49, с. 13-14].

Доцільність реалізації імітаційно-ігрового підходу до організації процесу навчання методики ОДІД підлітків зумовлена орієнтацією навчання на особистість студента і професіографічну модель його майбутньої спеціальності. Його характерними ознаками є: імітаційне моделювання; опис ситуацій і типів професійно-педагогічних дій та спілкування; проблемний характер педагогічних ситуацій; професійна спрямованість ігрових ролей, розподіл їх між учасниками гри з урахуванням можливостей, здібностей, підготовленості і професійних установок студентів; стан емоційно-позитивної напруги учасників імітаційно-ігрової діяльності; пошук різних способів вирішення завдань в імітаційно-ігровій ситуації; багатоваріантність рішень;

обговорення підсумків імітаційно-ігрової діяльності; чіткість критеріїв щодо оцінювання дій студентів в імітаційно-ігровій ситуації.

Імітація і гра в навчальному процесі не тільки збагачують практичний досвід майбутніх учителів, а й сприяють розвитку необхідних професійно-педагогічних умінь, формуванню їхніх професійних якостей [49, с. 14].

Реалізація в процесі навчання охарактеризованих вище підходів сприяє усвідомленому саморозвитку та самовдосконаленню студентів і є умовою засвоєння ними міцних знань та сформованості спеціальних умінь з ОДІД підлітків.

Розробка концептуальних засад підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи, її педагогічних умов та застосування методу моделювання дозволили створити структурно-функціональну модель такої підготовки (рис. 2.1). Готовність майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи як мета нашого наукового дослідження була визначена висхідним та об'єднуючим фактором створення моделі. Досягнення мети відбувалось шляхом реалізації таких визначених завдань: розробка змісту (навчальна програма спецкурсу за вибором студентів “Організація ігрової діяльності” та розділ “Методика організації ігрової діяльності в соціумі” навчальної дисципліни “Дозвіллезнавсто”, що є нормативною відповідно до Державних стандартів вищої освіти), методики та компонентів підготовки; підготовка навчальних посібників, методичних рекомендацій та матеріалів щодо організації ДІД учнів; визначення педагогічних умов ефективної підготовки, її принципів, методів та прийомів, психолого-педагогічних підходів до її здійснення; з'ясування критеріальних характеристик, які в процесі здійснення моніторингу та контрольно-оцінювальної діяльності були вихідними для визначення рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

Створену нами модель (рис. 2.1) доцільно розглядати як цілісну педагогічну систему, функціонування якої має сприяти результативній підготовці майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи, а також – ефективній підготовці майбутніх учителів до виконання виховної функції класного керівника.

Дана модель розкриває процес цілісної підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи, передбачаючи взаємозумовленість, взаємодію, взаємозв'язок її педагогічних умов, компонентів, принципів, методів, форм, засобів, психолого-педагогічних підходів у їх системній сукупності. Системний підхід до даної підготовки сприяє подоланню її інформативного характеру, формуванню ціннісного ставлення майбутнього фахівця до дозвіллево-ігрового виду діяльності, що передбачає усвідомлення його соціально-педагогічних можливостей.

Визначення педагогічних умов та концептуальних засад підготовки, створення її структурно-функціональної моделі уможливили розробку нами критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

2.2. Характеристика готовності майбутніх учителів до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи

Для проведення педагогічного експерименту нами було визначено критерії, показники та здійснено характеристику рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

Готовність до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів вважаємо важливою складовою професійної компетентності майбутнього вчителя як вихователя, що є умовою конкурентоздатності випускника педагогічного ВНЗ на ринку праці. Під професійною компетентністю вчителя як вихователя розуміємо інтегральну властивість фахівця, відмінними ознаками якої є готовність і здатність кваліфіковано організовувати виховний процес, зокрема – використовувати педагогічні можливості ігрової діяльності, що сприяє особистісному зростанню дитини. Забезпечення готовності фахівців системи освіти до розв'язання сучасних проблем виховання дітей та учнівської молоді є ключовим питанням реалізації Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, яке тісно пов'язане з реалізацією компетентнісного підходу до навчання студентів. На нашу думку, структура професійної компетентності вчителя як вихователя, підготовленого

до організації ДІД з учнями, складається з таких видів компетенцій: функціональної (загальнопрофесійні, професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності, що необхідні для успішної реалізації виховних завдань у самостійній діяльності, діагностиці й проектуванні дозвіллево-ігрового виду діяльності та виховного процесу в цілому), нормативно-правової (знання основних положень державних нормативно-правових актів, що регулюють функціонування освітньої сфери в Україні та організації виховної роботи зокрема, володіння навичками самостійного опрацювання та усвідомлення нових документів, які унормовують виховний процес у закладах освіти), соціальної (соціальна відповідальність за результати своєї праці; уміння навчати й виховувати, залучати дітей до ігрової діяльності в години дозвілля, розвивати й формувати, доводити, переконувати й аргументувати), комунікативної (вміння встановлювати контакти з вихованцями, узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування в різних ігрових ситуаціях, підтримувати діалог, прогнозувати можливі напружені міжособистісні ситуації, не допускати конфліктних ситуацій, вміти вирішувати конфлікти). Зазначені вище компетенції мають формуватися у студентів протягом усього навчання у ВНЗ, зокрема – й під час вивчення таких навчальних дисциплін як “Організація ігрової діяльності” та “Дозвіллезнавство”.

Сутність поняття “готовність” у педагогіці розуміють як цілісне інтегроване утворення особистості, що характеризує її емоційно-когнітивну та вольову вибірккову прогнозуючу мобілізаційність у момент включення в діяльність певної спрямованості. Готовність виникає внаслідок досвіду людини, що ґрунтується на формуванні позитивного ставлення до діяльності, усвідомленні нею мотивів і потреб, об’єктивації її предмета і способів взаємодії з ним. Емоційні, вольові та інтелектуальні характеристики поведінки особистості виступають конкретним вираженням готовності на рівні явища [98, с. 191-192]. Під готовністю майбутнього вчителя як вихователя до ОДІД учнів основної школи розуміємо інтегровану психологічну властивість педагога, що включає педагогічну самосвідомість; емоційно-позитивне ставлення до учнів; знання про структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування і розвиток; сукупність

теоретичних відомостей про процес ОДІД підлітків та її роль в їхньому особистісному зростанні; педагогічні вміння та здібності щодо її організації.

Вирізняють тимчасову та тривалу готовність. Наше завдання полягає у формуванні тривалої готовності майбутнього вчителя до ОДІД учнів основної школи, бо саме вона характеризується стійкістю, не потребує постійно нового формування, динамічна, може досягати вищих рівнів за певних умов, ґрунтується на досвіді і легко актуалізується.

Готовність учителя до певного виду діяльності є результатом його підготовки у ВНЗ за певною моделлю. Створення моделі підготовки майбутнього вчителя до ОДІД підлітків та обґрунтування сутності готовності до цього виду діяльності сприяло визначенню критеріїв та показників такої готовності. Вони були обґрунтовані з урахуванням компонентів підготовки (мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольного-регулювального, оцінно-результативного).

Зокрема, мотиваційно-ціннісному компоненту підготовки студентів відповідає такий критерій його готовності до ОДІД учнів основної школи як сформованість професійної спрямованості. Під сформованістю професійної спрямованості ми розуміємо сукупність стійких мотивів фахівця, які орієнтують його діяльність як вихователя на впровадження ігрових технологій у практику виховної роботи й ґрунтуються на ціннісному ставленні до вихованців та ігрового виду діяльності, що виявляється в усвідомленні соціально-педагогічних можливостей ігрової діяльності та необхідності залучення до неї підлітків.

Змістовно-цільовий компонент формування вчителя як організатора ігрового виду діяльності учнів основної школи у години дозвілля реалізується саме в процесі викладання спецкурсу “Організація ігрової діяльності”. Метою його викладання є підготовка майбутніх учителів до ОДІД учнів, суть якої полягає у формуванні способу дій, які забезпечуватимуть здійснення зазначеного виду діяльності. Така підготовка безпосередньо здійснюється в процесі навчання студентів як майбутніх вихователів. Навчання є насамперед способом передачі досвіду організації ігрової діяльності. Ми погоджуємося, що цілі навчання конкретизуються у поняттях, що “...характеризують досвід, накопичений

попередніми поколіннями...” у дозвілєво-ігровому виді діяльності, який необхідно передати студентам [67, с. 139]. Такими поняттями є “...спеціальні знання, уміння, навички, способи творчої діяльності та емоційно-оцінні норми” [67, с. 139].

Знання розуміють як особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності [118, с. 118]. Вони “...є одним із джерел розвитку нахилів, інтересів, здібностей та обдарувань” [118, с. 118]. Спеціальні знання з ОДІД підлітків виконують важливу соціальну функцію: вони перетворюються на переконання і є засобом навчання практичних дій. Для педагога як вихователя різноманітні та ґрунтовні спеціальні знання є необхідною умовою формування його готовності до професійної діяльності. Знання з методики ОДІД учнів ґрунтуються на інтегративних зв'язках і є основою для формування практичних умінь та навичок студентів. Такі знання є змістом навчання і забезпечують задану характером ігрової діяльності систему дій. Структура знань з методики ОДІД підлітків та їх взаємозумовленість і взаємозв'язок у системі міждисциплінарних зв'язків показані на рис. 2.2.

Змістовно-цільовому компоненту відповідає критерій сформованості спеціальних професійних знань з організації ігрової діяльності підлітків у години дозвілля. Знання методики ОДІД без уміння їх застосування у практичній діяльності не мають цінності. Ми поділяємо думку науковців про те, що “...уміння – це знання в дії; ...це заснована на знаннях готовність людини виконувати ту або іншу діяльність” [67, с. 149]. Вважаємо, що формування умінь з організації ігор та ігрових форм роботи є обов'язковим у процесі навчання студентів. Спочатку потрібно формувати вміння репродуктивного характеру, а на їх основі – творчого, тобто “...потрібно мати на увазі не лише відтворення певних алгоритмів дій, а й використання їх у нових, нестандартних ситуаціях” [67, с. 149].

Навички поряд з уміннями “...є однією з форм вираження досвіду здійснення людської діяльності. ...Якщо вміння – це готовність до свідомих і точних дій, то навички – це автоматизовані вміння. Вони здійснюються без участі свідомості,

проте під її контролем” [67, с. 150]. Вивчення спецкурсу “Організація ігрової діяльності” передбачає формування у студентів практичних навичок з організації ігор та ігрових форм роботи, застосування ігрових методів у ході виховних справ, а також – інтелектуальних навичок, зокрема – з цілеспрямованого добору ігор з урахуванням педагогічних завдань, інтересів та запитів учнів, їхніх вікових особливостей; складання плану їх проведення; конструювання сценаріїв ігрової програми чи ігрового заняття та їх письмове оформлення; самостійної розробки ігор та їх змісту.

У процесі визначення оптимального змісту спеціальних знань майбутніх організаторів ігрової діяльності учнів основної школи ми керувались не лише загальними дидактичними вимогами, а й відповідями студентів на питання “Що повинен знати й уміти класний керівник як організатор дозвілля підлітків (соціальний педагог як організатор дозвілля)?” та “Якими знаннями та вміннями з організації ігрової діяльності Ви б хотіли оволодіти як майбутній вихователь?”. Вони також були враховані в процесі визначення професійно-значимих умінь та навичок з ОДІД учнів основної школи. Зокрема, серед важливих знань студенти визначили наступні: “...інтереси, потреби та захоплення дітей”, “...вікові особливості школярів”, “...знання багатьох цікавих ігор”, “...знання методики підготовки та проведення різноманітних ігор”, “...всі знання, необхідні для організації цікавих ігор з учнями різного віку під час педагогічної практики та в майбутній професійній діяльності”, “...принципи, методи та форми організації ігрової діяльності”, “...ігри, пов’язані з образотворчим мистецтвом”, “...власні можливості з організації дозвілля”, “...вимоги до проведення різних ігрових форм роботи: ігор, колективних творчих справ, свят, ігрових програм”. Результати опитування показали розуміння студентами важливості формування у них таких спеціальних умінь: “...організовувати ігри з дітьми”, “...методично правильно проводити ігри”, “...залучаючи підлітків до ігрової діяльності, враховувати їх вікові особливості”, “...правильно планувати ігрову діяльність”, “...моделювати різні ігрові програми”, “...зацікавлювати учнів різного віку грою”, “...складати сценарії ігрових форм роботи”, “...спілкуватися з підлітками та людьми різного віку”, “...розважати дітей

так, щоб вони розвивались та виховувались”, “...добирати ігровий матеріал для організації дозвілля”, “...проводити бажані для дітей ігри”, “...використовувати досвід інших і виробляти свій стиль роботи”, “...навчитись цікаво організовувати дозвілля учнів у позакласний час”, “...навчитись правильно організовувати дітей”, “...з’ясовувати інтереси учнів, з якими доводиться працювати”, “я б хотіла навчитись всього, що допоможе організувати цікаве дозвілля підлітків”, “...бути більш інтелектуальною, творчою та комунікативною людиною”, “...хотіла б навчитись витримки, вміння співпрацювати з іншими”, “...добирати такі ігри, які були б не тільки веселими, а й спонукали дітей до думки”, “...адекватно оцінювати дії учнів та свою власну діяльність”, “...хотіла б навчитись формувати дозвілєву культуру підлітків та власну”.

Відповіді студентів пов’язані з їхнім життєвим досвідом: всі вони були учнями основної школи, брали участь в ігровій діяльності, а під час педагогічної практики вже робили перші спроби самостійно організовувати позакласну виховну роботу з підлітками в школі. Таким чином, класифікація визначених студентами потреб у спеціальних знаннях та вміннях стала вихідною для з’ясування змісту знань з методики організації ігрової діяльності та професійно-значимих умінь з ОДІД підлітків.

До спеціальних професійно-значимих умінь студентів з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи відносимо наступні: дослідницько-пошукові, діагностично-корекційні, проектно-конструкторські, креативні вміння, організаторські, комунікативні, аналітико-оцінні (табл. 2.2.). Сформованість професійно-значимих умінь з організації ДІД учнів основної школи є критерієм готовності майбутніх учителів процесуального компоненту.

**Професійно значимі вміння майбутніх учителів з організації
дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи**

Уміння	Зміст умінь
дослідницько-пошукові	<ul style="list-style-type: none"> • уміння досліджувати психолого-педагогічні можливості окремих ігор • уміння накопичувати й систематизовувати ігровий матеріал • уміння самостійно створювати ігрові моделі • уміння визначати оптимальні ігрові методи, прийоми та форми роботи з підлітками • уміння працювати з різними інформаційними та комунікаційними джерелами
діагностично-корекційні	<ul style="list-style-type: none"> • уміння здійснювати діагностику рівнів соціального, фізичного, психічного та духовного розвитку особистості в процесі ігрової діяльності • уміння передбачати можливість корекції (самокорекції) та регуляції (саморегуляції) норм поведінки, спілкування, міжособистісних взаємин дітей засобами ігрової діяльності
проектно-конструкторські	<ul style="list-style-type: none"> • уміння проектувати ігрову діяльність підлітків • уміння моделювати ігрові форми роботи • уміння створювати ситуації успіху та педагогічної підтримки дитини в грі • уміння стимулювати бажання дитини до самоосвіти та самовдосконалення в різних ігрових моделях
креативні	<ul style="list-style-type: none"> • уміння реалізовувати творчий підхід до застосування ігрових методів та форм роботи • уміння самостійно розробляти нові ігри, їх модифікації та зміст
організаторські	<ul style="list-style-type: none"> • уміння залучати підлітків до ігрової діяльності у години дозвілля • уміння здійснювати педагогічне керівництво ігровою діяльністю підлітків
комунікативні	<ul style="list-style-type: none"> • інтегративні уміння встановлювати в процесі гри психологічну взаємодію з підлітками різних вікових категорій: молодшими, середніми та старшими • уміння чітко й лаконічно пояснювати суть ігрового завдання, правила та умови гри
аналітико-оцінні	<ul style="list-style-type: none"> • уміння аналізувати й оцінювати власну діяльність з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи • уміння аналізувати результати участі дітей в ігровій діяльності • уміння стимулювати підлітків засобами ігрової діяльності до самовдосконалення

Дані табл. 2.2 розкривають зміст професійно значимих умінь з ОДІД учнів основної школи, їх взаємозв'язок та взаємозумовленість.

Контрольно-регулювальному компоненту відповідає критерій сформованості саморегулятивних компетенцій. Компетенції визначають як загальні здібності, що формуються під час занять, за допомогою досвіду, цінностей, уподобань, які здобуті завдяки освіті й самоосвіті і визначають соціальну мобільність людини [110, с. 34]. Тобто під компетенціями розуміють здатності до певних дій. Саморегулятивна компетенція означає здатність до саморегуляції та самокорекції знань, практичних умінь та навичок з ОДІД учнів основної школи; з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованою рольовою перспективою; уникнення раніше з'ясованих помилок; постановка нових перспектив.

Оцінно-результативному компоненту підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи відповідає критерій оцінних компетенцій, тобто здатності до об'єктивної оцінки (самооцінки) та аналізу (самоаналізу) результатів навчальної діяльності щодо організації ДІД з учнями основної школи.

На основі зазначеного вище здійснимо обґрунтування основних показників для визначення критеріїв готовності студентів до організації ДІД з учнями основної школи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Критерії та показники готовності майбутніх учителів
до організації дозвілєво-ігрової діяльності учнів основної школи**

Критерії	Показники
сформованість професійної спрямованості	<ul style="list-style-type: none"> • ціннісне ставлення до вихованців • ціннісне ставлення до ігрового виду діяльності (усвідомлення соціально-педагогічних можливостей ігрової діяльності) та необхідності залучення до неї підлітків
сформованість професійних знань	<ul style="list-style-type: none"> • соціально-психолого-педагогічні знання особливостей підліткового віку • знання методики виховної роботи • знання сучасних підходів до класифікації ігор • знання функцій та принципів організації ігрової діяльності • знання методики організації ДІД з учнями основної школи
сформованість професійно значимих умінь	<ul style="list-style-type: none"> • дослідницько-пошукові уміння • діагностично-корекційні уміння • проектно-конструкторські уміння • креативні вміння • організаторські вміння • комунікативні вміння • аналітико-оцінні вміння

сформованість саморегулятивних компетенцій	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до саморегуляції та самокорекції знань, практичних умінь та навичок з організації ДІД учнів основної школи • здатність до з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованою рольовою перспективою • здатність до уникнення раніше з'ясованих помилок • здатність до постановки нових перспектив
сформованість оцінних компетенцій	<ul style="list-style-type: none"> • здатність до оцінки (самооцінки) та аналізу (самоаналізу) результатів навчальної діяльності щодо організації ДІД з учнями основної школи

Як свідчать дані табл. 2.3, результатом підготовки майбутніх учителів як класних керівників мають бути знання, уміння та навички, які забезпечуватимуть ефективне здійснення ними організації дозвілєвої ігрової діяльності з учнями основної школи.

Важливим методичним інструментом у здійсненні підготовки майбутніх учителів до ОДІД з УОШ є обґрунтування рівнів їхніх знань, умінь та навичок. Визначаючи їх, ми керувались положенням про те, що формування в процесі навчання тривалої готовності студентів до ОДІД з учнями основної школи зумовлює необхідність формування в них досвіду творчої діяльності, тобто “...психологічної готовності до застосування знань у нетипових ситуаціях” [67, с. 156]. Тому нами визначено чотири рівні спеціальних знань, умінь та навичок з організації ігрової діяльності в години дозвілля: креативний або високий, креативно-репродуктивний (задовільний чи середній), репродуктивний (достатній) та елементарно-репродуктивний (низький, незадовільний).

Креативний рівень. Майбутній вчитель бездоганно володіє методикою організації ігрової діяльності з підлітками; знає типи та види ігор, сучасні підходи до їх класифікації; усвідомлює соціально-педагогічне значення гри як засобу виховання особистості; цілеспрямовано й творчо застосовує ігрові методи та прийоми, комплекс ігор у навчально-виховному процесі, гармонійно поєднуючи їх з іншими методами та формами виховної роботи, враховуючи вікові особливості дітей; самостійно створює ігрові моделі, впроваджує ігрові технології у практику позакласної виховної роботи; здійснює ефективний аналіз та самоаналіз організованої ігрової діяльності з метою її перспективного проектування.

Креативно-репродуктивний рівень. Майбутній вчитель знає типи та види ігор, розуміє їхні педагогічні можливості, використовує ігри в практичній діяльності; володіє методикою організації ігрової діяльності з підлітками, інтерпретаційними уміннями з добору ігрового матеріалу для його використання в роботі з учнями різних вікових груп; навичками конструювання гри, ігрового заняття, реалізації визначених педагогічних завдань засобами ігрової діяльності, аналізу результатів участі підлітків в ігровій діяльності та планування її організації.

Репродуктивний рівень. Майбутній вчитель володіє загальною методикою проведення ігор та ігрових форм роботи, усвідомлює роль гри у вихованні та розвитку особистості, у практиці роботи з дітьми використовує готові ігрові моделі, зацікавлює дітей грою, самостійно добирає ігровий матеріал, визначає доцільність його використання.

Елементарно-репродуктивний рівень. Майбутньому вчителю відома певна кількість ігор, він недостатньо чітко розуміє їхнє педагогічне значення, а тому не вважає за необхідне їх використовувати в роботі з учнями основної школи, не надає важливого значення їх упровадженню в педагогічну практику.

Як ми вже зазначали у параграфі 2.1, спеціальні знання, уміння та навички студентів з ОДІД виробляються, формуються й закріплюються тільки за умови реалізації особистісно-діяльнісного підходу до навчання й виховання. Тому навчання студентів методики організації ігрової діяльності має здійснюватись за розробленою нами програмою, обґрунтування якої відбувалось з урахуванням положення про те, що "...модернізація освіти повинна полягати у перетворенні нашого реального навчання у діяльнісне" [5, с. 45]. Ми поділяємо думку Г.Атанова, що студентам потрібно передавати насамперед досвід, а не тільки знання. Знання як ідеальна освіта індивіда можуть бути лише ним вироблені [5, с. 29]. Знання – це лише засіб навчання дій, на чому одним з перших наголошував П.Я.Гальперін. Саме засвоєння тими, хто навчається, способів дій є соціальним замовленням суспільства навчання [5, с. 41]. На пріоритетну роль діяльності, а не знань вказував і С.Л.Рубінштейн, відзначаючи недооцінку вчителями ролі практики у процесі навчання [157, с. 345].

Принциповими в реалізації особистісно-діяльнісного підходу до навчання майбутніх учителів методики організації ДД підлітків для нас є такі методологічні положення: навчання – це, насамперед, передача досвіду організації ігрової діяльності у години дозвілля, а не передача знань; у ході проектування й організації навчання майбутніх учителів первинними є задана характером їхньої роботи з дітьми професійна діяльність та дії, що є складовими цієї діяльності, а не знання; кінцевою метою навчання є формування способу дій, які забезпечуватимуть здійснення організації дозвілєвої ігрової діяльності, а не запам'ятовування знань; зміст навчання складає задана характером ігрової діяльності система дій і тільки ті знання, які забезпечують виконання цих дій, а не якась інша задана система знань; знання не можуть бути самодостатніми, вони є лише засобом навчання, а не його метою, оскільки відіграють службову роль, пояснюючи й готуючи практичні дії; механізмом здійснення навчальної діяльності є вирішення різних творчих завдань, а не відпрацювання навчального матеріалу, і якщо викладач не вирішує навчального завдання, то це означає, що навчальна діяльність не організована; “знати” – здійснювати за допомогою знань певну діяльність, а не тільки пам'ятати певні знання; засвоювати знання можна, лише оперуючи ними, а не просто запам'ятовуючи їх; навчання є сукупністю двох взаємопов'язаних, але самостійних діяльностей: діяльності того, хто навчає, й того, хто навчається; діяльність викладача полягає у проектуванні навчальної діяльності, її організації й управлінні нею, а не в передачі знань.

Досвід роботи зі студентами педагогічного училища, а потім – гуманітарно-педагогічного коледжу дає підстави для формулювання такого положення: контролювати потрібно не знання, які є лише засобом (інструментом), за допомогою якого здійснюється діяльність, а, насамперед, результати діяльності. Якщо студенти як майбутні вчителі-вихователі змодельовали ігрову форму роботи, провели її під час педагогічної практики з учнями основної школи, реалізувавши визначені педагогічні завдання, то це означає, що вони і знають, і вміють. Саме тому шляхом реалізації змісту програмового матеріалу передбачається підвищення фахового, інтелектуального й загальнокультурного рівня майбутніх учителів, збагачення

їхнього творчого потенціалу, забезпечення тенденції до саморозвитку, удосконалення професійної підготовленості відповідно до сучасних завдань освіти й виховання.

Керуючись зазначеним вище, ми поставили перед собою завдання сформулювати в студентів практичні вміння та навички організації ігор та ігрових форм виховної роботи з підлітками шляхом передачі досвіду такого виду педагогічної діяльності та їхньої безпосередньої участі у виконанні завдань пізнавального і творчого характеру під час семінарських та практичних занять, а також під час самостійної роботи. СРС, їхня навчально-пізнавальна діяльність під час семінарських і практичних занять та необхідність об'єктивної оцінки її результатів зумовили розробку критеріїв оцінювання виконаних студентами практичних та самостійних робіт на основі показників ефективної підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків.

У ході оцінювання виконаних студентами завдань під час практичних занять, а також індивідуальних завдань, пропонованих у змісті самостійної роботи з кожної теми, необхідно враховувати такі вміння: здійснювати діагностику рівнів розвитку ігрової культури, вивчати інтереси й запити підлітків у процесі ОДІД; добирати ігровий матеріал з метою організації дозвілля підлітків; визначати педагогічні можливості ігрового матеріалу; розробляти план проведення гри будь-якого характеру; самостійно розробляти ігри різного характеру; здійснювати опис методики підготовки та проведення конкретної ігрової форми роботи; моделювати ігрові форми роботи з урахуванням вікових особливостей учнів основної школи; логічно структурувати ігровий матеріал залежно від педагогічних завдань; поєднувати ігрові та неігрові форми роботи з метою організації цікавого й змістовного дозвілля підлітків; організовувати й проводити ігри, ігрові форми роботи; оформляти сценарій ігрової форми роботи у письмовому вигляді згідно з відповідними вимогами; викладати матеріал на письмі відповідно до нормативно-мовних вимог; презентувати виконану практичну роботу; а також – рівень власної творчості та самостійності студентів у процесі виконання завдань пізнавального та творчого характеру; рівень складності вибраного варіанту завдання; запропоновані психолого-педагогічні умови.

Під час усного опитування студентів, яке передбачається організовувати під час семінарських і практичних занять, доречно враховувати такі вміння: виділяти головне у власній відповіді й робити на ньому акцент; будувати свою відповідь у логічній послідовності; лаконічно й чітко висловлювати думки; обґрунтовувати свою відповідь, формулювати висновок; ставити проблему й шукати шляхи її вирішення; формулювати запитання до інших; виділяти головне у відповідях інших і скласти тези; нотувати план відповіді іншого студента; оперувати спеціальними поняттями з навчальної дисципліни; самостійно оцінювати власну відповідь та відповіді інших; реагувати на зауваження щодо виправлення мовних та мовленнєвих помилок, тобто здатність до самокорекції вербальних здібностей.

Зазначене вище дозволить з'ясувати рівень набутих знань та сформованих умінь і навичок майбутніх учителів з організації ДІД учнів основної школи.

Ми переконані в тому, що набуття знань та формування практичних умінь і навичок можливі за умови постійного педагогічного контролю як системи “...перевірки результатів навчання і виховання студентів” [98, с. 126]. Дидактичною метою педагогічного контролю є визначення “...якості засвоєння навчального матеріалу, ступеня відповідності сформованих умінь та навичок” меті й завданням навчання методики ОДІД учнів основної школи [98, с. 126].

Здійснення науково-методичної роботи із складання навчальної програми спецкурсу за вибором студентів “Організація ігрової діяльності”, з визначення та обґрунтування критеріїв, показників і характеристик рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи, з'ясування умов оцінювання спеціальних знань, умінь та навичок майбутніх учителів зумовили розробку та впровадження в практику роботи гуманітарно-педагогічного коледжу КОПОПК дослідно-експериментальної методики такої підготовки.

2.3. Зміст дослідно-експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи

Методика викладання спецкурсу “Організація ігрової діяльності” являє собою взаємозумовлені та взаємопов’язані причинно-наслідковими зв’язками такі етапи підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєво-ігрової діяльності учнів основної школи: мотиваційно-ціннісний, змістовно-цільовий, процесуальний, контрольно-регулювальний, оцінно-результативний. Обґрунтування методики підготовки майбутніх учителів ВНЗ I-II рівнів акредитації до ОДІД учнів базувалось на створеній у процесі дослідження моделі цієї підготовки, обґрунтуванні змісту готовності студентів до організації означеного виду діяльності, визначенні критеріїв та показників ефективності такої підготовки, здійсненні характеристики рівнів підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи. Етапи підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи є взаємодетермінованими, що зумовлюється їх повторюваністю та взаємозалежністю у процесі навчання: вони становлять алгоритм вивчення кожної теми, кожного розділу та спецкурсу в цілому.

Зокрема, на мотиваційно-ціннісному етапі підготовки шляхом реалізації визначених у моделі підходів забезпечується розуміння та усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності. Важливість та необхідність опанування ними методики ОДІД підлітків формується постійно та послідовно: на початку вивчення спецкурсу; під час вивчення кожної теми чи розділу, коли майбутні організатори ігор та ігрових форм роботи знайомляться з методикою їх проведення, набувають досвіду підготовки конкретних ігор, ігрових занять; у процесі проходження педагогічної практики.

На змістовно-цільовому етапі підготовки визначається загальна дидактична мета навчання – підготувати майбутніх учителів до ОДІД, яка досягається шляхом визначення та реалізації конкретних дидактичних завдань на кожному навчальному занятті під час вивчення конкретної теми та досягнення конкретних результатів. Зміст навчання зумовлений його метою і передбачає засвоєння студентами системи таких способів дій, які є складовими професійної діяльності з ОДІД підлітків. Для того, щоб

оволодіти способами дій, які забезпечуватимуть ОДІД, майбутній вчитель як вихователь має знати:

- історичні витоки гри та іграшки;
- типи та види ігор, сучасні підходи до їх класифікації;
- педагогічні можливості ігрової діяльності;
- вимоги до іграшок та ігор;
- принципи організації ігрової діяльності;
- функції ігрової діяльності;
- організаційні засади проведення ігор;
- методiku підготовки та проведення ігор;
- педагогічні умови ефективності організації дозвілєвої ігрової діяльності.

Ці знання є засобом навчання методики ОДІД та формування таких спеціальних умінь:

- визначати педагогічні можливості гри;
- враховувати інтереси та потреби дітей, їхні вікові та анатомо-фізіологічні

особливості у процесі організації ігрової діяльності;

- добирати ігровий матеріал з метою реалізації педагогічних завдань;
- складати план проведення гри, ігрової програми;
- самостійно розробляти дидактичний матеріал для проведення ігор;
- моделювати ігрові ситуації;
- організовувати ігрове спілкування;
- самостійно моделювати зміст гри, ігрової програми, передбачати їх можливі

модифікації;

- використовувати ігрові методи, засоби та форми роботи у практичній діяльності вчителя-вихователя, класного керівника, організатора дозвілля підлітків.

Актуалізація знань як засобу навчання та вдосконалення спеціальних умінь здійснюється на процесуальному етапі підготовки. На цьому етапі забезпечується стимулювання практичних дій, спрямованих на вирішення навчального завдання. Процесуальний етап, що передбачає формування спеціальних умінь (дослідницько-

пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструкторських, креативних, організаторських, комунікативних, аналітико-оцінних), охоплює весь процес та форми підготовки, включаючи аудиторні заняття, самостійну роботу студентів, педагогічну практику, позанавчальну громадську діяльність.

Поточний контроль рівня сформованості спеціальних умінь з ОДІД та їх корекція здійснюється на контрольно-регульовальному етапі підготовки. Даний етап є наскрізним, що зумовлюється практичною спрямованістю всіх навчальних занять: дидактичною метою кожного з них передбачено формування конкретних професійних умінь та навичок.

Аналіз та оцінка рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД здійснюється на оцінювально-результативному етапі підготовки. За результатами вивчення розділів та спецкурсу в цілому проводиться контрольний зріз набутих майбутніми вчителями вмінь, навичок, досвіду з підготовки та організації ДІД з підлітками. Програма спецкурсу структурована з трьох розділів (соціально-педагогічне значення ігрової діяльності, класифікація ігор, методика організації ігрової діяльності), що дозволяє майбутньому вчителю, враховуючи результати поточного та підсумкового контролю, коригувати власний рівень готовності до ОДІД учнів.

Зміст дослідно-експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до організації ДІД УОШ – це науково обґрунтований методичний та дидактичний навчальний матеріал, що визначається навчальною програмою спецкурсу “Організація ігрової діяльності”. Він розроблявся з урахуванням “...логіки навчального процесу” [78, с. 175-180]. Його пізнавальне значення полягає в тому, що майбутні вчителі набувають цінного досвіду організації ігрової діяльності учнів у години дозвілля, яка за своєю суттю є поліфункціональною. У процесі передавання викладачем досвіду організації ДІД здійснюється виховання таких важливих характеристик особистості майбутнього вчителя, як цілеспрямованість, організованість, компетентність, креативність, відповідальність, ініціативність, наполегливість, працьовитість, дисциплінованість.

У системі педагогічної вищої освіти ми відводимо важливу роль спецкурсу “Організація ігрової діяльності”, який гармонійно доповнює зміст підготовки

майбутніх учителів до організації виховної роботи з учнівською молоддю, сприяє її ефективності, забезпечує професійну готовність вчителя до виконання ним виховної функції.

Завданнями спецкурсу є вироблення у майбутніх учителів таких фахових умінь:

- добирати та ознайомлювати вихованців з іграми, які відповідають їхнім інтересам та задовольняють їхні потреби;
- організовувати дозвіллево-ігрову діяльність підлітків, їхнє змістовне ігрове спілкування на засадах проєктивної педагогіки, враховуючи їхні вікові особливості та соціальний статус;
- застосовувати ігрові методи та прийоми виховної роботи в години дозвілля;
- ефективно використовувати педагогічні можливості дозвіллево-ігрової діяльності, зокрема – надбання народної педагогіки, з метою забезпечення особистісного розвитку дитини;
- використовувати ігрові форми роботи як засоби ефективної організації творчої та пізнавальної діяльності підлітків у навчально-виховному процесі загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів;
- створювати умови для виявлення ініціативи та активної життєвої позиції підлітків різного віку, працюючи в умовах неформального спілкування;
- формувати ігрову культуру особистості, а засобами гри – ціннісне ставлення до держави і суспільства, людей, до власного “Я”, свого фізичного “Я”, праці, природи та мистецтва;
- впроваджувати дозвіллево-ігрові технології у практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів;
- запобігати соціальній та психічній напрузі підлітків засобами ігрового виду діяльності;
- пропагувати дозвіллево-ігрову діяльність;
- аналізувати, критично оцінювати та узагальнювати досвід організації ДІД та результати власної діяльності.

Зміст спецкурсу “Організація ігрової діяльності” визначений навчальною програмою. Відповідно до завдань та змісту навчання майбутніх учителів методики

ОДІД було розроблено систему принципів, методів, прийомів, організаційних форм та засобів навчання, визначено форми здійснення підготовки (рис. 2.1), яка буде ефективною за умови реалізації основних педагогічних умов та підходів.

Добираючи методи навчання, що визначені в моделі підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи, ми керувалися такими критеріями: їх відповідність завданням виховання особистості майбутнього фахівця, меті й завданням навчання, змісту навчального матеріалу; врахування навчальних можливостей студентів, наявності засобів навчання; психолого-педагогічні можливості педагога [59, с.266]. Беручи до уваги означені критерії, у процесі підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи, окрім традиційних методів, застосовувались методи активного та інтерактивного навчання [39, с.7]. Активний тип навчання передбачає застосування методів, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів. Студент виступає суб'єктом навчання, виконує завдання творчого характеру, вступає в діалог з викладачем. Методами, які в процесі навчання методики організації ДІД сприяють розвитку самостійності та творчого мислення майбутніх учителів, є: самостійна робота, виконання проблемних та творчих завдань, діалогічний метод. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умов постійної активної взаємодії всіх студентів та викладача (“студент – студент”, “студент – викладач”, “викладач – студент”). Воно виявляється у застосуванні наступних методів навчання: співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), моделювання педагогічних ситуацій, рольові та сюжетні ігри, навчальні вправи, спільне розв’язання проблем, мозковий штурм, робота в парах, “ажурна пилка”. Оскільки успіх навчання значною мірою залежить від спрямованості та внутрішньої активності тих, хто навчається, характеру їхньої діяльності, то саме характер діяльності, самостійність, виявлення творчих здібностей і слугували важливим критерієм добору методів навчання. Зазначене вище зумовило застосування методів навчання, “...запропонованих І.Я.Лернером та М.М.Скаткіним: пояснювально-демонстраційного, репродуктивного, проблемного викладання, частково-пошукового, дослідницького” [59, с. 264].

Детальніше зупинимося на характеристиці змісту методики підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

Головним завданням, яке вирішувалось на мотиваційно-ціннісному етапі вивчення методики організації ігрової діяльності, було формування ціннісного ставлення студентів як майбутніх вихователів до ігрового виду діяльності, створення умов для усвідомлення необхідності залучення до неї підлітків.

Зокрема, перше заняття з вивчення методики ОДІД було побудоване таким чином, щоб студенти як майбутні вихователі усвідомили важливість гри, яка супроводжує людину протягом усього її життя, а також – педагогічного керівництва дитячими іграми. Вступна лекція розпочиналась з актуалізації знань, мотивації навчальної діяльності та роботи з поняттєво-категоріальним апаратом з теми “Мета, завдання та джерела вивчення курсу “Організація ігрової діяльності”, застосовуючи метод “мозкового штурму”. Студентам пропонувалось: “Пригадайте своє дитинство і той вид діяльності, в якому ви добровільно та із задоволенням брали участь”. Обговорення показує, що всі без винятку студенти насамперед називають гру. Вони пригадують улюблені ігри і діляться своїми враженнями. Викладач з’ясовує асоціативні зв’язки, які виникають у студентів, що пов’язані з грою, і записує їх на плакаті: вони дуже різні, однак це – позитивні асоціації (“радість”, “захоплення”, “бажання гратись”, “весело”, “позитивні емоції”, “дії”, “успіх”, “спілкування”, “дружба”, “друзі”, “добрі спогади”, “чесність”, “гурт дітей”, “обов’язкове дотримання правил у грі”, “вихід енергії”, “постійний рух”, “свіже повітря”, “луг”, “річка”, “перевірка своїх можливостей”, “задоволення”, “відпочинок” тощо). За результатами мозкового штурму студентам пропонується проаналізувати записи і дати визначення поняття “гра”. Зіставлення та порівняння студентами самостійно сформульованих понять “гра”, “ігрова діяльність”, “ігрова культура учнів” і наукових підходів до визначення цих понять сприяють усвідомленню ними сутності означених категорій. Під керівництвом викладача студенти пригадують зміст та варіативність дитячих ігор, виявляють причини захоплення ними в дитинстві, порівнюють власний ігровий досвід. Таке порівняння, як правило, дозволяє з’ясувати, що зміст та кількість дитячих ігор залежить від того, хто організовував їхнє дозвілля в ігровій формі, й підводить

до висновку про доцільність організації ігрового виду діяльності учнів у години дозвілля, що має бути педагогічно керованим. Під час цього заняття спонукаємо студентів застосовувати також теоретичні методи дослідження: аналіз, синтез, класифікацію, узагальнення (самостійне формулювання висновків), порівняння. Знайомимо їх з призначенням, структурною побудовою, метою та завданнями курсу, його роллю і місцем у системі підготовки педагога як вихователя, рекомендуємо навчально-методичну літературу та інші джерела, які можна використати в процесі опанування змісту навчального матеріалу.

Особливу увагу звертаємо на ознайомлення студентів із змістом навчально-методичного посібника “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллєзнавство”, в якому вміщені всі необхідні методичні матеріали для організації СРС з опанування дисципліни “Організація ігрової діяльності”. Саме тому студентам пропонується обґрунтувати кредо навчання, визначене німецьким педагогом А.Дістервегом: “Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути дані або повідомлені. Усяк, хто бажає до них прилучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням”. Міркування студентів приводять їх до висновку про самостійну пізнавальну діяльність як необхідну умову оволодіння фахом. Пізнавальна активність студентів під час лекційних занять є визначальною у процесі викладання навчальних дисциплін “Організація ігрової діяльності” та “Дозвіллєзнавство”.

Робота над темою “Функції та принципи організації ігрової діяльності” передбачає вирішення важливої дидактичної мети: сформувати в студентів ціннісне ставлення до гри як одного з важливих методів, прийомів та форм позакласної виховної роботи зі школярами. Спочатку викладач з’ясовує розуміння студентами сутності поняття “функція”. Потім студенти об’єднуються в пари. Метод роботи в парах передбачає активне спілкування двох студентів на конкретну тему, що сприяє обміну думками, ідеями, розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватися, переконувати й вести дискусію, критично мислити. Працюючи в парах з дидактичним матеріалом “функція організації ігрової діяльності”, студенти мають виконати наступні завдання: уважно прочитати характеристику пропонованої функції, переказати один одному те головне,

що виділив у тексті кожен; разом визначити головний зміст матеріалу, який потрібно, на їхню думку, довести до інших так, щоб усі зрозуміли суть конкретної функції ігрової діяльності. Після роботи в парах, на яку відводиться до 10 хвилин, перед студентами ставиться наступне завдання: уважно вислухати виступаючих і проаналізувати взаємозумовленість функцій ігрової діяльності. Виступи студентів організовуються у формі “відкритої кафедри”: один студент стає за кафедру й протягом однієї хвилини розкриває суть функції, інший – у лаконічній формі фіксує на плакаті назву функції та головну тезу, що її характеризує. За результатами виступів студенти, роблячи спробу ієрархізувати функції ігрової діяльності (визначити найголовніші з них), самостійно доходять висновку про їх тісний взаємозв’язок та взаємозумовленість. Основний висновок, до якого підводяться студенти – необхідність застосування ігрових методів, прийомів та форм роботи у практиці роботи зі школярами. Це, у свою чергу, забезпечує реалізацію дидактичного завдання – вироблення ціннісного ставлення майбутніх учителів до ігрової діяльності, в якій закладені важливі соціально-педагогічні можливості.

Ефективна організація ігрової діяльності неможлива, якщо нівелюються принципи її організації. Тому для опрацювання даного навчального матеріалу створюється п’ять груп: кожна з них опрацьовує один із п’яти принципів (добровільна участь у грі, розвиток ігрової динаміки, підтримка ігрової атмосфери, взаємозв’язок ігрової та неігрової діяльності, перехід від найпростіших ігор до складних ігрових форм). Потім представник кожної групи коротко обґрунтовує необхідність дотримання даного принципу в ході організації ігрової діяльності. Сформульований принцип фіксується іншим студентом на дошці. Інформація студентів підкріплюється їхнім ігровим досвідом – конкретними прикладами, які вказують на необхідність дотримання означених вище принципів у процесі організації гри. Таким чином, застосування методів взаємо- і самонавчання, взаємо- і самопереконавання забезпечує мотивацію навчальної діяльності майбутніх учителів як вихователів, яка виявляється у таких мотивах: соціальних (бажання бути кваліфікованим учителем, одним із обов’язків якого є створення умов для особистісного зростання кожного вихованця, що можливе за умови оптимального поєднання гри з іншими методами та формами виховної

роботи), інтелектуальних (розвиток професійних пізнавальних інтересів засобами навчальної дисципліни, потреба в самоосвіті, постійному самовдосконаленні) та перспективного спонукання (усвідомлення важливості опанування методики організації ігрової діяльності для оволодіння фахом шляхом набуття досвіду ОДІД, професійного зростання студентів як майбутніх вихователів, ефективності професійної підготовки до організації виховної роботи, формування потреби і здатності до самореалізації, самоорганізації, самовдосконалення особистості протягом навчання та всієї професійної діяльності).

У викладанні спецкурсу суттєву роль відводимо семінарсько-практичним заняттям, основним дидактичним завданням яких є формування практичних умінь та навичок з організації ігрової діяльності учнів основної школи у години дозвілля шляхом передачі практичного досвіду викладача та обміну досвідом організації ігор з підлітками самими студентами. Наприклад, семінарське заняття “Соціально-педагогічне значення ігрової діяльності” проводиться у формі ділової гри (“виконання ролей”). Студенти готують повідомлення від імені видатних психологів, педагогів та громадських діячів, які звертали увагу на істотну роль ігрового виду діяльності у формуванні та розвитку особистості дитини. Вони отримують завдання опрацювати рекомендований дидактичний матеріал (дібрані тексти праць видатних учених, у яких йдеться про роль гри у навчанні, розвитку та вихованні дитини), сформулювати тему свого виступу у контексті теми семінарського заняття (наприклад: “С.Т.Шацький про гру як життєву лабораторію дитинства”), підготувати короткі тези відповідно до теми, презентувати їх, озвучити власні висновки щодо того, на які функції ігрової діяльності прямо чи опосередковано вказує автор (заняття унаочнюється плакатом “Функції ігрової діяльності”, заповненим студентами на попередньому занятті). Такий вид навчальної діяльності забезпечує формування аналітико оцінних умінь, зокрема – аналізувати, порівнювати, зіставляти та узагальнювати пізнавальну інформацію.

На семінарському занятті “Місце гри у структурі дозвілля” студенти визначають роль гри в організації активного та змістовного дозвілля, розкривають сутність поняття “дозвіллево-ігрова діяльність”, головні риси ігор і структуру гри як

діяльності та процесу. Взаємозв'язок гри з іншими сферами людської діяльності (спілкуванням, навчанням, пізнанням, працею) студенти з'ясовують, працюючи в динамічних групах, а потім знайомлять усіх інших з напрацьованою в групі інформацією. Діалог під час занять сприяє взаємонавчанню та оперативному з'ясуванню необхідної навчально-пізнавальної інформації. Застосування евристичного методу спонукає студентів до самостійного вирішення пізнавальних завдань, які пропонуються викладачем. Таким чином, "...процес мислення набуває продуктивного характеру", що виявляється у набутті нових знань [59, с. 264].

Отже, в процесі підготовки та проведення семінарських занять реалізуються їхні основні функції: поглиблення, конкретизація та систематизація знань, набутих студентами на попередніх етапах навчання (під час лекцій, самостійної роботи, консультацій); формування навичок самостійної роботи (уміння відшукувати потрібну інформацію; виділяти головне й другорядне; самостійно узагальнювати опрацьований матеріал та робити висновки; лаконічно складати тези виступу; занотовувати основні думки, висловлені викладачем та іншими студентами; мислити нестандартно, творчо); розвиток уміння формулювати власну думку та обґрунтовувати її, аргументувати власну відповідь; контроль за ступенем та характером засвоєння навчального матеріалу студентами. На завершальному етапі семінарського заняття практикуємо самооцінку студентом свого виступу, що спонукає кожного до самоаналізу та самовдосконалення навчальних умінь та навичок відповідно до критеріїв оцінювання усних відповідей, розроблених викладачем (196, с. 27-28). Головне завдання викладача полягає в тому, щоб залучити до активної пізнавальної діяльності кожного студента. Реалізації цього завдання підпорядкована підготовча робота викладача до семінарського заняття: розробка плану підготовки до семінарського заняття, складання списку рекомендованої літератури для опрацювання, підготовка дидактичного матеріалу та методичних рекомендацій, індивідуальна робота із студентами (індивідуальні завдання та консультації).

Підготовка студентів до семінарських та практичних занять передбачає розвиток їх дослідницько-пошукових умінь, які також формуються на практичних заняттях: студенти постійно виконують завдання пізнавального та творчого характеру.

Зокрема, включення студентів у самостійне розв'язання пізнавальних завдань здійснюється під час практичного заняття “Педагогічна характеристика ігор та іграшок”. Студенти заздалегідь отримують завдання підготувати характеристику педагогічних можливостей будь-якої гри, призначеної для дітей підліткового віку (предметної іграшки чи головоломки, настільно-друкованої, рухливої, пізнавальної чи дидактичної гри тощо). Використання даної вправи передбачає формування вмінь самостійно визначати педагогічні можливості іграшок та ігор. Як правило, це заняття практикуємо проводити в колі: кожен студент по черзі чи за бажанням презентує гру, характеризуючи її педагогічні можливості; всі студенти бачать один одного, що зумовлює рефлексивне сприйняття інформації, її аналіз та взаємодоповнення. Наприклад, під час презентації студентом гри “Квач”, окрім визначеної ним рухової активності, яка сприяє фізичному розвитку молодших підлітків, інші студенти виокремили такі завдання, які педагог може реалізувати в ході її організації: “виховання чесності”, “пізнання фізичних можливостей дітей”, “розвиток швидкості реакції”, “виявлення творчості дітей”, “оздоровлення”, “самовдосконалення дитини”, “самоствердження”, “можливість бути активним і успішним у грі”, “розвиток спритності та кмітливості”. Аналіз кожної гри виявляє закладені в ній потенційні пізнавальні, розвивальні та виховні можливості. Набуті студентами знання про поліфункціональність ігрової діяльності уможливили визначення кожним з них функціонального призначення гри чи іграшки, обраної для характеристики її педагогічних можливостей. Таким чином, застосування тренувальної вправи “Педагогічна характеристика гри та іграшки” забезпечує вирішення дидактичного завдання: навчити студентів як майбутніх учителів виявляти цільові орієнтації конкретної гри та іграшки, ігрового виду діяльності з метою її доцільного використання у виховному процесі, задоволення дозвіллевих інтересів та потреб учнів основної школи засобами ігрової діяльності.

Логічним продовженням формування у студентів дослідницько-пошукових умінь є робота над темою “Сучасні підходи до класифікації ігор та іграшок”. Під час заняття студенти знайомляться з типами та видами ігор. Застосування методу евристичної бесіди дозволяє з'ясувати розуміння студентами сутності класифікації ігор за

основними типами. Класифікацію ігор за видами студенти здійснюють самостійно під час виконання тренувальної вправи “Види ігор”.

Викладач застосовує метод дидактичної гри. Кожен студент вибирає картку, на зворотній стороні якої зроблено певний запис, що позначає тип чи вид гри: “ігри з готовими правилами”, “творчі ігри”, “дидактичні ігри”, “ігри, в яких наявні і вільна ігрова ситуація, і правила, прийняті як умови гри, що виникають у її ході”, “рухливі ігри”, “спортивні ігри”, “ігри-розваги”, “гра-праця”, “гра-драматизація”, гра-інсценізація”, “ляльковий театр”, “народні ігри”, “сюжетно-рольові ігри”, “комп’ютерні”, “інтелектуальні”, “пізнавальні”, “головоломки”, “дидактичні”, “рухливі ігри спортивного характеру”, “ігри-фантазування”, “ігри-автомати”, “конструкторські”, “будівельні”, “гра-імітація”, “ділова гра”. Потім оголошується завдання: згрупуватися за видами ігор, які відносять до певного типу. Студенти, які представляють типи ігор, по черзі вислуховують лаконічні індивідуальні доведення студентів, які вважають, що “їхня гра” належить саме до цього типу. У ході вправи студенти намагаються самостійно з’ясувати, до якого типу відноситься “їхня” гра, тобто вчаться давати типову та видову характеристику гри. Після утворення трьох груп – “типів ігор”, студенти кожної з них колективно визначають і презентують функціональне призначення свого типу: які пізнавальні, розвивальні та виховні завдання можна реалізувати, залучаючи вихованців до певного типу ігор. Ознайомлення студентів з різними підходами до класифікації ігор підводить їх до розуміння складності цього процесу. Він полягає в тому, що ігри, як і будь-яке інше явище культури, випробовують серйозний вплив динаміки історичного процесу будь-якої нової формації, ідеології різних соціальних груп. Збагачення культури дозволля завжди слугує передумовою розвитку суспільства. Ігровий елемент присутній буквально у всіх видах людської діяльності. Проте акцентовані ігри присутні переважно в дозвіллі. Вони відображають загальнолюдські, національні, етнографічні, географічні, історичні і місцево територіальні прикмети. Складність класифікації ігор полягає також у тому, що вони різняться одна від одної не лише формальною моделлю, набором правил, кількісних показників, а насамперед – цілями.

Питання “Класифікація іграшок” готується і повідомляється окремими студентами заздалегідь – викладач використовує інтегративні зв’язки і вже набуті студентами знання під час вивчення дисципліни “Народознавство з методикою викладання”. Зовнішні та внутрішні ознаки ігор з’ясовуються у ході розповіді та евристичної бесіди на прикладі конкретних ігор.

Тема “Педагогічні ігри: сутність та класифікація” передбачає реалізацію такої дидактичної мети: ознайомлення студентів із сутністю та особливостями педагогічних ігор, їх класифікацією, а також – ігровими технологіями. Студентам пропонується вирішити пізнавальне завдання – подумати і з’ясувати: чим відрізняються педагогічні ігри від дитячих? Організована викладачем мисленнєва діяльність студентів спрямована на те, щоб вони самостійно дійшли висновку про сутність педагогічних ігор, а саме: такі ігри призначені для реалізації конкретних педагогічних завдань, які визначаються за результатами діагностики рівнів духовного, соціального, фізичного та психічного розвитку. Викладач використовує дидактичний матеріал (схема “Класифікація педагогічних ігор”), з яким індивідуально працює кожен студент. У ході роботи з’ясовуються особливості класифікації педагогічних ігор.

Закріплення опрацьованого матеріалу здійснюється засобами дидактичної гри. У різних частинах аудиторії прикріплюються аркуші паперу, на яких надруковано типологію педагогічних ігор: за видом діяльності, за характером педагогічного процесу, за ігровою методикою, за предметною сферою, за ігровим середовищем. Кожен студент отримує картку, на якій надруковано групу ігор (наприклад: фізичні, соціальні, навчальні, тренувальні, творчі, продуктивні, ділові, імітаційні, комп’ютерні, сюжетні, музичні, екологічні, настільні, кімнатні, без предметів, з предметами, туристичні, народні, економічні, рольові, діагностичні, профорієнтаційні, комунікативні тощо), відшукує тип ігор, до якого відноситься його група ігор, стає біля відповідного аркуша. Завершальний етап гри – характеристика студентами кожної групи ігор, які відносяться до певного типу, що супроводжується коментарями та доповненнями викладача.

Важливою у формуванні проектно-конструкторських умінь та навичок студентів є тема “Організаційні основи проведення дитячих ігор”. Структура заняття будується на основі поступового вирішення таких пізнавальних завдань: Яку гру краще запропонувати підліткам (дітям конкретної вікової групи)? У якій формі доцільно здійснити пропозицію гри дітям? Як можна об’єднати дітей у команди для командної гри? Яким чином можна визначити ведучих гри і розподілити інші ролі? Які способи поведінки дітей у грі можна передбачити (з власного досвіду роботи)? Якими є психолого-педагогічні вимоги до ігор та іграшок? Як методично правильно розробити план проведення гри? Застосування частково-пошукового методу забезпечує включення студентів у пошук шляхів, прийомів і засобів розв’язання пізнавального завдання. Створення на практичному занятті проблемних ситуацій забезпечує дієвість цього методу. Реалізація діалогічного підходу, тобто використання викладачем системи логічно вмотивованих запитань зумовлює керівництво ходом пошукової мисленнєвої діяльності студентів.

Застосування методу мозкового штурму дозволяє за короткий проміжок часу з’ясувати психолого-педагогічні вимоги до ігор та іграшок. Двоє студентів по чергово (з метою економії часу) записують пропозиції на дошці (на плакаті). Студенти, які здійснювали записи, узагальнюють результати колективної роботи: один – з’ясовує психолого-педагогічні вимоги до іграшок, інший – до ігор. У конспекти студенти вносять опорно-логічну схему “Психолого-педагогічні вимоги до іграшок та ігор”.

Ефективне проведення гри вимагає її ретельної підготовки, яка включає наступні компоненти: вибір гри з урахуванням психолого-педагогічних умов (вік дітей; їхні запити, інтереси та потреби; індивідуальні та анатомо-фізіологічні особливості; педагогічні завдання, які визначаються за результатами вивчення дитячого колективу та кожного вихованця зокрема), розробка плану проведення гри; організація гри та здійснення педагогічного керівництва її ходом; завершення гри. Тому дидактичною метою даного заняття передбачено формування умінь студентів з розробки плану проведення гри. Передаючи студентам досвід розробки плану проведення гри, ми керувались положенням про те, що “...міцно засвоєними знаннями є не лише

включені у фонд пам'яті, а передусім ті, що стали інструментом мисленнєвої діяльності” [59, с. 225].

З метою ґрунтовного засвоєння досвіду розробки плану проведення гри, нами практикується застосування методу вправи, сутність якого полягає у цілеспрямованому, багаторазовому повторенні студентами окремих дій чи операцій з метою формування умінь та навичок розробки плану проведення гри. Спочатку студенти знайомляться з алгоритмом складання плану проведення гри, потім виконується підготовча вправа – колективне розроблення плану проведення конкретної гри, під час якої студенти висловлюють свої пропозиції щодо визначення характеристики гри (тип, вид, колективна, командна тощо), її адресності та мети, завдань учасникам, правил та умов її проведення. З'ясовується різниця між правилами та умовами гри, визначення яких у студентів викликає певні труднощі.

Маючи записаний у зошиті результат колективної роботи – план проведення гри та зразок плану проведення гри “Піжмурки” у навчально-методичному посібнику [196, с. 22], а також – алгоритм її розробки, кожен студент самостійно на занятті виконує тренувальну вправу “Розробка плану проведення гри”. Опис гри студент добирає довільно з урахуванням завдання: гра повинна бути змістовною і цікавою – такою, щоб її можна було запропонувати учням під час проведення пробного чи залікового заняття на педагогічній практиці в школі (у клубі за місцем проживання, дитячому оздоровчому закладі). Після виконання завдання студенти об'єднуються в пари та обмінюються роботами з метою їх взаємоперевірки.

Такий методичний прийом передбачає з'ясування допущених студентами помилок, допомога один одному в їх корекції, а за необхідності – організовується колективне обговорення та коментування викладачем і студентами. Тренувальна вправа завершується загальним аналізом, у ході якого з'ясовуються допущені помилки, студенти вносять корективи у виконані роботи. Виконання домашніх вправ з розробки плану проведення гри сприяє закріпленню формованих на занятті проектно-конструкторських умінь.

Удосконалення означених умінь здійснюється під час вивчення таких тем: “Дидактичні ігри та матеріали”, “Методика проведення рухливих ігор”, “Гра –

традиційний засіб народної педагогіки”, “Ігри та розваги з естради”, “Ігри пізнавального характеру”. Студенти, знайомлячись з різними видами ігор, з’ясовують особливості їх підготовки та організації з підлітками, продовжують вправлятися у складанні планів їх проведення. Систематична перевірка викладачем практичних робіт студентів забезпечує зворотний зв’язок “студент – викладач” та дотримання принципу ґрунтовності знань і вмінь. На зазначених вище практичних заняттях, як правило, викладачем із студентами проводиться від трьох до п’яти ігор, що сприяє безпосередній передачі способів організації ігор різного характеру. Студенти набувають досвіду розробки плану проведення гри будь-якого виду та її проведення з дітьми також і під час педагогічної практики у загальноосвітніх навчальних закладах – саме таким чином вони усвідомлюють корисність та потрібність засвоєваних знань, умінь та навичок з організації ігрової діяльності.

Тісний зв’язок навчального матеріалу із завданнями педагогічної практики з виховної роботи зумовлює дотримання важливого загальнодидактичного принципу зв’язку навчання з практичною діяльністю майбутнього вчителя. Студент усвідомлює необхідність набуття практичного досвіду роботи та накопичення необхідних для професійної діяльності методичних матеріалів з ОДІД учнів, що зумовлюється його майбутньою роллю вчителя як вихователя.

Наприклад, у ході практичного заняття “Загадка як дидактична гра та способи її відгадування” студенти з’ясовують педагогічні можливості загадки, важливість навчання дітей їх відгадувати (а не вгадувати); вчать накопичувати й систематизовувати ігровий матеріал (добирають загадки за способами їх відгадування: за ознаками, діями, функціями, походженням предметів і явищ, алегоричні, загадки-жарти, акровірші тощо; розробляють модель ігрового заняття “Загадка – до мудрості кладка” чи “Загадки з бабусиної грядки”), визначати оптимальні ігрові методи, прийоми та форми роботи з молодшими школярами та підлітками у години дозвілля.

Під час практичних занять “Ігри-головоломки: сутність, види та методика їх використання у роботі з учнями”, “Ігри та розваги з естради”, “Експромтні ігри-драматизації. Ігри-пантоміми”, “Ігри пізнавального характеру”, “Методика

проведення ігрових програм” з метою формування організаторських умінь як професійно значимих застосовуємо пояснювально-демонстраційний метод: демонструємо способи проведення різноманітних ігор студентам, які є активними учасниками ігрового дійства і набувають досвіду проведення ігор. Демонстрація проведення гри супроводжується поясненням та конкретними методичними порадами викладача.

Для прикладу наведемо алгоритм проведення практичного заняття з теми “Ігри-головоломки: сутність, види та методика їх використання у роботі з учнями”. Робота розпочинається з низки питань, які сприяють актуалізації знань студентів та мотивують їх практичну пізнавальну діяльність: Що таке головоломка? Чим вона відрізняється від інших ігор? Які ви знаєте головоломки? Чи хотіли б ви познайомитися з цікавими головоломками? Кому з вас відомі головоломки із сірниками? Чи можна ребус назвати головоломкою? Хто знає історію виникнення ребуса? Які правила складання (відгадування) ребуса ви знаєте? Обґрунтуйте доцільність використання ребуса у роботі з дітьми? Студенти отримують дидактичний матеріал “Загальноприйняті правила відгадування ребусів”, з’ясовують невідомі їм правила. Потім пропонуються ребуси для відгадування.

Багаторічна практика роботи показує, що студенти, ознайомившись з правилами відгадування ребусів, їх швидко не відгадують – це зумовлено різним рівнем розвитку в них психічних процесів. Тому ребуси пропонуються порціями: від ребусів, у яких зашифроване одне слово (складені за одним простим правилом), до ребусів, у яких зашифровані вирази (складені з використанням кількох правил). Естетичний малюнок ребуса як наочний метод навчання викликає інтерес, захоплення, здивування, що підводить студентів до висновку про необхідність якісної підготовки дидактичного матеріалу та наочності для роботи з дітьми. На практичному занятті відводиться час для індивідуальної творчої роботи, завданням якої є: намалювати ескіз ребуса. Зміст ребуса визначається потребами педагогічної практики. В умовах самостійної (домашньої) роботи студенти завершують моделювання дидактичного матеріалу, який використовують у роботі зі школярами під час педагогічної практики.

Дидактичною метою значної частини практичних занять передбачається самостійне моделювання студентами фрагментів ігор та їх презентації в аудиторії. Студенти працюють у динамічних групах (їх склад постійно змінюється). Способи об'єднання студентів у невеликі творчі колективи кожного разу добираються різні, що сприяє набуттю студентами досвіду цього виду роботи зі школярами (жеребкування, лічилки, за місяцями (порами року) народження, за кольором очей, за іменами, розміром взуття, за змістом вибраного малюнка: птахи, комахи, плазуни, риби, домашні тварини, екзотичні тварини; за допомогою геометричних фігур, різних символів, кольорів; ігор “Ми ракету збудували”, “Броунівський рух”; за улюбленими квітами, стравами, овочами, фруктами, цукерками, марками автомобілів тощо). Подібних способів можна придумати багато. Студенти, навчаючись прийомам об'єднання дітей у команди, усвідомлюють, що даний вид роботи допомагає реалізувати завдання згуртування дитячого колективу, виробляє в дітей уміння працювати в тимчасовій команді. Водночас студенти, беручи участь у тренувальних вправах, усвідомлюють, що така робота потребує дотримання етики, врахування прихильностей, симпатій, антипатій, що є дуже важливим моментом у їх навчанні основ організаторської роботи. Робота викладача на таких заняттях спрямовується на формування організаторських, креативних та комунікативних умінь майбутніх учителів.

Формуванню дослідницько-пошукових умінь, розвитку логічного мислення, вихованню інтересу до науково-пошукової діяльності сприяє застосування частково-пошукового методу навчання, суть якого “...полягає в організації активного пошуку розв’язання поставлених пізнавальних завдань, над якими студенти працюють самостійно під керівництвом викладача... Процес мислення студентів набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно спрямовується і контролюється викладачем...” [59, с. 264]. Проілюструємо його застосування на прикладі вивчення теми “Вікторина та інтелектуальна гра: сутність, педагогічні можливості, нетрадиційні підходи до проведення”. Актуалізація знань студентів та мотивація їхньої діяльності на практичному занятті здійснюється шляхом постановки логічно взаємопов’язаних завдань та питань: “Поясніть етимологію слова “вікторина”.

Охарактеризуйте вікторинний метод. Розкрийте сутність понять “вікторина” та “інтелектуальна гра”. У чому полягає тотожність і відмінність вікторини та інтелектуальної гри? Які ви знаєте форми проведення вікторини?”.

З’ясування відповідей на означені питання шляхом застосування методу евристичної бесіди як надійного способу активізації мислення і пробудження інтересу до пізнання підводить студентів до ознайомлення із нетрадиційними підходами до проведення вікторини “...як універсального засобу активізації та інтенсифікації пізнавальної діяльності учнів” [171, с. 15-16]. Воно здійснюється у формі рольової гри, під час проведення якої викладач виконує роль організатора і ведучого вікторини, а всі студенти – її активні учасники.

Реалізація імітаційно-ігрового підходу до навчання майбутніх учителів, дотримання принципу рольової перспективи дає можливість досягти дидактичної мети заняття: навчити їх об’єднувати дітей у команди, визначати помічників ведучого, спостерігачів і проводити фрагменти пропонованих ігор-вікторин. Викладач коментує, дає методичні поради та рекомендації щодо ефективної організації вікторини зі школярами. Безпосередній досвід участі у вікторині, дотримання ігрових правил та умов тих чи інших форм її проведення сприяє формуванню у студентів умінь та навичок практичної організації вікторин. Їх проведення під час педагогічної практики в школі виявляє ті проблеми, над якими кожному студенту потрібно працювати, удосконалюючи власний практичний досвід роботи з організації ігрового виду дозвілєвої діяльності підлітків у формі вікторини.

Ігрові поля, ігрові картки, оформлення змісту запитань та завдань, методичні рекомендації, література для виставки, табло для висвітлення результатів ігор є тим методичним та дидактичним матеріалом, який забезпечує ефективність навчальної роботи. Застосування методу наочності під час навчального заняття дозволяє демонструвати творчий підхід до виготовлення та використання оформлення, з’ясовувати його роль у вихованні учнівської молоді. Результативність практичного заняття та проведених студентами вікторин під час пробних та залікових занять виявляється у розумінні ними нетрадиційних підходів до проведення вікторини як одного з шляхів реформування виховання, бо вони задовольняють потреби розвитку

особистості, сприяють її самовиявленню та самореалізації, розкриттю духовно-емоційних і розумових здібностей школяра. Нетрадиційні форми проведення вікторини викликають інтерес, захоплюють, спонукають до активної дії. Їх використання в практичній педагогічній діяльності стимулює прагнення студентів до самоосвіти, викликає інтерес до різних галузей знань. Результатом участі у таких вікторинах є бажання студента й учня відкрити науково-популярну книгу, енциклопедію, довідник, уважніше перечитати підручник, літературний твір, щоб поповнити власні знання і зрозуміти афоризм Сократа: “Чим більше я знаю, тим більше я не знаю”. В.О.Сухомлинський стверджував: ”Я не уявляю собі повноцінного, всебічного розвитку підлітка, юнака, дівчини без того, щоб вони не мали своїх улюблених книжок, своїх улюблених письменників” [145, с. 490]. Він наголошував, що “...крім звичного кола шкільних справ, уявлень, інтересів, у нього (учня) має бути багате, багатогранне інтелектуальне життя. Мова йде про читання учня, особливо у підлітковому віці” [145, с. 490].

Участь у вікторинах та інтелектуальних іграх спонукає студентів до читання, викликає бажання знати та вміти знаходити цікаву інформацію. Розвиток інтелекту залежить не лише від природних нахилів та розумових здібностей, а й від соціальних чинників – життєвого досвіду та активної діяльності, зокрема – пізнавально-ігрової діяльності, до якої потрібно залучати учнівську молодь різного віку у години дозвілля. Проведення студентами вікторин з учнями підводить їх до роздумів про рівень власного духовного розвитку, необхідність постійної самоосвіти та самовдосконалення, на чому наголошував В.О.Сухомлинський: “Чим багатші знання педагога, тим яскравіше розкривається його особисте ставлення до знань, науки, книги, розумової праці, інтелектуального життя. Це інтелектуальне багатство і є закоханістю вчителя у свій предмет, у науку, школу, педагогіку” [145, с. 560]. Під час навчальних занять та педагогічної практики вони переконуються в тому, що головне джерело виховання – особистість самого педагога. У цьому був переконаний і В.О.Сухомлинський, звертаючись до вчителів як вихователів: “...ваші знання, ваша жадоба пізнання, пристрасть до читання – це могутнє джерело виховної сили вашої особистості” [145, с.561].

Розробка викладачем методики підготовки та проведення вікторини у різних формах зумовлює застосування репродуктивного та дослідницького методів навчання. Студенти під час педагогічної практики використовують набутий на практичному занятті досвід, а також – зразки розроблених сценаріїв проведення вікторин [175]. За зразком вони розробляють власний зміст конкретної форми проведення вікторини, а також – власні варіанти їх проведення. Продукування ідей щодо розробки нових форм проведення вікторин, тобто творення нових ігор, відбувається як під час практичних занять, так і в процесі самостійної творчої роботи.

Тісний зв'язок навчання з педагогічною практикою передбачає з'ясування труднощів, які виникають у студентів під час проведення пробних та залікових занять у процесі організації дозвілля дітей підліткового віку. Це зумовлено тим, що процес формування ціннісних орієнтацій особистості підлітка, вироблення системи його поглядів та переконань є надзвичайно складним. Підлітки особливо гостро відчують дефіцит спілкування. Тому студенти мають оволодіти діагностико-корекційними, комунікативними та аналітико-оцінними вміннями, без яких неможливо організувати змістовне спілкування підлітків. Наведемо приклад формування таких умінь шляхом аналізу практичного заняття “Методика організації ігрового спілкування в групі. Ігри-тренінги”.

Під час його проведення викладачем здійснюється передача майбутнім вчителям досвіду організації колективного ігрового спілкування (КІС) шляхом ознайомлення з різними його формами (“Чарівний стілець”, “Конверт дружніх запитань”, “Конверт життєвих ситуацій”, “Проблема на долоні”, “Театр-експромт”, “Презентація світу”, “Людина скрізь”, “Відкрита кафедра” та інші) та їх моделювання. Для проведення більшості форм КІС необхідною умовою є робота в колі: посередині не повинно бути ніяких меблів. Важлива роль відводиться організатору КІС – від нього залежить ефективність проведеної справи. Організоване із студентами викладачем на занятті КІС забезпечує передачу досвіду організації подібних форм роботи з підлітками. Головним у професійній готовності педагога до роботи з дітьми у формі КІС є вміння спілкуватися з ними, ініціювати їх духовну енергію, стимулювати максимальне вираження їхнього “Я” “тут і зараз” – у цьому житті, у даний момент творчої

діяльності. Активна пізнавальна діяльність студентів на практичному занятті, яке проводиться у формі рольової гри (викладач виконує роль організатора ігрового спілкування, студенти – його учасників), спонукає їх до апробації означених форм роботи під час проходження педагогічної практики у ЗНЗ, клубах за місцем проживання, дитячих оздоровчих таборах. Педагогічна цінність КІС виявляється у можливості самопізнання, самовиявлення, максимальному сприянні розвитку самосвідомості, формуванню відповідальності дитини за свої вчинки (дії), поведінку і своє життя.

Студенти переконуються, що форми КІС не потребують тривалої підготовки, вони є гуманістичними та простими за своєю організацією. КІС наділене колосальною силою впливу на дитину, тому що в його процесі:

- створюються умови для набуття досвіду емоційних переживань;
- увага концентрується на соціальній значимості того, що відбувається і робиться, на висвітленні загальнолюдських цінностей;
- реальна взаємодія дитини в ході групової діяльності з конкретним об'єктом світу підкріплюється високою задоволеністю, бо для підлітка вкрай важливими є потреба у спілкуванні, товариських, дружніх стосунках, ідентифікації себе з певною групою, в якій він почувається індивідуальністю;
- завдяки ігровій діяльності у підлітка легко й непомітно формуються вміння взаємодіяти з людьми і впливати на об'єкти реальної дійсності [167, с. 6].

Аналізуючи педагогічні можливості КІС, студенти роблять висновок, що залучення підлітків до ігрового спілкування у такій формі сприяє соціалізації особистості, формуванню її ціннісних орієнтацій та позитивної “Я-концепції”, збагаченню духовного світу, вихованню моральних якостей, самопізнанню, самоствердженню; задоволенню потреби у бажаному спілкуванні, в аналізі проблем, які хвилюють, в отриманні відповідей на питання, які викликають інтерес; виробленню вміння висловлювати власну думку, робити висновки, аналізувати й узагальнювати сказане іншими, вміти слухати й чути, формулювати й пропонувати своє запитання, сприймати й поважати думки інших; розвитку комунікативних здібностей. Участь у подібних ігрових формах роботи вимагає духовних зусиль

учасників, які висловлюють свою думку “тут і зараз” – без обдумування, й водночас викликає значний інтерес підлітків та старшокласників саме тому, що вони мають можливість вільно спілкуватися, почути альтернативи вирішення проблем, які їх хвилюють і про шляхи вирішення яких відкрито запитати не можуть.

Первинний практичний досвід студентів, набутий під час роботи з підлітками показує, що діти дорослішають набагато раніше, ніж ми про це думаємо. Свідченням цього є їхні “дорослі” питання філософського змісту, самостійні судження й висновки. Наведемо приклади проблем (питань), що хвилюють підлітків, і відповіді на які вони виявили бажання почути від своїх однокласників, беручи участь у КІС “Конверт дружніх питань”, організованому студентами під час проходження педагогічної практики. Учні 7 класу цікавлять відповіді на такі питання: “Яка твоя заповітна мрія? Як ти думаєш, у нашому класі дружні взаємини? Чому ми в класі сваримось? Що б ти зробив для того, щоб клас був дружним? Якби ти мав можливість здійснити три бажання, які б ти обрав? Яким повинен бути найкращий друг? Яким ти хочеш бути? Чому мене ніхто не розуміє? Чому наш клас такий недружний? Чи є у тебе справжній друг? Як найефективніше вирішувати конфліктні ситуації з батьками? Чи віриш ти у справжню дружбу? Чому у нашому класі так часто виникають конфліктні ситуації? Чому нас не розуміє класний керівник? Що робити, коли тебе образили? Що робити, коли учні класу посварилися, а найкращий друг став ворогом через якусь дрібницю?”. Запитання, які визначили для себе актуальними восьмикласники: “Дайте відповідь: для чого ми живемо? Чи існує кохання, як у фільмі „Ромео і Джульєтта”? Хто, на твою думку, є найкращою людиною в нашому класі? Як ти вважаєш, що таке любов? Чи є в класі людина, якій ти довіряєш? Яка мета твого життя? Як привернути до себе увагу хлопця? Як ти думаєш, що треба робити, якщо твій друг тебе зрадив? Яку людину можна назвати справжнім другом? Як знайти собі друзів? Яка твоя найзаповітніша мрія? Що потрібно робити, якщо найкраща подруга розкриває наші спільні таємниці? Яким є твоє ставлення до критики? Чи задоволений ти своїм життям, чому? Як ти думаєш, чому виникають конфлікти? Чого ти прагнеш досягти в житті? Чи потрібно реагувати на людей, які роблять погані вчинки? Чи

часто ти зважуєш свої дії та вчинки? У чому сенс життя? Чим ти любиш займатися у вільний час?''.

Обговорюючи результати апробованих форм роботи, студенти дійшли висновку, що запитання підлітків виявили той широкий діапазон проблем, які для них є актуальними. Жодна дитина у підлітковому віці прямо не може поставити питання у колі однолітків, бо не хоче відчувати себе неповноцінною особистістю, яка має певні труднощі у вирішенні тих чи інших життєвих проблем, вагається у правильності прийнятих нею рішень. Ігрова ж форма позакласної виховної роботи дозволяє педагогові зібрати (анонімно) питання, які є актуальними для кожного учня, й організувати ігрове спілкування: кожен підліток почує відповідь на своє запитання. Як показує досвід роботи викладача і студентів, в обговорення озвучених питань включається вся група: виявляється, що проблема цікавить всіх і кожен хоче висловитися, навіть той, хто під час навчальних занять виявляє пасивність. Дитина з невеликим життєвим досвідом, отримавши інформацію від однолітків про альтернативи вирішення проблеми, вчиться її раціонально розв'язувати: вона не залишається з проблемою наодинці, що є дуже важливим для дітей підліткового віку. У колі однолітків підліток слухає й чує думки інших, їхні судження, висновки, набуває досвіду поведінки в різних життєвих ситуаціях. Студенти дійшли висновку, що в роботі з підлітками потрібно надавати перевагу колективним формам роботи, які пронизані ігровим спілкуванням. Вони є інтерактивні, тому що по-перше: їх активними учасниками є всі діти, по-друге: в них закладені істотні педагогічні можливості, по-третє: педагогу не потрібно довго готуватися до конкретної справи (писати конспекти, готувати наочність тощо) – важливою є підготовка вчителя як вихователя: рівень його професійної майстерності, педагогічної мудрості, ерудиції, інтелекту, знання психології й уміння застосовувати їх у практичній роботі з дітьми; по-четверте: саме такі форми роботи з підлітками сприяють реалізації особистісно орієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів до формування особистості, розвитку комунікативних умінь і навичок у процесі означеного виду діяльності. Сам процес особистісного зростання підлітка буде ефективним лише тоді, коли він буде діяльністю, насамперед – ігровою, враховуючи її навчально-

розвивально-виховний потенціал. Під час гри підлітки відчувають себе впевнено: вони вчаться окреслювати мету, узгоджувати дії, передбачати результат, бачити проблеми та шляхи їх вирішення, оволодіти способами спілкування та культурою мовлення.

Усвідомлення майбутніми вчителями педагогічних можливостей КІС, яке водночас є формою організації дозвілля підлітків, методом діагностування рівня їхнього духовного розвитку, є результатом застосованого викладачем дослідницького методу навчання.

Навчальні заняття організовуються у такому форматі, щоб студенти, опанувавши методику підготовки та проведення ігрових форм роботи, ефективно організовували їх з підлітками під час педагогічної практики. Наприклад, з метою вироблення стійкої готовності до проведення з вихованцями пошукової гри на місцевості, організовуємо практичні заняття у формі імітаційної ділової гри, реалізуючи імітаційно-ігровий підхід до навчання. Студенти імітують роль дітей, а викладач – організатора їхнього дозвілля. Він готує сценарій проведення пошукової гри на місцевості, розробляє план її проведення. Наприклад, під час практичного заняття “Методика підготовки та проведення пошукової гри на місцевості”, яке обов’язково організовується на свіжому повітрі, перед початком гри із студентами проводиться інструктаж з техніки безпеки: їм пояснюються правила та умови гри, ставиться навчальне завдання (бути спостережливими та уважними в ході гри, зрозуміти алгоритм підготовки та проведення гри), вручаються стартові записки. Всі інші записки розкладаються заздалегідь – перед початком гри. Викладач спостерігає за ігровими діями учасників, коригує їх таким чином, щоб усі групи вклалися у відведений для гри час.

Після проведення гри організовується коротке обговорення: що було найцікавішим, які труднощі доводилось долати, якими можуть бути варіанти шифрів для записок, яким є алгоритм підготовки до гри тощо. Після завершення заняття студенти отримують завдання: описати методику підготовки та проведення пошукової гри на місцевості. Роботи студентів перевіряються, оцінюються, аналізуються. Кожен студент коригує власноруч описану методику підготовки та проведення пошукової гри на місцевості. Потім студенти апробують проведення

пошукової гри під час педагогічної практики з дітьми. Аналогічно проводимо практичне заняття “Методика підготовки та проведення гри-експрес” з тією відмінністю, що готують і проводять гру підготовлені студенти під керівництвом викладача.

Результатом творчого пошуку студентів під час практичних занять є презентація ігрової моделі. Наприклад, опрацьовуючи тему “Методика використання гри у структурі сімейних свят”, методом мозкового штурму були визначені сімейні свята, у ході яких доцільно використати різні ігри. Кожна творча група за результатами роботи, як правило, пропонує комплекс цікавих, захоплюючих та змістовних ігор для людей різних вікових категорій, які можна провести під час святкування нового року, ювілею, весілля, дня народження тощо. Ідеї, досвід колективної роботи студентів, результати вирішення пізнавальних завдань, виконані творчі роботи стають надбанням усіх учасників навчального процесу. Наприклад, опрацьовуючи тему “Методика використання ігор з літерами та словами у години дозвілля”, студентами розробляється зміст нових анаграм, омонімів, логогрифів, шарад українською мовою, здійснюється обмін ними з метою використання у роботі зі школярами.

Реалізація викладачем завданнєвого підходу до навчання майбутніх учителів сприяє розвитку їх креативних здібностей, вдосконаленню професійних умінь.

На практичних заняттях та під час виконання домашніх завдань студенти набувають досвіду письмового оформлення сценаріїв ігрових занять. Написання сценарію вимагає дослідницько-пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструкторських, креативних та аналітико-оцінних умінь. Працюючи над письмовим оформленням сценарію, студенти вчаться конструювати ігрові форми роботи. Оформляючи на письмі сценарій, студент керується розробленими викладачем вимогами до письмового оформлення сценарію виховної справи, зразками письмового оформлення сценаріїв [171, с. 24-26].

Вивчення теми “Методика підготовки та проведення ігрових програм” передбачає формування дослідно-пошукових, креативних та проектно-конструкторських умінь та навичок, а саме – добирання ігрового матеріалу, моделювання ігрових програм та набуття досвіду конструювання їх змісту. У студентів є певний досвід участі в ігрових

програмах у ролі глядача чи учасника. Застосування методу мозкової атаки на цьому занятті забезпечує з'ясування сутності поняття “ігрова програма”, а метод ажурної пилки – методику підготовки та проведення ігрової програми. Метод ажурної пилки полягає в тому, що навчальний матеріал ділиться на логічно завершені частини (розробка тематики ігрових програм, методика підготовки, методика проведення, педагогічні умови ефективності ігрових програм). Студенти об'єднуються в чотири “домашні” групи, які отримують частину навчального матеріалу, опрацьовують її, обговорюють і опановують на рівні, достатньому для обміну цією інформацією з іншими. Потім утворюються експертні групи шляхом об'єднання в них представників з кожної “домашньої” групи. В експертних групах відбувається обмін всією інформацією з методики підготовки та проведення ігрових програм. Після цього студентам пропонується повернутись у “домашні” групи і ще раз поділитися інформацією, яку отримав кожен студент в експертній групі. Студенти остаточно узагальнюють та коригують всю інформацію. Застосування методу ажурної пилки забезпечує організацію СПД студентів, вивчення ними на занятті нового матеріалу. Усвідомлення та закріплення знань методики організації ігрових програм забезпечується їх кількарізним проговорюванням студентами, реалізацією викладачем психолого-педагогічних підходів до організації навчання, що передбачені моделлю підготовки майбутніх учителів до ОДІД.

На цьому ж занятті студенти продукують ідеї щодо тематики ігрових програм, які є актуальними для молодших, середніх та старших підлітків. Кожна творча група студентів розробляє план проведення ігрової програми, тема якої визначається за вибором групи чи за жеребкуванням. Робота в групах завершується презентацією розроблених проектів за алгоритмом: тема, очікувані результати, цільова група, завдання щодо підготовки, оформлення, обладнання, реквізит, хід (вступ, основна (кількість і зміст ігор та конкурсів) та заключна частини), матеріальні, фінансові та людські ресурси, час для підготовки та проведення. Творчі завдання для самостійної роботи з моделювання ігрової програми виконуються студентами індивідуально. Метод самостійної роботи спонукає студента до пошуку, нових ідей та творчих знахідок.

Темою “Планування дозвілєво-ігрового виду діяльності на засадах проєктивної педагогіки” завершується вивчення курсу “Організація ігрової діяльності”. Під час цих занять студенти вчатьсЯ проєктувати ігрову діяльність, використовуючи результати власних досліджень з вивчення ігрових інтересів та рівня ігрової культури підлітків різного віку. Заздалегідь студенти були об’єднані у п’ять груп таким чином, щоб члени кожної групи провели опитування підлітків одного віку, які навчаються у різних школах та мікрорайонах міста. Зміст опитування учнів передбачав з’ясування інформації, яку можна було б використати під час практичного заняття для планування ігрової діяльності підлітків певного віку (10-ти, 11-ти, 12-ти, 13-ти та 14 років), а саме: дозвілєві інтереси та уподобання підлітків; рівні соціального, духовного, фізичного та психічного розвитку, що уможливило з’ясування конкретних виховних завдань. Додатково студенти з’ясовують необхідну інформацію, спілкуючись з практичними психологами, педагогами-організаторами дитячого дозвілля та класними керівниками. Обробка результатів анкетування та інтерв’ювання, їх інтерпретація, власний досвід організації ігрової діяльності з підлітками під час педагогічної практики були основою для розробки програми ігрової діяльності підлітків певного класу (5-ого, 6-ого, 7-ого, 8-ого чи 9-ого) на даному практичному занятті.

На цьому занятті застосовуємо метод “коло ідей”. Метою технології є залучення всіх до обговорення проблеми. Студенти, об’єднавшись у мікроколективи та визначивши перелік завдань виховної роботи з підлітками конкретної вікової групи, робили першу спробу проєктування їхньої ігрової діяльності. Після того, як час для обговорення проблеми було вичерпано, вони презентували програму ігрової діяльності для підлітків конкретного класу, починаючи з 5-ого. Під час обговорення на дошці здійснювався запис висловлюваних ідей, що стосувались конкретних програм ігрової діяльності підлітків. Коли ці ідеї було вичерпано, проблема розробки програми ігрового попиту підлітків розглядалась загалом. Результат роботи показав, що різновидові ігри доцільно організовувати з дітьми будь-якої вікової категорії. Застосування викладачем частково-пошукового та пошукового (дослідного) методів навчання дозволило реалізувати низку навчально-виховних завдань: усвідомлення

студентами важливості етапу діагностування у виховній роботі, формування практичних умінь та навичок такої діяльності – застосовування методів дослідження з метою збору необхідної інформації; розвиток логічного мислення та здібності до творчої діяльності; удосконалення умінь студентів застосовувати методи наукового пізнання (аналіз і синтез, індукція і дедукція, класифікація, порівняння, узагальнення); виховання інтересу до науково-пошукової роботи.

Отже, процесуальний етап підготовки майбутніх учителів забезпечує формування дослідницько-пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструкторських, організаторських, комунікативних, креативних та аналітико-оцінних умінь студентів, які виявляються у процесі виконання практичних робіт в умовах СПД, а також – педагогічної практики. На початку практичних занять практикуємо короткий огляд-обговорення результатів проведення студентами ігрових форм роботи з учнями під час педагогічної практики, обміну набутим досвідом ОДІД підлітків, що дозволяє внести корективи в їхні знання, вміння та навички з організації ігрового виду діяльності, формувати аналітико-оцінні вміння (аналізувати й оцінювати власну діяльність з організації ігор з підлітками та результати, яких діти досягають у грі). Контрольно-регулювальний етап підготовки відіграє суттєву роль у її вдосконаленні.

Закріпленню знань, умінь та навичок, набуттю досвіду творчої діяльності сприяє система розроблених викладачем завдань для СРС у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” та “Організація ігрової діяльності”. До кожної теми навчального заняття розроблені різні варіанти завдань теоретичного чи практичного характеру, що забезпечує реалізацію змістовно-процесуального, особистісно-діяльнісного та завданнєвого підходів до навчання студентів [196, с. 42-101].

Система завдань для самостійної роботи студентів з кожної теми спецкурсу розроблена з урахуванням різних рівнів їхньої підготовки, інтересів, схильностей, творчих можливостей та спрямована на реалізацію завданнєвого підходу до їх навчання [196]. Студентам пропонується кілька варіантів завдань, що зумовлюється реалізацією принципу індивідуалізації та диференціації навчання. Кожен студент обирає те завдання, яке він може успішно виконати.

СРС зорієнтована на поглиблення їхніх знань та вмінь з усіх тем навчальної дисципліни,

вдосконалення навичок роботи з державно-правовими документами, довідковою, енциклопедичною, науково-популярною, методичною, додатковою літературою. Така робота сприяє самоосвіті, самовихованню та професійній готовності майбутніх спеціалістів.

СРС спланована з урахуванням таких принципів її організації:

- необхідність управління самостійною пізнавальною діяльністю студентів;
- врахування та розвиток мотивації навчання в активізації СПД студентів;
- єдність самостійної пізнавальної діяльності з розвитком особистості студента;
- індивідуальний та диференційований підхід до процесу активізації СПД студентів;
- відповідність СПД студентів обсягу та змісту навчальної програми;
- забезпечення раціонального використання навчально-матеріальної бази в процесі активізації СПД студентів.

СПД студентів організовується в аудиторних і позааудиторних умовах. Аудиторна самостійна робота здійснюється під час: 1) індивідуальних, групових та установчих консультацій (перед виконанням практичних робіт творчого характеру, проведенням рольових та ділових ігор), на яких студенти отримують інформацію та методичні рекомендації щодо якісного виконання запропонованих завдань, їм надається допомога з ефективної організації самостійної роботи під час заняття; 2) семінарських занять, на яких відбувається перевірка знань студентів з тем, винесених на самостійне опрацювання і частково поданих під час лекцій та практичних занять (теоретичні блоки); 3) виконання контрольних робіт та творчих завдань, які проводяться на заключних заняттях певної теми (блоку-модуля). Позааудиторна СРС планується на весь період вивчення курсу [196, с. 58-99].

Основними формами позааудиторної СРС є: вивчення окремих питань визначених тем; конспектування матеріалу, вміщеного у періодичних педагогічних виданнях та науково-методичній літературі; добір та конспектування статей; написання рефератів з використанням ПК під час вивчення окремих тем; підготовка до практичних аудиторних робіт; виконання практичних робіт творчого характеру; виготовлення наочних посібників та дидактичного матеріалу; підготовка до захисту творчих робіт; підготовка до семінарських занять, усного та письмового контролю знань, планової

контрольної роботи, заліку. Доцільна організація аудиторних та позааудиторних форм самостійної роботи, їх інтеграція в єдину взаємозв'язану систему забезпечує формування повноцінних знань, творчого мислення, оптимальних засобів і прийомів розумової праці. Звичайно, СПД організовується під керівництвом викладача – безпосереднім та опосередкованим, що уможлиблюється завдяки забезпеченню всіх студентів навчально-методичними (“Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”) та навчальними посібниками (“Дозвіллезнавство”, “Організація ігрової діяльності”).

До СПД студенти прилучаються постійно, незалежно від організаційних форм навчальних занять (лекцій, семінарських та практичних занять, навчальних тренінгів, ділових та рольових ігор). СРС постійно контролюється, перевіряється й оцінюється (підготовка реферату, участь в обговоренні питань на семінарських заняттях, письмова та усна відповідь, індивідуальне виконання практичних робіт, індивідуальна презентація творчої роботи, система відпрацювання пропущених занять: індивідуальне складання самостійно опрацьованого матеріалу, наявність тез та поширеного конспекту, опорних схем, таблиць, які є результатом СРС тощо). Контроль за СРС відбувається під час проведення письмового експрес-опитування, написання планової контрольної роботи та підсумкової комплексної контрольної роботи, до змісту завдань яких обов'язково виносяться питання, що опрацьовувалися самостійно. Досвід багаторічної роботи у педагогічному училищі свідчить, що безконтрольна позааудиторна СРС призводить до нагромадження не опрацьованого матеріалу, виникнення прогалин у знаннях та вміннях, зниження ефективності професійної підготовки майбутнього спеціаліста. А постійний контроль за виконанням студентами завдань для самостійної роботи стимулює їхню пізнавальну діяльність, сприяє вихованню організованості, дисциплінованості, відповідальності, наполегливості – рис, необхідних майбутньому педагогу як організатору дозвіллевої діяльності. Зазначене вище й зумовило введення до змісту методики підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків контрольно-регульовального та оцінно-результативного етапів.

Найважливішою умовою розвитку СПД студентів є індивідуалізація та диференціація навчання, що забезпечується різноплановістю та варіативністю

пошуково-творчих завдань теоретичного та практичного характеру. Тому, розробляючи завдання для кожної самостійної роботи, ми дотримувалися зазначених вище принципів навчання та підходів до його організації. Кожен студент має можливість вибрати те завдання з усіх запропонованих, яке він зможе виконати найкраще, виявивши власні знання, уміння та творчі здібності. У даному випадку ми враховуємо, що самостійність як риса особистості має певні рівні розвитку.

Досвід нашої роботи переконує, що найбільшій ефективності набуває така форма організації самостійної роботи, за якої кожен студент працює на повну силу своїх можливостей та вмінь. Таким чином реалізуються особистісно-діяльнісний та завданнєвий підходи до навчально-виховного процесу, принципи доступності і наступності (від простого до складного) у навчанні. Студент отримує високу відмітку та усвідомлює власну значимість. Задовольняється його базова (фундаментальна) потреба у визнанні та оцінці, розвивається потреба в самоактуалізації, тобто реалізації власних потенційних можливостей у процесі вивчення методики організації ігрової діяльності. Навіть студенти з низьким рівнем розвитку таких особистих рис як самостійність, організованість, мають можливість на практичному занятті відкрити для себе та інших власний творчий потенціал, що спонукає їх до активної діяльності.

Створена ситуація успіху на занятті сприяє самопізнанню, самореалізації та самоствердженню особистості студента. Виникає інтерес до предмета, до випробування своїх сил у творчому вирішенні завдань, наповнених різноманітним змістом. Варіативність завдань для самостійної роботи з організації ігрової діяльності покликана допомогти виявити генетично закладені професійні нахили студента: визначити стрижневі вміння, навички, здібності, сприяти їх формуванню та вдосконаленню; передбачити стиль його роботи і, як майбутнього фахівця, спонукати до самокорекції та саморегуляції у навчальній та майбутній педагогічній діяльності.

Самостійна робота студентів у процесі набуття досвіду ОДІД передбачає шість рівнів їх діяльності: підготовчий, репродуктивний, навчально-пошуковий (частково-пошуковий), експериментально-пошуковий, теоретико-експериментальний, теоретико-практичний [89, с. 105]. На підготовчому рівні студенти знайомляться з прийомами самостійної роботи у процесі вивчення даного курсу і їх самостійна

пізнавальна діяльність спрямовується безпосередньо викладачем. Другий рівень – репродуктивний: студент відтворює те, що йому вже відомо з попередніх лекцій та з інших навчальних дисциплін, або те, з чим він познайомився самостійно. Третій рівень – навчально-пошуковий або частково-пошуковий. На цьому рівні студенти здійснюють частковий самостійний пошук інформації, фактів, відомостей з метою виконання певного завдання самостійної роботи. Четвертий рівень – експериментально-пошуковий: студент самостійно проводить експеримент (як правило, під час педагогічної практики у школі, за місцем проживання, у соціальних службах). Застосовуючи різні методи дослідження (спостереження, бесіда, анкетування, інтерв'ювання, тестування), студенти вивчають дозвіллі потреби підлітків, їхні ігрові інтереси, рівень їхньої ігрової культури. Складовою педагогічної практики студентів є організація цікавого та змістовного дозвілля учнівської молоді. П'ятий рівень – теоретико-експериментальний. Студенти узагальнюють експериментальні дані самостійно чи за допомогою викладача, готують виступи до семінарських та практичних занять. Аналіз проведених досліджень, їх інтерпретація можуть бути покладені в основу курсових робіт. Тому шостий рівень – теоретико-практичний, на якому студент готується до захисту курсової роботи.

Тематика курсових робіт з організації ігрової діяльності підлітків у години дозвілля є конкретною і цікавою. Вона не обмежується пропонованими темами – студент може запропонувати власну тему, яка є актуальною для педагогічної науки та практики і цікавою для нього. Як правило, щороку 8-10 студентів виконують курсові роботи, досліджуючи різні аспекти організації ігрового виду діяльності з підлітками (соціалізація особистості підлітка засобами ігрової діяльності, роль гри у формуванні особистості підлітка, формування комунікативних умінь особистості засобами гри, розвиток пізнавальних здібностей підлітків засобами гри, формування креативних умінь та навичок засобами ігрової діяльності, формування ціннісних ставлень особистості підлітка в умовах ігрової діяльності, особливості формування характеру дитини з особливими потребами засобами ігрової діяльності та інші). Це свідчить про інтерес до них, бажання поглибити знання з методики та змісту організації дозвіллево-ігрової діяльності підлітків.

Серед різноманітних методів та форм навчання майбутніх учителів методики ОДІД найбільший потенціал професійного виховання має саме самостійна робота. Якість її виконання для нас є основним критерієм готовності майбутнього вчителя до ОДІД підлітків.

Позанавчальна виховна робота із студентами в умовах гуманітарно-педагогічного коледжу є важливою формою підготовки майбутніх фахівців. Складовою системи виховної роботи із студентською молоддю в коледжі є організація діяльності клубу інтелектуальних ігор “Ерудит”. Професійна орієнтація студентів в умовах функціонування КІІ відображена у його завданнях: стимулювання потреби студентів у самостійному набутті різнобічних знань, формування професійно-значимих умінь та навичок організації ігрової діяльності учнів, що зумовлює шлях до педагогічної майстерності; сприяння творчій самореалізації, інтелектуальному та духовно-моральному розвитку; підготовка майбутніх учителів до активної професійної та громадської діяльності.

КІІ “Ерудит” у коледжі функціонує з 1993 року. Щороку студентська група, яка виявляє бажання брати участь у чемпіонаті коледжу з інтелектуальних ігор, подає заявку до ради клубу, яка обирається з представників команд. Очолює раду президент, який обирається відкритим голосуванням на засіданні ради клубу. Колегіально складається план роботи на рік, визначаються тематика і форми проведення вікторин та інтелектуальних ігор. Так як робота клубу організовується за принципом добровільності, у засіданнях клубу, окрім заявлених команд, беруть участь усі бажаючі студенти – ті, хто хоче відкрити для себе світ незвіданих знань, умінь, навичок, досвіду роботи, що становить складову фахової підготовки. Особливий інтерес робота КІІ викликає у студентів першого та другого курсів – вони відчують дефіцит знань методики організації ігрових форм роботи та усвідомлюють необхідність їх отримання й поповнення. Це зумовлюється тим, що навчальні дисципліни з вивчення методики виховної роботи вивчаються на третьому курсі, а педагогічна практика з виховної роботи у школах розпочинається вже на другому.

З метою вдосконалення професійної підготовки, розвитку пізнавальних, організаторських та творчих здібностей студенти, які опановують методику організації ігрової діяльності, залучаються до підготовки та проведення засідань КП. Різноманітність змісту та форм проведення інтелектуальних ігор сприяє формуванню професійних умінь та навичок майбутніх учителів як вихователів. У ході ігор удосконалюються вміння володіти собою, стримувати власні емоції, бути поміркованим, радитися колективно, приймати виважені рішення, не реагувати бурхливо на емоції інших, брати на себе відповідальність, вболівати за інших, співпереживати. Таким чином розширюється ерудиція, розвивається інтелект, збагачується досвід організації виховної роботи з учнями, і загалом – духовний світ особистості майбутнього вчителя як вихователя. Набутий досвід студенти успішно використовують під час педагогічної практики.

Отже, залучення студентської молоді до різних видів позанавчальної виховної діяльності є однією з форм ефективної підготовки майбутніх фахівців. Все, що вбирає в себе майбутній фахівець (світ мистецтва, живі враження, досягнення в різних галузях наук), стає джерелом розвитку уяви, фантазії, конструктивної думки, емоційної сфери, перетворюючись у будівельний матеріал для майбутньої професійної діяльності [193, с. 551-552].

Принциповими особливостями підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи є: забезпечення єдності структурних компонентів підготовки, які становлять її етапи; реалізація особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, імітаційно-ігрового, змістовно-процесуального і завданнєвого підходів до навчання шляхом оптимального поєднання його методів з використанням сучасних форм організації навчальної діяльності у ВНЗ; педагогічних умов означеної підготовки; дотримання принципів її організації; цілеспрямована практична реалізація студентами отриманого досвіду організації ігрового виду діяльності з підлітками в умовах педагогічної практики.

Висновки до розділу 2

1. Обґрунтовано, що підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи є ефективною за таких педагогічних умов: усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції; забезпечення єдності основних компонентів підготовки: мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольно-регульовального, оцінно-результативного; взаємозв'язок змісту навчання, самостійної роботи та оцінки знань студентів з методики організації дозвіллево-ігрової діяльності в соціумі; удосконалення знань з організації ігрової діяльності в системі інтегративних зв'язків та самоосвіти; обов'язковість моніторингу рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності; підготовленість викладача ВНЗ до навчання майбутніх учителів методики організації ігрової діяльності з учнями підліткового віку.

2. Визначено професійно значимі вміння майбутнього вчителя з організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи (дослідницько-пошукові, діагностично-корекційні, проектно-конструкторські, креативні, організаторські, комунікативні, аналітико-оцінні), які є складовою його функціональної компетенції, та окреслено їхній зміст.

3. Розроблено модель підготовки майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи, яка характеризується взаємозумовленістю, взаємодією і взаємозв'язком її мети, завдань, форм, педагогічних умов, компонентів, принципів, методів та прийомів, психолого-педагогічних підходів, критеріїв та рівнів готовності у їх системній сукупності та цілісності.

4. Уточнено сутність поняття “готовність майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи” – це інтегрована психологічна властивість вчителя, що включає педагогічну самосвідомість, емоційно-позитивне ставлення до учнів, знання про структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування і розвиток; сукупність теоретичних відомостей про методику організації ігрового виду діяльності у години дозвілля з підлітками та її роль у їхньому особистісному зростанні; педагогічні вміння та здібності щодо її організації.

5. Обґрунтовано компоненти підготовки (мотиваційно-ціннісний, змістовно-цільовий, процесуальний, контрольно-регулювальний, оцінно-результативний), визначено критерії (сформованість професійної спрямованості, спеціальних професійних знань та вмінь, саморегулятивних та оцінних компетенцій) та показники готовності майбутнього вчителя до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи, а на їх основі – рівні готовності майбутніх учителів до організації ДІД з учнями основної школи: креативний (високий), креативно-репродуктивний (задовільний чи середній), репродуктивний (достатній) та елементарно-репродуктивний (низький, незадовільний).

6. Розроблено методику підготовки майбутніх фахівців до організації дозвілєвої ігрової діяльності підлітків та розкрито її зміст. Сутність такої методики розуміємо як взаємозумовлені та взаємопов'язані причинно-наслідковими зв'язками етапи підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєво-ігрової діяльності учнів основної школи (мотиваційно-ціннісний, змістовно-цільовий, процесуальний, контрольно-регулювальний, оцінно-результативний), які є взаємодетермінованими, що зумовлюється їх повторюваністю та взаємозалежністю у процесі навчання: вони становлять алгоритм вивчення кожної теми, кожного розділу та спецкурсу в цілому.

Матеріали другого розділу знайшли своє відображення у 13-ох публікаціях [171, 172, 175, 176, 178, 179, 181, 186, 193, 194, 196, 199, 200].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЄВОЇ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

3.1. Організація, здійснення та результати констатувального експерименту

Метою констатувального експерименту було виявлення залежності результатів залучення вчителями учнів основної школи до ігрової діяльності в години дозвілля від рівня їхньої готовності до організації ДІД, з'ясування психолого-педагогічних особливостей ОДІД, стану готовності вчителів до ОДІД учнів основної школи та доцільності здійснення такої підготовки в умовах ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Констатувальний експеримент (1999 – 2002 роки), що здійснювався на базі Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів Київської області, гуманітарно-педагогічного коледжу КОІПОПК було проведено в два етапи:

- діагностичний (з'ясування суті проблеми, стану готовності вчителів як класних керівників до організації ДІД УОШ, виявлення невідповідності рівня такої підготовки вимогам професійної майстерності сучасного вчителя як вихователя: дана суперечність вимагала вирішення та обґрунтування доцільності такої підготовки);
- прогностичний (визначення мети й завдань дослідження, розроблення структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів до ОДІД УОШ, формулювання гіпотези, прогнозування очікуваних результатів).

Під час проведення констатувального експерименту було послідовно вирішено такі завдання:

- здійснено ретроспективний аналіз проблеми підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи;
- з'ясовано стан підготовленості вчителів до організації ДІД учнів основної школи;
- доведено доцільність організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи як важливої умови їх особистісного зростання.

З метою аналізу підготовленості вчителів ЗНЗ у другій половині XX століття до організації ДІД учнів протягом 2001-2002 років на базі КОІПОПК було проведено констатувальне дослідження, у процесі якого застосовувались такі емпіричні методи: спостереження, опитування (усне та письмове), вивчення матеріалів з досвіду роботи вчителів, статистична обробка отриманих даних. Опитуванням було охоплено 428 респондентів (спеціалістів з історії, біології, математики, зарубіжної літератури, хімії, фізики, іноземної мови, вихователів дитячих будинків змішаного типу, педагогів-організаторів, соціальних педагогів), які працюють з учнями основної школи. Для цього була розроблена анкета (Додаток А), зміст якої забезпечив отримання такої інформації:

- які вищі навчальні заклади закінчили респонденти;
- в який період вони здобували вищу освіту;
- яким є стаж їхньої роботи;
- до яких видів діяльності респонденти залучають учнів з метою реалізації педагогічних завдань;
- зміст міркувань опитуваних щодо значення використання гри у навчально-виховному процесі та її ролі у формуванні особистості дитини;
- оцінка вчителями різних спеціальностей, педагогами-організаторами та вихователями рівня своєї підготовки, отриманої у ВНЗ I-IV рівнів акредитації, до організації дозвілєвої ігрової діяльності;
- думки вчителів щодо доцільності спеціальної підготовки вчителя до використання гри у навчально-виховному процесі.

Отримані дані показують, що респонденти навчалися у різних ВНЗ України та республік колишнього СРСР у період з початку 50-их років XX століття до початку XXI століття. Стаж роботи опитуваних становив від 3-х до 43-х років.

Респондентами було визначено рівень їхньої теоретичної та практичної підготовленості до організації ігрової діяльності, отриманої під час навчання у вищому навчальному закладі. Аналіз матеріалів опитування свідчить про те, що:

- 1) 3% респондентів мають високий рівень підготовленості до організації ігрової діяльності учнів;
- 2) 38,8% опитуваних відзначають, що після закінчення педагогічного ВНЗ їхній рівень підготовленості можна визначити як задовільний;
- 3) 6,8% респондентів зазначили, що рівень теоретичної підготовленості був задовільним (частковим), а практичної – незадовільним (був зовсім відсутнім);
- 4) 24,5% – відзначають низький рівень як теоретичної, так і практичної підготовленості;
- 5) у 24,5% респондентів така підготовленість була відсутня взагалі;
- 6) 2,3 % респондентів не визначились (не дали ніякої відповіді).

Суб'єктивне ставлення респондентів до означеної проблеми виявлено в коментарях. Найтипівішими з них є:

1) відповіді, зміст яких вказує на відсутність підготовленості вчителів до організації дозвілєво-ігрової діяльності з учнями: “я відчуваю, що гра завжди є цікавою для учнів, але відсутність у мене необхідних знань та практичних навичок гальмує її активне впровадження у практику роботи школи”; “у той час, коли я здобувала педагогічну освіту, мало звертали уваги на гру”; “подібного курсу у ВНЗ не пригадую”; “під час навчання в інституті заняття з організації гри не проводилися”; “не використовував у практичній діяльності – не мав відповідної підготовки”; “щодо організації ігрової діяльності – то таких занять не проводилось, спецкурси не читались у ВНЗ”; “до організації виховної роботи з учнями у позакласний час не готували”; “такої підготовки не маю, всі знання й уміння організовувати ігри з дітьми здобувала сама у процесі роботи”; “підготовки не було – самому доводилося вчитися”; “на час випуску з ВНЗ я не мала такої підготовки”; “спеціальної підготовки не мала, а тому розробляла ігри самостійно”; “всього, що стосується організації ігор з учнями, я навчилася у наставників, колег та шляхом самоосвіти”; “на нашому факультеті (математичному) гри взагалі не надавали значення”;

2) відповіді, зміст яких вказує на низький рівень такої підготовленості: “під час вивчення навчальної дисципліни “Методика виховної роботи” нас знайомили із значенням ігрової діяльності та доцільністю її організації з учнями, але практична підготовка була відсутньою”; “більше знань з організації ігрової діяльності дало педагогічне училище, аніж інститут (університет)”; “підготовка з організації ігрової діяльності у ВНЗ була мінімальною”; “як молодий спеціаліст, я мала низький рівень підготовленості до організації ігор з учнями як під час навчальних занять, так і в позакласний час”; “хотілося б мати кращу підготовку, практично до використання гри у роботі з учнями готували мало”; “недостатність спеціальних знань та вмінь спонукає застосовувати метод спроб і помилок”; “у педагогічному училищі

нас готували до організації гри з дітьми дошкільного віку, а мені зараз доводиться працювати з підлітками; тому отримані знання з методики організації гри не мають застосування: у роботі з підлітками є свої особливості, які слід враховувати, своя особлива методика, яку також необхідно знати – саме цих знань часто й не вистачає”.

Такі варіанти відповідей складають 55,8% від загальної кількості опитаних учителів. Дані результатів опитування й те, що лише 3% респондентів оцінюють власний рівень підготовленості до даного виду педагогічної діяльності як високий вказує на існування суперечності між запитами вчителів та можливостями вищих навчальних закладів щодо здійснення такої підготовки.

Аналіз усіх відповідей опитуваних щодо доцільності здійснення спеціальної підготовки вчителя до використання гри у навчально-виховному процесі дав можливість диференціювати їх наступним чином:

1) 94,2% респондентів висловили думку про доцільність підготовки (у тому числі: 5,8% – вважають доцільною підготовку і вказали на недостатній рівень навчально-методичного забезпечення вчителів з проблеми організації ДІД учнів; 9,1% – вважають підготовку доцільною і пропонують варіанти вдосконалення підготовки вчителів до організації ігрової діяльності);

2) 0,7% респондентів висловили міркування про необов'язковість такої підготовки, виявили невпевненість в її необхідності;

3) 5,1% – не визначились у відповідях.

На необхідність, обов'язковість, важливість і доцільність підготовки вчителів до організації ігрової діяльності учнів основної школи в години дозвілля вказує зміст відповідей 403 респондентів, що становить 94,2% від загальної кількості вибіркової сукупності. Об'єднавши відповіді у блоки, наведемо ті з них, що підтверджують зазначені положення:

1) необхідність підготовки зумовлена багатофункціональністю діяльності вчителя:

- “педагог має бути підготовленим до роботи на посаді класного керівника, а відповідно й володіти методикою організації ігрової діяльності – найцікавішої для підлітків”;
- “будь-який педагог повинен бути підготовлений до використання ігрових методів, прийомів та форм роботи з учнями”;
- “педагог повинен бути підготовлений до використання гри у навчально-виховному процесі. На даний час це дуже важлива методика. У своїй практиці роботи використовую ігрові форми – це є ефективним як у навчанні, так і у вихованні підлітків. Під час гри в учнів ніби оживають усі дії і вони самі – їм цікаво, граючись, навчатись”;
- “дуже потрібні кваліфіковані педагоги-організатори в сільській малокомплектній школі!”;

2) доцільність здійснення підготовки вчителя до організації дозвілєво-ігрової діяльності школярів у педагогічному ВНЗ:

- “в організовані вчителем ігри з великим задоволенням грають діти будь-якого віку; особливо часто я організовую ігри з учнями 5-6-х класів і їм це подобається”;
- “малий запас знань про види ігор”;
- “звичайно, майбутніх педагогів у ВНЗ повинні готувати до використання гри у навчально-виховному процесі: тоді й уроки, і позакласні заходи набудуть динамізму, самобутності”;
- “добре було б мати таку підготовку, але їй у ВНЗ чомусь великого значення не надають”;

3) необхідність надання діяльності учнів основної школи статусу педагогічно керованої:

- “треба обов’язково готувати вчителів до використання рольових та ділових ігор у роботі з учнями основної школи”;
- “так, було б доцільно здійснювати спеціальну підготовку педагогів до організації такого виду діяльності: набагато було б легше і класному керівнику, і педагогу-організатору, і заступнику директора школи з виховної роботи в організації активного відпочинку учнів 5-11 класів”;
- “особливо для вихователів ГПД, вчителів, класних керівників така підготовка потрібна”;
- “необхідно вчителя готувати до організації ігрової діяльності учнів основної школи; він має бути підготовлений і психологічно, і педагогічно до проведення ігрових видів роботи – гра результативна і в плані навчання, і в плані розвитку особистості”;
- “така підготовка є доцільною; молодий вчитель протягом перших років педагогічної діяльності зможе використовувати ці знання, поки сам не навчиться моделювати цікаві ігри та розробляти ігрові програми”;

4) доцільність здійснення підготовки вчителя до творчого використання гри у навчально-виховному процесі:

- “без сумніву, педагога потрібно готувати, щоб він міг правильно і творчо використовувати у своїй роботі гру”;
- “така підготовка потрібна, бо форми ігрової діяльності змінюються, вдосконалюються, з’являються нові, вчитель повинен їх знати й творчо використовувати”;
- “доцільно проводити спеціальну підготовку педагога, який володів би ігровими технологіями”;
- “така підготовка потрібна, оскільки гра допомагає реалізувати особистісно зорієнтований підхід у роботі з учнями, стимулює їх до навчання”;
- “необхідно готувати, бо вміння вчителя організувати цікаву гру піднімає його авторитет, викликає інтерес до навчальних предметів, спонукає до навчання”;

5) потреба вдосконалення рівня навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення вчителів для належної організації дозвілєво-ігрової діяльності учнів:

- “існує ще така проблема: щоб реалізувати гру, потрібна відповідна матеріально-технічна база”;
- “повинні бути розроблені спеціальні методичні рекомендації щодо використання гри на уроках та в позакласний час”;
- “бажано було б мати під руками більше навчально-методичного матеріалу з організації ігрової діяльності”;
- “недостатньо цікавих розробок та ігрових технологій”;
- “обмежена кількість спеціальної літератури”;
- “організація ігор з дітьми різних вікових категорій (дошкільнята, молодші школярі, підлітки та старшокласники) потребує знання спеціальних методик; якщо для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку можна знайти чимало ігрового матеріалу, то його не так багато для підлітків та старшокласників, які з не меншим бажанням грають, коли їм пропонують цікаву й захоплюючу гру”.

Респондентами запропоновані варіанти вдосконалення підготовки майбутніх учителів до організації ігрової діяльності:

1) курси підвищення кваліфікації:

- “можна проводити спеціальні заняття на курсах підвищення кваліфікації вчителів різних спеціальностей”;
- “вчителю допомогла б організація курсів підвищення кваліфікації та семінарів-практикумів з даної проблеми”;
- “більше годин відводити на ознайомлення вчителів усіх спеціальностей із сучасними підходами до проведення ігрових форм роботи під час курсів підвищення кваліфікації”.

2) підготовка у вищих навчальних закладах:

- “у школі взагалі, а особливо в основній, використання гри є не тільки доцільним, а й обов’язковим; тому у ВНЗ повинні приділяти увагу відповідній підготовці майбутніх учителів”;
- “вважаю, що потрібно ввести спецкурс з використання гри у навчально-виховному процесі, особливо у старших класах, де ігри мають проводитися на більш серйозному і високому рівні”;
- “практична підготовка вчителів до організації ігрової діяльності бажає бути кращою; вважаю, що доцільно у зв’язку з цим увести спецкурс “Організація ігрової діяльності”;
- “необхідно до навчальних планів здійснення педагогічної підготовки ввести спецкурс “Рольові ігри у навчально-виховному процесі”;
- “з метою здійснення підготовки вчителів як майбутніх класних керівників доречно ввести спецкурс, основним змістом якого була б організація дозвілєво-ігрової діяльності”;
- “добре було б увести як предмет “Методику організації гри” у педагогічних ВНЗ, особливо на гуманітарних факультетах”;
- “необхідно передбачити спецкурс “Використання ігрових форм роботи на заняттях з історії” або ввести такий розділ у навчальну програму “Методика викладання історії”;
- “на мою думку, на кожному факультеті педагогічного ВНЗ повинні бути введені обов’язкові заняття з методики проведення різноманітних ігор”;
- “обов’язково слід готувати майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності, а для забезпечення такої підготовки необхідне спеціальне навчання і викладачів вищих навчальних закладів”.

3) підготовка до організації ігрової діяльності дітей шляхом самоосвіти:

- “доцільно публікувати більше матеріалів у фахових виданнях з даної проблеми”;
- “слід здійснювати підготовку та випуск спеціальної навчально-методичної літератури”;

4) вивчення перспективного педагогічного досвіду:

- “необхідно організовувати обмін досвідом роботи з організації ігрової діяльності учнів”;
- “потрібно обговорювати проблеми організації ігрової діяльності учнів на засіданнях методичних об’єднань класних керівників, проводити семінари-практикуми”;
- “безпосередньо у школах для вчителів проводити лекції, семінари та навчальні тренінги для того, щоб навчити їх ефективно використовувати гру у роботі з учнями”.

5) заперечення доцільності такої підготовки респондентами або невпевненість у її доцільності:

- “доцільно широко використовувати ігри під час навчальних занять та в позакласний час з учнями, але особливої підготовки не потрібно: потрібно лише бажання педагога урізноманітнювати види роботи з учнями”;
- “учитель не потребує спеціальної підготовки до організації ігрової діяльності: для цього потрібні масовики-затійники”;
- “така підготовка може й доцільна, але я в цьому не впевнений”;
- “спеціальна підготовка для вчителя не потрібна; з газет та журналів можна познайомитися з досвідом використання ігор у роботі з дітьми”.

Відсутність міркувань у 22 респондентів щодо доцільності спеціальної підготовки вчителя до використання гри у навчально-виховному процесі може свідчити насамперед про нехтування ними значенням гри у формуванні особистості учня, про відсутність сформованої особистої думки щодо проблеми та байдужість до питань педагогічного вдосконалення тощо.

Таким чином, результати опитування вчителів роблять доцільним обґрунтування потреби спеціальної підготовки

вчителів ЗНЗ до організації дозвілєво-ігрової діяльності, що зумовлено недостатнім рівнем їхніх знань, умінь, навичок з організації означеного виду діяльності.

Достовірність отриманої інформації про недостатній рівень підготовленості вчителів до ОДІД підлітків у години дозвілля та відсутність педагогічного керівництва нею була підтверджена результатами опитування учнів основної школи. З метою з'ясування видів діяльності, які захоплюють підлітків, визначення рівня їхньої ігрової культури та педагогічного керівництва ігровою діяльністю було розроблено анкету і проведено письмове опитування підлітків загальноосвітніх навчальних закладів м. Білої Церкви, Білоцерківського та Рокитнянського районів Київської області (Додаток Б). В анкетуванні взяло участь 645 школярів, які навчаються у 5-х – 9-х класах.

За результатами аналізу анкетних даних виявлено, що 76,6% учнів основної школи найбільш цікавою вважають ігрову діяльність, що свідчить про інтерес підлітків до неї в години дозвілля. Водночас результати дослідження свідчать про низький рівень їхньої ігрової культури: кількість ігор, зміст та правила яких вони знають, не перевищує 2-4-х, рідше – 5-7-ми, лише окремі учні називають їх більше 10; не було виявлено й широкого спектру ігрового матеріалу, який використовують учні; 18% респондентів зазначають ігри, що мають негативний статус.

Анкетування дало можливість виявити організаторів ігрового спілкування й дозвілля учнів основної школи (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Організатори ігрової діяльності учнів основної школи

Клас, к-сть учнів, % Організатори ігрової діяльності	5 / 135	6 / 134	7 / 126	8 / 134	9 / 116	Разом: 645 учнів
вчитель фізичної культури	14 (10,4%)	15 (11,2%)	27 (21,4%)	18 (13,4%)	16 (13,8)	90 (14%)
педагог-організатор, кл. керівник	6 (4,4%)	8 (5,2%)	2 (1,6%)	11 (8,2%)	10 (8,6%)	37 (5,7%)
я і мої друзі	104 (77%)	81 (60,4%)	74 (58,7%)	64 (47,8%)	70 (60,3)	393 (61%)
тренер	2 (1,5%)	6 (4,5%)	9 (7,1%)	5 (3,7%)	2 (1,7%)	24 (3,8%)
члени сім'ї	15 (11,1%)	9 (6,7%)	8 (6,3%)	16 (11,9%)	5 (4,3%)	53 (6%)
комп'ютерні клуби	1 (0,7%)	4 (2,9%)	4 (3,1%)	7 (5,2%)	6 (5,1%)	22 (3%)
не визначилися	–	–	5 (3,9%)	5 (3,7%)	4 (3,4%)	14 (2,5%)
телебачення, радіо, ТЗ	–	–	–	–	1 (0,8%)	1(0,2%)
ніхто	1 (0,7%)	14 (10,4%)	2 (1,6%)	12 (8,9%)	5 (4,3%)	34 (5%)
всього варіантів відповідей	143	137	131	138	119	668

Аналіз отриманих результатів (табл. 3.1) дає підстави стверджувати, що ігри для 61% учнів основної школи в години дозвілля організовують їхні друзі, однокласники або вони самі; для 5,7% учнів іноді це робить класний керівник (педагог-організатор чи соціальний педагог); для 6% – члени родини: сестри, брати, батьки; для 3,8% респондентів – тренери; для 3% – працівники комп'ютерних клубів; 0,2% опитуваним організувати гру допомагають технічні засоби, телебачення і радіо. Вчителі фізичної культури організовують ігри з учнями під час навчальних занять, на що вказують відповіді 14% респондентів.

Висновки щодо організації ігрової діяльності та її керівників, зроблені на підставі результатів анкет учнів основної школи, були доповнені шляхом опитування студентів педагогічного училища спеціальності “Соціальна педагогіка”, “Педагогіка та методика середньої освіти. Образотворче мистецтво.”, “Початкове навчання”, які проходили різні види педагогічної практики, в тому числі й у дитячих оздоровчих закладах, і мають певний досвід роботи із школярами цього віку. Респондентами обґрунтована особлива зацікавленість учнів підліткового віку ігровими формами роботи, організованими для них студентами-практикантами під час педагогічної практики. Цю думку ілюструємо такими варіантами відповідей: “бо підліткам завжди цікаво грати”, “діти зазначають, що для них мало хто організовує цікаві ігрові програми в школі”, “бо підлітки роблять це добровільно – їх ніхто не примушує, але вони всі активно граються, змагаються, беруть участь у конкурсах”, “під час ігор підлітки спілкуються між собою”, “вони самотверджуються в іграх”, “в іграх підлітки виявляють свої неабиякі уміння та здібності”, “в іграх діти можуть бути лідерами”, “вихованці й самі б організували щось цікаве, та не можуть, бо цього не навчені”, “діти з багатьма цікавими ігровими формами роботи не знайомі, і ми із задоволенням їм їх пропонували”.

Результати проведених нами досліджень підтверджують, що протягом усього періоду підліткового віку зберігається стійкий інтерес учнів основної школи до ігрової діяльності. Стійкість цього інтересу виявляється в захопленні пізнавальними, рольовими, рухливими та спортивними іграми. Ігрові інтереси учнів основної школи співпадають (табл. 3.2. та 3.3).

Вивчення результатів анкетування учнів основної школи показує, що підлітки із задоволенням грають саме в ті ігри, які їм відомі і є для них цікавими, правила яких вони добре знають, участь у яких сприяє задоволенню їхніх потреб та інтересів, значущість яких для власного розвитку вони розуміють. Аналіз відповідей респондентів показує, що молодші й середні підлітки із задоволенням беруть участь у рухливих іграх, іграх з м'ячем та іграх спортивного характеру. Інтерес до ігор інтелектуального характеру, настільно-друкованих, логічних

Таблиця 3.2

Ігрові інтереси підлітків

	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
--	--------	--------	--------	--------	--------

Назви ігор	“Струмочок”, “Панас”, “Гуси”, “Фарби”, “Квадрат”, “Піжмурки”, “Бажання”, “Пошта”, “Кеч”, “Квач”, “Баба Куця”, “Світлофор”, “Самовар”, “Пожежники”, “Козаки-розбійники”, “Морський бій”, “Хрестики-нулики”, футбол	“Панас”, “Артек”, “Кеч”, “Квач”, “Пекар”, “Десяточка”, “Піжмурки”, “Вибивний”, “Менеджер”, “Відгадай мелодію”, “Хрестики-нулики”, шашки, шахи, доміно, футбол, піонербол, волейбол,	“Піжмурки”, “Квач”, “Гаряча картопля”, “Заморозки”, “Рибалки і рибки”, “Вибивний”, “Бочка сміху”, “Поле чудес”, шашки, шахи, футбол, піонербол, волейбол, теніс, перегони на велосипедах	“Піжмурки”, “Кеч”, “Квадрат”, “Квач на роликах”, “Зіпсований телефон”, “Магазин”, “Ерудит”, “Вибивний”, “Від воріт до воріт”, вікторини, нарди, шахи, шашки, відгадування кросвордів, бильярд, баскетбол, волейбол, футбол	“Квадрат”, “Квач”, “Пекар”, “Козаки-розбійники”, “Десяточка”, “Лото”, КВК, “Крокодил”, “Покер”, “Тринька”, “Слон”, вікторини, відгадування кросвордів, гандбол, баскетбол, волейбол, футбол, бильярд, доміно, шахи, нарди, шашки
------------	---	---	--	--	---

Таблиця 3.3

Види ігор, які відповідають ігровим інтересам підлітків

	5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
Види ігор	Рухливі ігри, ігри з м'ячем, з резинкою, ігри спортивного характеру, військові ігри, ігри з літерами та словами, настільно- друковані ігри, гральні карти	Рухливі ігри, ігри з м'ячем, ігри спортивного характеру, комп'ютерні ігри, логічні ігри, інтелектуальні ігри, настільно- друковані ігри, гральні карти	Рухливі ігри, ігри з м'ячем та скакалкою, ігри спортивного характеру, комп'ютерні ігри, логічні ігри, інтелектуальні ігри, настільно- друковані ігри, гральні карти	Рухливі ігри, ігри з м'ячем, ігри спортивного характеру, комп'ютерні ігри, логічні ігри, словесні ігри, інтелектуальні ігри, настільно- друковані ігри, ігрові програми, ігрові приставки, гральні карти	Рухливі ігри, ігри з м'ячем, спортивні ігри, комп'ютерні ігри, логічні ігри, словесні ігри, жартівливі ігри, предметні ігри, ігрові шоу-програми, інтелектуальні ігри, настільно- друковані ігри, ігрові приставки, гральні карти

ігор, комп'ютерних – більше виявляють середні підлітки. Старші підлітки називають, окрім зазначених вище ігор, ігрові програми, шоу-програми. Гральні карти цікавлять підлітків різних вікових категорій.

Ігри однаковою мірою цікавлять учнів 5-9-х класів, що зумовлює доцільність їх педагогічного керівництва (табл. 3.2, 3.3).

Підлітки усвідомлено ставляться до гри, визначають її роль в їхньому особистісному зростанні. Це виявилось в їхніх відповідях на питання анкети (Додаток Б) такого змісту: “Чому ці ігри Вас найбільше приваблюють?”. Наведемо типові відповіді з анкет учнів:

- “рухливі й динамічні ігри сприяють розвитку усіх груп м'язів, координації рухів, зміцненню фізичного стану та здоров'я в цілому”;
- “ігри передбачають залучення учасників до активної рухової діяльності”;
- “ігри розвивають увагу, пам'ять, мислення, уяву та сприймання”;
- “саме у грі цікаво перевірити свої можливості і це ні до чого не зобов'язує – в іграх можна реалізувати себе”;
- “коли береш участь у різних іграх, то можна бути активним і мати від цього задоволення”;
- “люблю грати в шахи – вони розвивають логічне мислення й розумові здібності”;
- “під час гри розвивається спритність, швидкість реакції, кмітливість, винахідливість”;
- “люблю такі колективні ігри, як бадмінтон, піонербол, волейбол, бо завжди відчуваю, що я – член команди”;
- “ігри пізнавального характеру сприяють інтелектуальному розвитку”;
- “мені подобаються ігри, бо вони цікаво заповнюють вільний час”.

Більшість учнів зазначили, що “під час гри багато чого можна навчитися”, “поспілкуватися”, “відновити свої сили”, “знайти своє захоплення”. Респонденти вказують, що під час гри “можна краще пізнати один одного”, “цікаво провести вільний час”, “ігри завжди піднімають настрій”. Тому ми погоджуємось із науковцями, які, досліджуючи феномен гри, обґрунтовують, що

гра одночасно є: діяльністю, яка розвиває; принципом, методом і формою життєдіяльності; зоною соціалізації, захищеності, самореабілітації, співробітництва, співдружності, співтворчості з дорослими; посередником між світом дитини і світом дорослого [164, с. 221].

Результати констатувального дослідження стали засадовими для здійснення певного узагальнення. Сучасний стан підготовленості вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи характеризується певними суперечностями: між вимогами, які висувуються до організації навчально-виховного процесу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі, потребами та інтересами учнів, запитам самим учителів, які не мають спеціальної підготовки до організації ігрової діяльності, та станом цієї підготовки. Педагогічне керівництво ігровою діяльністю не забезпечене належним чином.

Аналіз опрацьованих джерел та результатів дослідження вказує на те, що підготовка вчителів, які працюють у ЗНЗ і мають різний стаж роботи, до організації ДІД підлітків характеризується недостатнім рівнем і потребує вдосконалення.

Водночас, застосовувані нами в процесі дослідження методи спостереження, опитування та аналізу матеріалів досвіду роботи вчителів дозволили з'ясувати наступне: якщо ігрова діяльність є організованою і педагогічно керованою, вона дає позитивні результати, забезпечуючи розвиток та особистісне зростання підлітка. Об'єктивність нашого висновку підтверджується отриманими результатами проведеного анкетування 256 учнів 7-9-х класів – членів клубів інтелектуальних ігор (Додаток В). Зокрема, підлітки 12-15-ти років, які є активними членами шкільних клубів інтелектуальних ігор м. Білої Церкви та м. Ірпеня Київської області, на питання про причину свого захоплення дали достатньо вичерпні та красномовні відповіді. Респонденти відзначили, що участь у роботі клубу “...приваблює можливістю цікавого та змістовного спілкування з однолітками та дорослими, набуття нових знань, навчання самостійності, відчуття дорослої, повновартісної людини”. Діти висловлювали різні міркування, зазначаючи причину свого бажання брати участь у діяльності клубу інтелектуальних ігор. Однак усі (100%) їхні відповіді на питання: “Чим Вас особисто приваблює членство у клубі інтелектуальних ігор?” – вказують на невичерпні педагогічні можливості інтелектуального спілкування учнівської молоді, тому що член клубу:

- “має різнобічні знання”;
- “швидко і якісно засвоює нові знання, легко все схоплює”;

- “може мислити оригінально, пропонувати нестандартні відповіді та рішення”;
- “ефективно вирішує інтелектуальні завдання, які потребують серйозних розумових зусиль”;
- “може добре міркувати, не плутатися в думках, висловлювати їх чітко і ясно, швидко визначати зв’язок між подіями та явищами, між причиною та наслідком”;
- “має почуття здорового глузду, використовує теоретичні знання у практичних повсякденних ситуаціях”;
- “спостережливий, добре сприймає інформацію і запам’ятовує усе нове (прочитане чи почуте)”;
- “не витрачає багато часу на повторення того, що саме слід запам’ятати”;
- “має добру моторну координацію”;
- “має достатній лексичний запас, вільно висловлюється” [171, с. 15].

Розвиток пізнавальних, творчих, інтелектуальних та організаторських здібностей особистості в КІП ґрунтується на допитливості, здивуванні, потребі пізнавати світ в ігровій формі та отриманні задоволення від цього.

Узагальнивши зазначене вище та беручи до уваги функції класного керівника (діагностичну, організаторську, соціальну, виховну), соціального педагога та педагога-організатора, які відповідно до своїх функціональних обов’язків покликані організовувати активне й змістовне дозвілля в соціумі, можна зробити висновок про те, що вся робота з вихованцями має бути пронизана грою як універсальним педагогічним засобом діагностики рівнів соціального, фізичного, психічного та духовного розвитку особистості, коригування міжособистісних взаємин на індивідуальному та груповому рівнях, поведінки та мовлення тощо [18, с. 75; 203; 206; 208, с. 79-88]. Знання психолого-педагогічних закономірностей розвитку дітей підліткового віку допоможе вчителю ефективно залучити їх до ДІД.

Виконання завдань констатувального дослідження дало можливість провести роботу з підготовки до здійснення формуального експерименту:

- обґрунтувати концептуальні засади підготовки майбутніх учителів як вихователів до організації ДІД учнів основної школи;
- розробити модель такої підготовки, експериментальну програму спецкурсу “Організація ігрової діяльності” та розділ “Методика організації дозвіллевої ігрової діяльності в соціумі” навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”; методику та зміст підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи; об’єктивні критерії оцінювання усних та письмових відповідей студентів згідно з визначеними рівнями готовності до ОДІД; навчально-методичні посібники;

- визначити й обґрунтувати критерії та основні показники готовності майбутніх учителів до організації ДІД; рівні їхніх знань, умінь і навичок з організації ДІД учнів основної школи;
- сформулювати експериментальну та контрольну вибірки респондентів із студентів гуманітарно-педагогічного коледжу.

У ході констатувального експерименту було визначено логіку проведення формульовального експерименту та розроблено дослідно-експериментальну методику підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи, що описана у параграфі 2.3.

3.2. Реалізація структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи

Формульовальний експеримент здійснювався протягом 2003-2005 років. Для його проведення було розроблено програму спецкурсу “Організація ігрової діяльності” (Додаток Д) та введено розділ “Методика організації ігрової діяльності в соціумі” до навчальної дисципліни “Дозвілєзнавство” (Додаток Е). Дослідно-експериментальна робота з підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи здійснювалась на базі гуманітарно-педагогічного коледжу КОППОК у процесі вивчення спецкурсу за вибором студентів “Організація ігрової діяльності” та нормативної навчальної дисципліни “Дозвілєзнавство”, організації самостійної пізнавальної діяльності студентів та їхньої педагогічної практики, а також – позааудиторної виховної роботи. Навчання студентів ґрунтувалось на інтегративних зв’язках, що зумовлювало ефективність підготовки майбутніх учителів до ОДІД підлітків.

Ефективність розробленої нами методики підготовки майбутніх учителів до організації ДІД учнів основної школи, доведення гіпотези дослідження та результативність дослідно-експериментальної роботи була підтверджена кількарізовим проведенням формульовального експерименту в 2002-2003, 2003-2004 та 2004-2005 навчальних роках. У формульовальному експерименті брали участь 457 студентів, з них: 213 студентів експериментальних груп, 244 – контрольних. Добір та поділ груп на експериментальні та контрольні здійснювався з урахуванням таких факторів: а) обирались ті групи, студенти яких після завершення навчання у процесі педагогічної діяльності відповідно до своїх функціональних посадових обов’язків

(класні керівники, соціальні педагоги як організатори дозвілля учнів) мають організовувати змістовне дозвілля учнів основної школи; б) групи не відрізнялись за якісним складом; в) рівень знань студентів експериментальних і контрольних груп з проблеми організації дозвіллевої ігрової діяльності був приблизно однаковим.

Отже, до сукупної вибірки експериментальних та контрольних груп нами були включені студенти таких спеціальностей: 5.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво”, 5.010102 “Початкове навчання”, 5.010105 “Соціальна педагогіка”, що зумовлюється функціональними обов’язками майбутніх молодших спеціалістів, серед яких одним із важливих визначено організацію активного й змістовного дозвілля в соціумі.

Формувальний експеримент здійснювався з метою перевірки гіпотези дослідження, покладеної в його основу, шляхом експериментального впровадження у навчально-виховний процес гуманітарно-педагогічного коледжу КОПОПК методики підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

Були визначені такі завдання формувального експерименту:

- проведення діагностичних контрольних зрізів знань студентів ЕГ та КГ на початку формувального експерименту;
- організація навчання студентів за розробленими експериментальними програмами з використанням навчально-методичного комплексу, який включав навчально-методичний посібник “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” та навчальні посібники “Дозвіллезнавство”, “Організація ігрової діяльності”;
- здійснення моніторингу набутих студентами знань, сформованих умінь і навичок, що визначені програмами навчальних дисциплін, шляхом проведення опитування та контрольних зрізів (практичних робіт, контрольних робіт, планових контрольних робіт);
- внесення коректив до впроваджуваної технології навчання студентів методики ОДІД підлітків;
- уточнення змісту: навчальних програм “Організація ігрової діяльності”, “Дозвіллезнавство”; навчально-методичного посібника “Організація самостійної роботи студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” та навчального посібника “Дозвіллезнавство”, складовими яких є розділи з методики організації ігрової діяльності;
- розроблення та вдосконалення дидактичного матеріалу, змісту запитань і завдань для поточного та підсумкового контролю знань (усного і письмового);
- здійснення підсумкових контрольних зрізів у контрольних та експериментальних групах;
- узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи шляхом зіставлення результатів підготовки майбутніх учителів в ЕК та КГ до організації ДІД учнів основної школи;
- поширення та впровадження дозвіллево-ігрових технологій у практику роботи вищих, загальноосвітніх, позашкільних навчальних та оздоровчих дитячих закладів, дитячих громадських організацій, а також – технології навчання студентів методики ОДІД у навчальний процес ВНЗ.

Перевірка розробленої та обґрунтованої методики підготовки майбутніх учителів у ВНЗ I-II рівнів акредитації до організації ДІД учнів основної школи була визначена одним із завершальних завдань нашого дослідження.

Викладання спецкурсу “Організація ігрової діяльності” та розділу “Методика організації ігрової діяльності в соціумі” як складової змісту навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” супроводжувалось інтегративними зв’язками в тому обсязі, який є необхідним для повноцінного опанування знаннями та вироблення спеціальних умінь з організації ДІД УОШ. Вони виявились у застосуванні студентами загальнопедагогічних знань та вмінь, набутих у процесі вивчення таких навчальних дисциплін: “Вступ до спеціальності”, “Загальна вікова та педагогічна психологія”, “Загальна педагогіка”, “Соціальна педагогіка”, “Анатомія, фізіологія, шкільна гігієна та валеологія”, “Теорія і методика виховної роботи”, “Основи спілкування”, “Основи культури і техніки мовлення”, “Українознавство з методикою роботи соціального педагога”, “Методика соціально-педагогічної роботи” та інших.

Курс “Організація ігрової діяльності” вивчався перед проходженням студентами педагогічної практики в літніх оздоровчих таборах на посадах організаторів дитячого дозвілля й вихователів, що сприяло забезпеченню їхньої готовності до організації виховного процесу в умовах дитячих оздоровчих закладів; педагогічної практики з виховної роботи, педагогіки та безперервної переддипломної педагогічної практики на посаді вчителя ЗНЗ.

Розділ “Методика організації ігрової діяльності в соціумі” навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” вивчався студентами спеціальності 5.010105 “Соціальна педагогіка” у другому семестрі (паралельно з проходженням педагогічної практики у ЗНЗ на посаді соціального педагога та перед проходженням літньої педагогічної практики на посаді соціального педагога як організатора дозвілля у дитячо-юнацьких клубах за місцем проживання), а також – у третьому семестрі (паралельно з проходженням педагогічної практики у соціальних службах та перед проходженням у четвертому семестрі переддипломної педагогічної практики на посаді соціального педагога ЗНЗ).

Зміст зазначених вище навчальних дисциплін розроблявся з урахуванням результатів констатувального експерименту, в якому брали участь студенти експериментальних та контрольних груп, слухачі курсів підвищення кваліфікації КОПОПК.

Дослідне навчання нами проведено в чотири етапи: організаційний, практичний, узагальнювальний та впроваджувальний. Перший – організаційний: складання програми експерименту, забезпечення умов для її реалізації, створення навчально-методичного комплексу для ефективного формування у майбутніх фахівців спеціальних умінь та навичок з ОДІД УОШ. З метою стимулювання систематичної СРС та підвищення якості їхньої теоретичної та практичної підготовки до ОДІД у процесі вивчення нормативної навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” та спецкурсу “Організація ігрової діяльності” було підготовлено навчально-методичні посібники: “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”; “Нетрадиційні підходи до проведення вікторини”; “Клуб інтелектуальних ігор”; навчальний посібник “Дозвіллезнавство” та “Організація ігрової діяльності”.

Важливими для нас на даному етапі дослідження були результати усного та письмового опитування, що стосувались ставлення майбутніх учителів та соціальних педагогів як організаторів дозвілля учнів підліткового віку до ігрової діяльності. 99% респондентів визнали важливу роль ігрової діяльності у розвитку та формуванні особистості дитини. Застосування методу письмового опитування показало, що 91% респондентів вважають оволодіння знаннями та досвідом організації ігрової діяльності обов’язковим, що вказує на усвідомлення майбутніми учителями значимості даного виду діяльності для формування особистості підлітка.

Другий етап експерименту – практичний. У його ході здійснювалось формування в майбутніх учителів практичних умінь та навичок з ОДІД учнів основної школи; проводились вхідні та вихідні діагностичні зрізи, що констатували суть досліджуваної проблеми, моніторинг набутих студентами знань, сформованих умінь, навичок та досвіду організації ДІД підлітків.

Враховуючи умови ефективного функціонування системи педагогічного контролю (об’єктивність оцінок, їх непорушність, гласність), специфіку спецкурсу “Організація ігрової діяльності” та нормативної навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”, яка полягає в їх спрямованості на формування в студентів професійно значимих практичних умінь

та навичок організації ігрової діяльності підлітків у години дозвілля, ми розробили об'єктивні критерії для виставлення відміток за індивідуальні практичні роботи студентів. Відмітка є числовим аналогом оцінки, що має кілька рангових значень: “відмінно”, “добре”, “задовільно”, “незадовільно”. Критерії оцінювання розроблялися відповідно до визначених рівнів знань, умінь та навичок студентів з методики ОДІД.

Відмітка “відмінно” відповідає креативному (високому) рівню готовності студента до організації ігрового виду діяльності підлітків. Відмітка “відмінно” виставляється, якщо студентом (студенткою):

- практична робота виконана бездоганно (відповідно до методичних вимог, без помилок);
- враховані запропоновані умови;
- робота виконана самостійно;
- реалізовано творчий підхід у ході виконання завдання.

Відмітка “добре” відповідає креативно-репродуктивному рівню і виставляється за таких умов:

• практична робота виконана методично правильно, реалізовано визначені психолого-педагогічні завдання, однак допущені незначні методичні помилки;

- невдало розв'язане одне із запропонованих завдань;
- мають місце елементи творчого підходу до реалізації визначених завдань;
- в окремих випадках наявні помилки, що свідчать про достатній рівень знань з мовної нормативності.

Відмітка “задовільно” відповідає репродуктивному рівню і виставляється, якщо:

- завдання в цілому виконано правильно, але допущені не грубі методичні помилки;
- не всі запропоновані умови реалізовано;
- не спостерігається творчий підхід студента до виконання завдання;
- у роботі мають місце орфографічні, граматичні, мовленнєві, пунктуаційні чи стилістичні помилки.

Відмітка “незадовільно” відповідає елементарно-репродуктивному рівню. Вона виставляється за таких умов:

- у роботі допущено грубі методичні помилки;
- не реалізовані запропоновані завдання;
- робота студента не є самостійною;
- допущені (у значній кількості) орфографічні, граматичні, мовленнєві, пунктуаційні помилки.

Виконання студентами індивідуальних письмових практичних робіт сприяло виробленню професійно-значимих умінь і навичок: дослідницько-пошукових, проектно-конструкторських, креативних, аналітико-оцінних, а частково — комунікативних та організаторських.

Словесна форма відміток з навчальної дисципліни “Організація ігрової діяльності” (розділу “Методика організації ігрової діяльності у години дозвілля” навчальної дисципліни “Дозвіллєзнавство”) здійснювалася таким чином:

• “відмінно” — вичерпна, логічна відповідь на питання (доповідь, виступ); студент повідомляє важливі дані, отримані в результаті соціально-педагогічного опитування чи пошуково-дослідницької роботи; студент знайомить інших з теоретичними відомостями, отриманими з додаткових інформаційних джерел;

- “добре” – повна відповідь, яка свідчить про засвоєння навчального матеріалу, але супроводжується невеликими неточностями, мовними чи мовленнєвими помилками;
- “задовільно” – у матеріалі, що повідомляється студентом, не викладається його повний зміст, не простежується його чіткий логічний зв’язок;
- “незадовільно” – відсутність знань навчального матеріалу.

На практичному етапі формувального експерименту в ЕК та КГ здійснювався вхідний контроль (попередній діагностичний зріз) знань (Додаток Ж), спрямований на визначення рівнів освітньої компетентності студентів з методики ОДІД, результати якого показані в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

**Результати вхідного діагностичного зрізу знань
в експериментальних та контрольних групах**

Р ік	ЕГ	Відмітка				КГ	Відмітка			
		“ 2”	“ 3”	“ 4”	“ 5”		“ 2”	“ 3”	“ 4”	“ 5”
2 003	10 1 СП	9	1 6	2	0	31 ПНі	6	1 5	2	0
	10 2 СП	8	1 6	2	0	31 ПНф	8	1 2	2	0

Продовж. табл. 3.4

	31 ПН	5	1 5	1	0	32 ПНа	6	1 4	0	0
	31 ОМ	8	1 0	2	0	33 ПНа	1 0	1 0	1	0
2 004	10 1 СП	7	1 0	1	0	31 ПНі	7	1 2	0	0
	10 2 СП	5	1 2	2	0	31 ПНф	6	1 5	2	0
	31 ПН	5	1 1	0	0	32 ПНа	7	1 4	0	0
	31 ОМ	8	1 1	0	0	33 ПНа	1 0	1 3	2	0
2 005	10 1 СП	7	1 5	1	0	31 ОМ	4	1 2	1	0
	10 2 СП	8	1 4	2	0	31 ПН	4	1 2	2	0
В сього	10	7 0 (33%)	1 30 (61%)	1 3 (6%)	0 (0%)	10	6 8 (33%)	1 29 (62%)	1 2 (5%)	0 (0%)

Всього студентів у групах: 422	213		209
--------------------------------	-----	--	-----

Дані таблиці показують, що в ЕГ креативно-репродуктивний рівень готовності до організації ДІД учнів мають 6% студентів, репродуктивний – 61%, елементарно-репродуктивний – 33%; відповідно у КГ: креативно-репродуктивний – 5%, репродуктивний – 62%, елементарно-репродуктивний – 33%. Як бачимо, креативного (високого) рівня готовності у студентів до організації ігрового виду діяльності з підлітками не було виявлено.

З метою порівняння результатів діагностичного (попереднього) контролю в експериментальних та контрольних групах ми скористалися формулою [67, с.387] для визначення середнього оцінювального балу:

$$\overline{X}_1 = \frac{1n_1 + 2n_2 + 3n_3 + 4n_4 + 5n_5}{N} \quad (3.1),$$

де $N=n_2+n_3+n_4+n_5$ – кількість студентів, які виконували роботу. А n – кількість студентів, які відповідно отримали оцінки: “2”, “3”, “4”, “5”. Середній оцінювальний бал в експериментальних групах становить:

$$\overline{X}_1 = \frac{2 * 70 + 3 * 130 + 4 * 13 + 5 * 0}{213} = 2,7, \quad \text{у контрольних:}$$

$$\overline{X}_2 = \frac{2 * 68 + 3 * 129 + 4 * 12 + 5 * 0}{209} = 2,7$$

Окрім середнього балу для оцінювання результатів застосовувалась мода і медіана [67, с. 388]. Мода – це оцінка, яка повторюється найбільшу кількість разів, тобто її отримала більша кількість студентів. У нашому випадку в експериментальних групах студенти отримали “2” – 70, “3” – 130, “4” – 13, “5” – 0. Отже, модою даного спектра є відмітка “3”. У контрольних групах (“2” – 68, “3” – 129, “4” – 12, “5” – 0) модою є також відмітка “3”.

Для визначення медіани з усіх оцінок студентів із ЕГ та КГ ми створили варіативний ряд за зростаючою ознакою: спочатку записали всі відмітки “3”, потім – “4” і “5”. Враховуючи те, що медіана – це відмітка, яка розсікає означений варіативний ряд на дві рівні частини, а всього оцінок в ЕГ – 213, в КГ – 209, то відмітка “3”, яка стоїть на 107 місці в ЕГ, та відповідно на 105 – в КГ і є медіаною. Таким чином, на початку експерименту в ЕГ та КГ середній оцінювальний бал, мода та медіана мають однакове значення.

Усі отримані студентами відмітки є випадковими дискретними величинами, тобто студент може отримати одну із чотирьох відміток. Випадкові величини можуть мати однакові значення, але різні ймовірності. Для засідання дискретної випадкової величини в ЕГ та КГ ми визначили всі можливі її значення та їх ймовірності. Ймовірність – це величина, що визначається за такою формулою: $P(A)=m:n$ (3.2),

де m – кількість конкретних відміток, які відповідають рівням готовності студентів до ОДІД учнів основної школи, а n – кількість всіх відміток [67, с.388]. За даною формулою ми визначили ймовірність отримання студентами таких відміток: “2” (A_2), “3” (A_3), “4” (A_4), “5” (A_5) в експериментальній групі, яку позначили як P_1 : $P_1(A_2) = 70:213 = 0,3$; $P_1(A_3) = 130:213 = 0,6$; $P_1(A_4) = 13:213 = 0,06$; $P_1(A_5) = 0:213 = 0$ та в контрольній групі, яку позначили як P_2 : $P_2(A_2) =$

$68:209=0,3$; $P_2(A_3) = 129:209=0,6$; $P_2(A_4) = 12:209=0,05$; $P_2(A_5) = 0:209 = 0$. Закон розподілу дискретної випадкової величини – це відповідність між можливими значеннями випадкової величини і їх ймовірностями. Ймовірність отримання відміток студентами ЕГ та КГ на початку формувального експерименту показано на рис. 3.1 у вигляді нормальної кривої Гауса. Криві Гауса ЕГ та КГ майже співпадають, тобто рівень готовності студентів обох груп є приблизно однаковим.

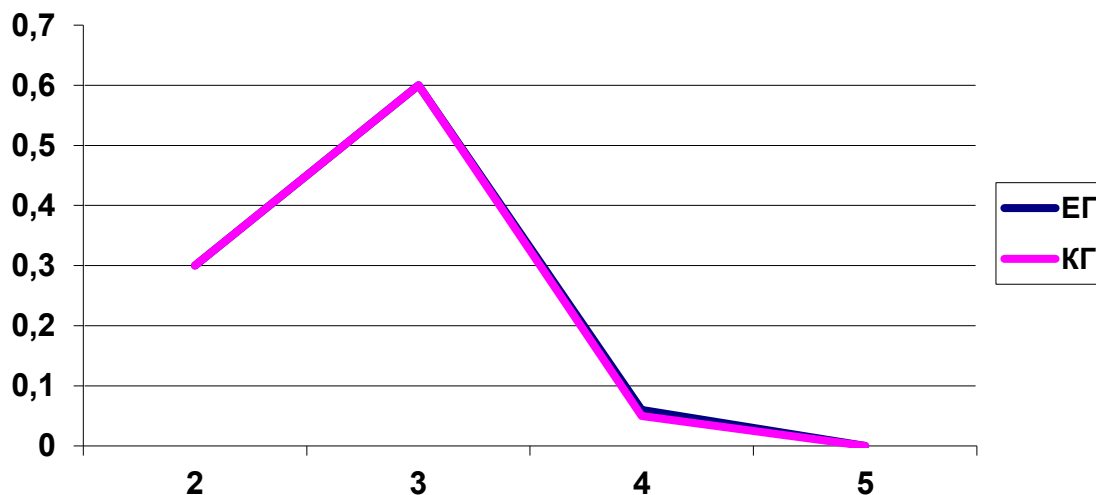

Рис. 3.1. Ймовірність отримання відміток в експериментальній та контрольній групах до формувального експерименту

Закон розподілу ймовірностей повністю характеризує випадкову величину. Однак у нашому випадку ми не могли її передбачити точно, тобто вона була невідомою. Випадкову величину ми описали числами та числовими характеристиками, отримавши математичне чекання. Математичним чеканням дискретної випадкової величини називають суму добутків усіх її можливих значень та їх ймовірностей [67, с.388].

Математичне чекання величини відмітки визначаємо за формулою [67, с. 388]: $X =$

$$2 * \frac{n_2}{N} + 3 * \frac{n_3}{N} + 4 * \frac{n_4}{N} + 5 * \frac{n_5}{N} \quad (3.3)$$

$\bar{X} = M(x) = 2 * p_2 + 3 * p_3 + 4 * p_4 + 5 * p_5$, де математичним чеканням величини відмітки є $M(x)$, а p позначено ймовірності оцінок “2”, “3”, “4”, “5”. В ЕГ (\bar{X}_1) математичне чекання величини відмітки становить: $\bar{X}_1 = 2 * 0,3 + 3 * 0,6 + 4 * 0,06 + 5 * 0 = 0,6 + 1,8 + 0,2 + 0 = 2,6$, в КГ (\bar{X}_2) воно становить: $\bar{X}_2 = 2 * 0,3 + 3 * 0,6 + 4 * 0,05 + 5 * 0 = 0,6 + 1,8 + 0,2 + 0 = 2,6$. Це і є математичним чеканням величини відмітки – воно приблизно дорівнює середньому значенню випадкової величини. Для порівняння

зведемо всі отримані дані в табл. 3.5: ми бачимо, що рівень готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи за умови відсутності спеціальної підготовки залишиться елементарно-репродуктивним чи репродуктивним.

Таблиця 3.5

**Порівняння характеристик рівнів готовності майбутніх учителів
до організації дозвілєвої ігрової діяльності в експериментальних та
контрольних групах на початку експерименту**

Характеристики	ЕГ	КГ
	на початку експерименту	на початку експерименту
середній бал	2,7	2.7
мода	3	3
медіана	3	3
математичне чекання	2,6	2,6

Порівняльний аналіз даних, вміщених у табл. 3.5, показує, що на початку експерименту середній бал, мода, медіана та математичне чекання величини відмітки в ЕК та КГ не відрізняються.

Аналіз результатів опитування та контрольних зрізів уможливив коректування змісту робочих навчальних програм з урахуванням запитів та потреб студентів ЕГ щодо вивчення методики організації дозвілєвої ігрової діяльності. Навчання супроводжувалось передачею викладачем досвіду ОДІД учнів; аналізом причин допущення студентами помилок у ході виконання вправ, домашніх завдань репродуктивного та творчого характеру в умовах СРС, їх обговоренням на практичних заняттях; проведенням індивідуальних консультацій із студентами щодо вдосконалення їхніх практичних умінь та навичок розробки плану проведення гри, а також – ігрових занять, годин дозвілля, ігрових та конкурсно-ігрових програм.

Навчальний матеріал спецкурсу “Організація ігрової діяльності” (розділу “Методика організації ігрової діяльності в соціумі” навчальної дисципліни “Дозвілєзнавство”) раціонально поділений на логічно завершені частини (модулі), а рівень його засвоєння контролювався шляхом перевірки виконаних студентами самостійних (підготовка до семінарських та практичних занять) та контрольних робіт.

Розробка різних варіантів завдань для СРС до кожної теми, зміст яких передбачав формування практичних умінь та навичок організації ДІД з урахуванням різних рівнів підготовленості студентів до навчання у ВНЗ, забезпечувала гнучкість у системі підготовки фахівців, тобто майбутні організатори ОДІД самостійно визначали варіант завдання, що сприяло реалізації творчого підходу до його виконання. Кожна СРС (підготовка до семінарського заняття чи виконання завдання практичного характеру) перевірялась, оцінювалась, аналізувалась. Аналіз виконаних студентами домашніх робіт передбачав корекцію спеціальних знань та вмінь, їх удосконалення, чому сприяв повторний контроль знань.

Студенти не допускались до заліку, якщо ними не були виконані навчальні самостійні практичні роботи, передбачені робочим навчальним планом. Наприклад, якщо студент з дисципліни “Організація ігрової діяльності”, що вивчалась протягом третього семестру, мав 15 відміток, тобто він на теоретичному та практичному рівні опрацював усі модулі й набув досвіду підготовки та організації ігрової діяльності з учнями, то на підсумкову оцінку з дисципліни вирішальний вплив мав середньозважений бал (сума всіх оцінок ділилась на 15). Таким чином, студенти мали можливість зекономити значні витрати бюджету часу в ході екзаменаційної сесії, отримавши підсумкову оцінку з дисципліни за поточними. Якщо студента оцінка не задовольняла (була нижчою, ніж “добре” чи “відмінно”), він мав можливість її підвищити шляхом підготовки та складання заліку. Такий підхід до оцінювання знань студентів зумовлював підвищення його об’єктивності, дисциплінував студентів, спонукав їх до усвідомлення важливості системи самостійної роботи, головним результатом якої мала бути не оцінка, а набутий власний досвід роботи, який у цій оцінці об’єктивно виявлявся завдяки критеріям оцінювання.

Система самостійних завдань творчого характеру сприяла виявленню та розвитку творчих здібностей майбутніх учителів, а розроблені критерії для виставлення відміток за усні та письмові відповіді забезпечили підвищення об’єктивності оцінювання знань студентів.

На цьому етапі викладачем та студентами апробувались: методичні матеріали та рекомендації щодо організації ігрової діяльності учнів основної школи, організації діяльності клубу інтелектуальних ігор, організації та функціонування ігрових майданчиків та кімнат (куточків); навчальні посібники “Організація ігрової діяльності”, “Дозвіллезнавство”, “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”, “Нетрадиційні підходи до проведення вікторини”, “Клуб інтелектуальних ігор”, що зумовило їх змістове доповнення.

Робочою навчальною програмою було передбачено виконання студентами домашніх завдань творчого характеру: вони самостійно добирали ігри, розробляли плани їх проведення, здавали на перевірку викладачу, а потім апробували їх під час педагогічної практики. На заняттях студенти коротко ділилися враженнями про проведені ігри, аналізували свої успіхи та невдачі, вдосконалюючи таким чином практичні навички організації ігор з дітьми. Зразки розроблених ними планів проведення ігор та виконаних творчих робіт в умовах аудиторної та самостійної роботи вміщені у навчально-методичному посібнику “Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство” [196, с.60-65, с. 67-74].

Саме на практичних заняттях у динамічних творчих групах студентів продукувались ідеї розробки методики проведення таких вікторин: “Склади слово”, “Поєдинок ерудитів”, “Тир ерудитів”, “Три мудреці”, “Лото”, “Перехресний поєдинок”, “Твій вибір”, “Своя гра”, “Чудова сімка” та інші. Прикладом розробленої студентами вікторини може бути турнір-мозаїка (автори: Вікторія Зелінська та Олена Масько), сценарій якої опубліковано у всеукраїнській газеті “Шкільний світ” [37]. Цікаві питання, розроблені студентами в ході виконання самостійної роботи з теми “Нетрадиційні підходи до проведення вікторин та інтелектуальних ігор”, увійшли до посібника “Клуб інтелектуальних ігор” [171]. Модельовані студентами ігрові програми та ігрові заняття апробувались ними під час педагогічної практики.

У ході практичного етапу студенти експериментальних груп активно брали участь у засіданнях клубу “Ерудит”, результативно представляли збірну команду коледжу на міському чемпіонаті з інтелектуальних ігор. Зазначимо, що членами клубу були 73% студентів експериментальних груп. Окрім того, вони, як волонтери, активно залучались до проведення ініційованих управлінням у справах сім’ї та молоді Білоцерківської міської ради акцій (“Молодь міста – за екологію”, “Серця двох”, “Молодь – за здорове майбутнє нації!”, “Молодь – проти СНІДу”, “Молодь – проти куріння!” тощо), які супроводжувались проведенням ігор та ігрових програм, а участь студентів експериментальних груп в їх організації зумовлювала набуття ними досвіду ОДІД з підлітками. Педагогічна практика та активна громадська діяльність студентів були однією з важливих форм підготовки майбутнього педагога до ОДІД учнів основної школи.

Моніторинг набутих студентами знань, сформованих умінь та навичок, визначених програмами навчальних дисциплін, здійснювався із застосуванням таких методів: спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності студентів (практичних та контрольних робіт), письмове опитування, яке водночас частково було складовою третього – узагальнюючого етапу формувального експерименту.

На узагальнюючому етапі оброблялись здобуті емпіричні дані, які співвідносились із визначеною метою та завданнями, аналізувались усі результати, модель розробленої технології відповідно до прикінцевих результатів, оформлялися й описувалися хід та результати здійснюваного експерименту.

Застосування методу опитування (усного та письмового) у ході практичного та узагальнюючого етапів сприяло з'ясуванню таких важливих для дослідження даних (Додаток 3) :

- чи застосовували студенти ігрові методи, прийоми, форми та засоби в роботі з підлітками під час педагогічної практики;
- які види ігор з підлітками організовувались ними найчастіше;
- чи достатнім є базовий мінімум, покладений в основу змісту навчання методики організації ігрової діяльності;
- яких знань і вмінь потребує від учителя організація ігрової діяльності з підлітками;
- якими практичними вміннями має володіти викладач методики організації ігрової діяльності;
- достатність/недостатність виділеної кількості годин на вивчення методики ОДІД;
- пропозиції щодо уточнення змісту навчального матеріалу;
- пропозиції щодо вивчення методики ОДІД у ВНЗ.

Результати опитування показали, що 90% респондентів під час педагогічної практики активно застосовували ігрові методи та прийоми, залучали підлітків до ігрових форм роботи (пошукової гри на місцевості; гри-експрес; ігрових занять у приміщенні з використанням ігор-головоломок, ігор з естради, ігор-фокусів, ігор-жартів, пізнавальних та інтелектуальних ігор; ігрових форм роботи на свіжому повітрі з використанням рухливих ігор та ігор спортивного характеру, веселих естафет, ігор-конкурсів; колективного ігрового спілкування; колективних творчих справ, які пронизані грою). Наведемо найтипівіші відповіді студентів: "...ігрові форми роботи з підлітками використовувала дуже часто, особливо в оздоровчому закладі – до 5 годин на добу ми гралися з ними, бо нашим завданням було забезпечення активного

та змістовного відпочинку, який сприяв би особистісному зростанню кожної дитини, а найлегше це завдання реалізовувалось засобами ігрової діяльності”; “...наші діти були захоплені багатьма іграми: раніше вони їх навіть не знали”; “...підліткам особливо подобаються рухливі ігри з м’ячем, на місцевості, різні ігри-змагання, ігри-конкурси, ігрові програми, бо беручи в них участь, кожен виявляв свої найкращі потенційні можливості”; “...ми ретельно готувалися до проведення ігор та ігрових форм роботи і кожен підліток був активним їх учасником: не було такого, щоб діти відмовлялися гратися”; “...діти, особливо підлітки, що мене дуже здивувало, з великим задоволенням прилучалися до гри: їм важливо було дотримуватися правил гри та довести гру до завершення і мати конкретні результати; але все одно: програли вони чи виграли – вони отримували велику радість у грі”; “...ми щоразу планували проведення різних цікавих ігор чи ігрових форм роботи з підлітками, намагаючись їх здивувати і захопити – це нам вдавалося, бо особливо в іграх підлітки виявляли свої духовні, фізичні та інтелектуальні здібності, вражали нас своєю пам’яттю, спостережливістю, активністю, швидкістю та спритністю”. 5% опитаних гру організовували “інколи”, чи “...не організовували, бо працювали керівниками гуртків”.

Як показали результати моніторингу, респонденти під час педагогічної практики організовували з підлітками різні ігри. У своїх відповідях 87% опитаних вказали, що вони організовували з підлітками рухливі ігри, ігри спортивного характеру, пошукову гру на місцевості, гру-експрес, веселі естафети, 72% – найчастіше використовували ігри пізнавального та інтелектуального характеру, вікторини; 37% – проводили з підлітками ігри в приміщенні, зокрема, організовували ігрове спілкування в колі, ігрові програми, конкурси акторської майстерності, КВН. Аналіз отриманих даних показав, що підлітки різного віку з однаковою цікавістю беруть участь в іграх різного характеру. 65% респондентів (більшість опитаних), організовуючи дозвілля підлітків, активно реалізовували нетрадиційні підходи до проведення вікторин, що у всіх випадках активізувало дітей і викликало у них бажання гратися, пізнаючи нову для них інформацію. Очевидно, що це зумовлювалось практичною підготовленістю

студентів та наявністю у них навчально-методичного посібника “Нетрадиційні підходи до проведення вікторини”.

Відповіді студентів вказують на потребу у спеціально розроблених навчально-методичних посібниках: “...за поданим зразком легше і швидше можна розробити власні варіанти ігор, продукувати нові ідеї, створювати ігрові моделі...”, “...те, що в нас був такий посібник з методики проведення вікторин, суттєво допомагало нам у роботі: за зразком не тільки ми, а навіть наші вихованці розробляли цікаві питання до вікторин”, “...наявність підготовлених нашим викладачем методичних матеріалів та методичних розробок суттєво підвищувало ефективність нашої роботи, дозволяло зекономити багато часу; водночас ми вчилися творчо підходити до розробки ігрових форм організації дозвілля, застосовувати ігрові методи у структурі інших форм дозвілля..., дозвіллево-ігрова діяльність, яку ми організовували з підлітками, викликала у них інтерес”, “...ми зрозуміли, що підліткам цікаво з тими педагогами, які можуть чимось здивувати, знають багато ігор і можуть ними захопити...”.

Отримані за результатами здійснюваного моніторингу дані про ігри підлітків, якими вони особливо захоплюються, підтвердили відповідність змісту навчального матеріалу та отриманого студентами досвіду організації ігрової діяльності з дітьми ігровим потребам, запитам та інтересам підлітків.

Студентам експериментальних груп було запропоновано проаналізувати обсяг та зміст базового мінімуму знань, який був покладений в основу навчання. Ми отримали такі типові відповіді:

- “...базовий мінімум знань є достатнім для самовдосконалення у майбутній професійній діяльності”;
- “...досвід проведення ігор та ігрових форм роботи, переданий нам викладачем, є достатнім для того, щоб ми далі вчилися самостійно й поповнювали власні знання”;
- “...мені сподобався спецкурс “Організація ігрової діяльності”, бо я зросла у професійному плані як педагог. Ми не отримали такої системи знань про гру під час вивчення інших методик”;
- “...до змісту навчальної програми не потрібно нічого доповнювати – отримані мною знання були використані під час педпрактики і мене задовольняють”;

- “...вважаю, що базовий мінімум знань з організації ігрової діяльності є достатнім, у чому переконалась під час практики. Тепер розумію, що ці знання будуть дуже потрібними у моїй професійній діяльності, адже нові ігри можна створювати самостійно тільки за наявності відповідної підготовки, яка, на відміну від інших студентів, у нас є...”.

2% опитуваних утримались від відповіді на дане питання. Таким чином, 98% опитаних визнали базовий мінімум знань, покладений в основу навчальної програми спецкурсу, достатнім. Проте вони внесли й такі пропозиції: “доцільно було б вивчати цю дисципліну не один семестр, бо ігри є цікавими не тільки для мене, а й для дітей, а тому я б хотіла знати і вміти значно більше”, “на мою думку, спецкурс потрібно ввести ще з другого семестру і вчити як мінімум два семестри...”, “...потрібно, щоб цей спецкурс став нормативною дисципліною, бо ігри можна використовувати скрізь і завжди: на уроках і в позакласний час, в сім’ї і в колі друзів; з метою навчання і розваги, розвитку і виховання...”.

Водночас, 74% опитаних в експериментальних та контрольних групах, відзначили що, “...враховуючи специфіку майбутньої професійної діяльності вчителя, на вивчення методики ОДІД доцільно відвести більшу кількість годин”, обґрунтовуючи свої твердження таким чином:

- “...я засвоїла цей предмет за відведену кількість годин, але не відмовилась би від додаткових годин”;
- “предмет цікавий, а кількість відведених на його вивчення годин, на мою думку, є недостатньою – все про гру за такий час вивчити неможливо”;
- “...потрібно збільшити кількість годин на вивчення даного спецкурсу, бо він є основою нашої майбутньої педагогічної діяльності”;
- “...не знаю, чи можна виділити більше годин, але такий цікавий матеріал потребує детальнішого опрацювання”.

На думку опитаних студентів ЕГ та КГ, для організації ДІД з підлітками необхідно обов’язково знати методику організації ігрової діяльності (99%) та “відшліфувати” низку таких важливих практичних умінь та здібностей: організаторських (87%),

творчих (47%), експресивних (32%), конструктивних (61%), пізнавальних (65%), комунікативних (77%). 1% респондентів не визначилися з відповіддю.

Суттєвим для нашого дослідження є те, що майбутні вчителі усвідомлюють важливість упровадження ігрових технологій у навчально-виховний процес. 64% респондентів вважають, що зміст навчального матеріалу з методики ОДІД не потребує уточнень чи доповнень, однак 33% опитаних висловили пропозиції, що доцільно ґрунтовніше опрацювати наступні теми (питання): “...особливості організації ігор з дітьми з особливими потребами”, “...роль ігор у виявленні та розвитку обдарованих дітей”, “...ігри народів світу”, а також – “...познайомити з більшою кількістю масових, кімнатних та рухливих ігор”, “...більше часу відвести на ознайомлення з іграми-фокусами, бо дітей завжди захоплює й дивує щось незрозуміле”, “...ґрунтовніше вивчати логічні ігри, що сприяють розвитку інтелектуальних здібностей підлітків, які майже не знають таких ігор”.

Вважаємо за необхідне зауважити, що 33% студентів складають саме ті, які вивчали методику ОДІД один семестр, тобто 32 аудиторні години. Порівнявши відповіді респондентів та проаналізувавши інтенсивність процесу навчання в цих групах і в тих, які вивчали методику ОДІД протягом 45 годин у курсі “Дозвіллєзнавства”, ми дійшли висновку, що оптимальна кількість годин для вивчення даного спецкурсу – 48, тобто 3 години на тиждень за умови викладання спецкурсу протягом одного семестру (16 тижнів).

Отримані нами результати опитування показують, що майбутні вчителі усвідомлюють необхідність професійного самовдосконалення. Зразком для них є викладач, який повинен також постійно працювати над власним професійним зростанням. Респонденти відзначили: “...дуже добре, що викладач спочатку коротко пояснювала нам теоретичний матеріал, а потім ми все відпрацьовували практично: були учасниками ігор, вчилися самі їх проводити, створювали нові їх варіанти”. Він повинен: “...досконало володіти методикою організації ігрової діяльності”, “...мати досвід роботи з підлітками для того, щоб передати його студентам”, “...познайомити студентів з великою кількістю ігор”, “...вільно володіти навчальним матеріалом та доступно, так як Ви, його пояснювати”, “...володіти акторськими вміннями”, “...уміти

виконувати ті завдання, які пропонує студентам, як це робила наш викладач”, “...вміти зацікавлювати студентів, мотивувати їх, обґрунтовувати необхідність формування умінь та навичок організації ігрової діяльності”, “...в усьому повинен бути прикладом для студентів”, “...працювати так, щоб у нього можна було багато чого навчитись – так як ми: неодноразово під час практики згадували настанови та методичні поради нашого викладача”. Студенти визначили не тільки професійні якості викладача, який має передати досвід ОДІД, а й інші його властивості: “...бути людиною доброю, але вимогливою”, “...бути принциповою людиною”, “...завжди бути в настрої”, “...бути ерудованою”, “...мати інтелектуальні здібності”, “...вміти виховувати студентів своїм прикладом”, “...бути цілеспрямованою та наполегливою особистістю”, “...постійно працювати над професійним зростанням та самовдосконаленням” тощо.

Студенти відзначили, що вони задоволені рівнем викладання методики ОДІД: “...мене влаштовує як викладався предмет: доступно, зрозуміло і цікаво...”. Окрім того, вони відзначають, що викладач повинен бути новатором: “...навчати студентів організовувати нові ігри, а не застарілі”, “...навчати використовувати нестандартні ігрові форми роботи”, “...вчити впроваджувати сучасні технології виховної роботи з підлітками”, “...вчити студентів бути творцями нових ігор та ігрових форм роботи”.

На узагальнюючому етапі формувального експерименту ми також з'ясовували пропозиції студентів щодо доцільності вивчення методики ОДІД майбутніми вчителями у ВНЗ. Вони виявились у таких типових відповідях випускників коледжу:

- “...даний спецкурс необхідно вивчати тим, хто працюватиме з дітьми різних вікових категорій, і навіть – з дорослими...”;
- “...вивчати методику організації ігрової діяльності потрібно обов’язково, бо самотійно все не можна зрозуміти і навчитися так майстерно організовувати ігри та ігрові програми”;
- “...методику організації ігрової діяльності потрібно викладати в усіх групах, а не тільки в окремих”;
- “...відсутність базових знань з організації ігрової діяльності суттєво відчувалась під час педагогічної практики в школі та дитячому таборі: нам не вистачало не тільки

обізнаності в ігровій сфері, але й досвіду організації ігор. Тому застосовували метод спроб і помилок...”;

- “...коли ми вивчали цей спецкурс, то я думала, що він зовсім не потрібен, а після того, як я попрацювала в оздоровчому таборі, моя думка змінилась”.

Хоча в контрольних групах спецкурс не викладався, дані опитування показують, що більшість (85%) респондентів означених груп вважають доцільним вивчення методики ОДІД (рис. 3.2).

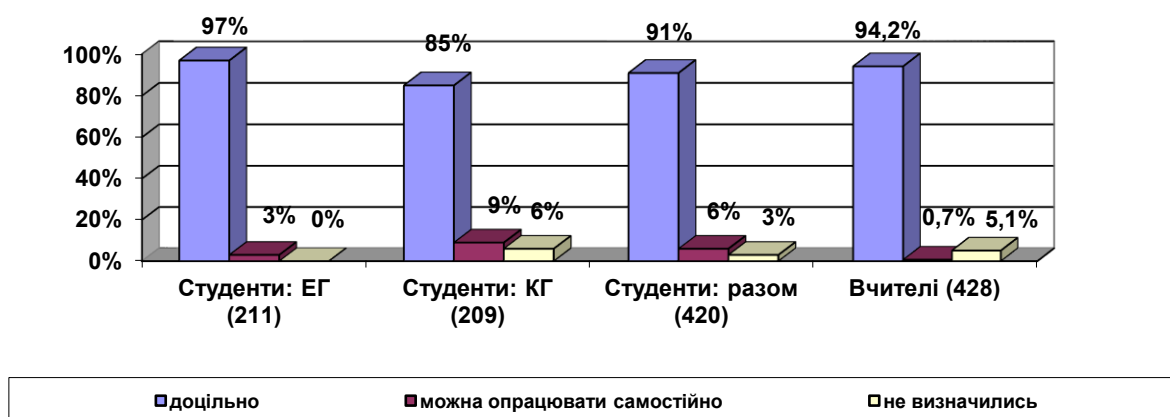

Рис. 3.2. Результати дослідження доцільності включення до навчальних планів педагогічних вищих навчальних закладів спецкурсу
“Методика організація ігрової діяльності”

Зіставлення результатів опитування вчителів (428) та студентів-випускників експериментальних і контрольних груп (див. рис. 3.2) підтвердило результати констатувального експерименту щодо доцільності вивчення методики ОДІД учнів основної школи майбутніми вчителями у ВНЗ I-II рівнів акредитації.

Застосування на узагальнюючому етапі формувального експерименту системи поточного, повторного, тематичного та підсумкового видів контролю у формі усного та письмового опитування виявилось доречним та ефективним. Поточний контроль здійснювався під час проведення семінарських та практичних занять і передбачав перевірку рівня підготовленості студентів до самостійного виконання конкретних завдань. Форми здійснення поточного та повторного контролю під час навчальних занять і система оцінювання готовності студентів до організації ДІД учнів основної школи визначалися викладачем та обговорювалися на засіданні комісії викладачів навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу. Оцінювання практичних робіт студентів з тем, визначених робочими навчальними програмами, спонукали студентів до самокорекції та саморегуляції власних знань та професійно-значимих умінь з ОДІД підлітків.

З метою оцінювання результатів навчання методики організації ДІД учнів основної школи здійснювався підсумковий контроль (семестровий), який ґрунтувався на поточному, повторному та тематичному. Складовим підсумкового контролю в групах, які вивчали методику ОДІД протягом двох семестрів (студенти спеціальності “Соціальна педагогіка”) був семестровий контроль, що ґрунтувався також на поточному, повторному та тематичному.

На узагальнюючому етапі формувального експерименту проводились підсумкові контрольні роботи, зміст завдань яких забезпечував перевірку рівня готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів і порівняння результатів вхідного та вихідного контрольних зрізів (Додаток Ж). Щоб з’ясувати рівень засвоєння студентами змісту навчальної програми, нами були розроблені варіанти контрольної роботи, що складались із трьох завдань (Додаток К). Їх виконання забезпечувало перевірку сформованості професійної спрямованості, саморегулятивних та оцінних компетенцій, спеціальних знань та практичних умінь майбутніх учителів з організації ігрової діяльності підлітків у години дозвілля. Таким чином, на підсумковому етапі формувального експерименту з’ясовувалась методична та практична підготовленість студентів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи.

3.3. Ефективність дослідно-експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи

Після завершення навчання студентів ЕГ методики ОДІД підлітків студентами експериментальних та контрольних груп виконувалась контрольна робота з однаковим змістом завдань (Додаток Ж). Ми порівняли результати підсумкового контролю знань у 10 експериментальних та 10 контрольних групах. У табл. 3.6 показана кількість груп та студентів у них, а також – кількість отриманих ними відміток: “2”, “3”, “4”, “5”.

Таблиця 3.6

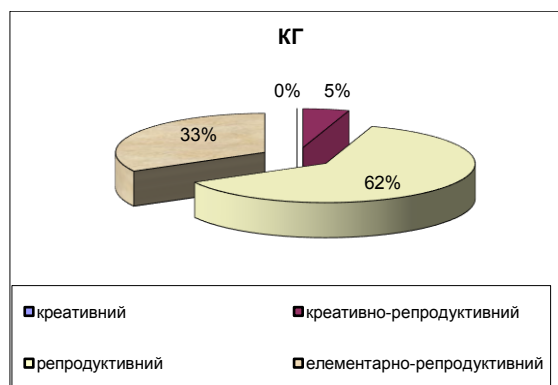
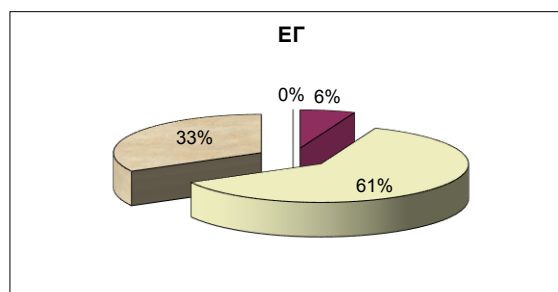
Результати підсумкового контролю знань студентів експериментальної та контрольної груп

Рі к	ЕГ	Відмітка				КГ	Відмітка			
		“2”	“3”	“4”	“5”		“2”	“3”	“4”	“5”
2 003	201 СП	0	3	1 4	9	41П Ні	6	1 5	2	0
	202 СП	0	3	1 5	7	41П Нф	8	9	5	0
	31 ПН	0	3	1 3	5	42П На	5	1 3	2	0
	31 ОМ	0	4	1 4	2	43П На	8	1 1	2	0

2 004	201 СП	0	2	1 0	6	41П Ні	7	9	2	0
	202 СП	0	2	9	8	41П Нф	4	1 5	4	0
	31 ПН	0	0	6	1 0	42П На	4	1 4	3	0
	31 ОМ	0	1	8	1 0	43П На	4	1 7	3	0
2 005	201 СП	0	2	1 0	1 1	31О М	3	1 2	2	0
	202 СП	0	2	1 1	1 0	31П Н	4	1 1	3	0
В сього	10 (210)	0	2 2 (11%)	1 10 (52%)	7 8 (37%)	10 (207)	5 3 (25%)	1 26 (61%)	2 8 (14%)	0
Всього студентів		210					207			

В експериментальних групах спостерігаємо 100% успішності та 89% якості засвоєння знань. У контрольних групах успішність становить 74%, а якість – 13%. В ЕГ креативний рівень знань виявлено у 37% студентів, креативно-репродуктивний – у 52%, репродуктивний – в 11%, елементарно-репродуктивний – у 0%. У КГ відповідно: креативний рівень – у 0%, креативно-репродуктивний – у 14%, репродуктивний – у 61%, елементарно-репродуктивний – у 25%.

На початку експерименту

Після експерименту

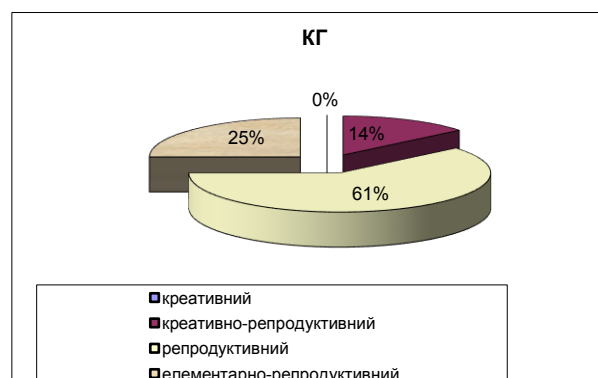
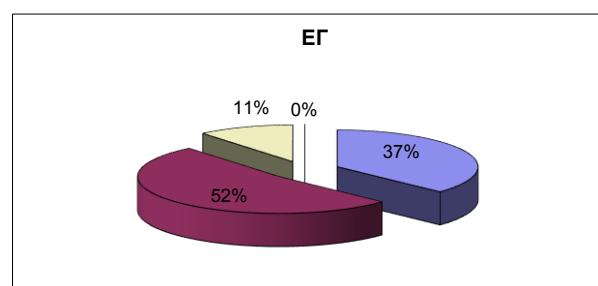

Рис. 3.3. Рівні готовності студентів експериментальних та контрольних груп до організації дозвілєвої ігрової діяльності з учнями основної школи

Аналіз даних, показаних на рис. 3.3, свідчить про те, що після проведення формувального експерименту рівень готовності студентів ЕГ до ОДІД є вищим за рівень готовності студентів КГ. З метою порівняння результатів навчання в експериментальних та контрольних групах ми визначили середній оцінювальний бал за формулою (3.1).

$$\overline{X}_1 = \frac{1n_1 + 2n_2 + 3n_3 + 4n_4 + 5n_5}{N} = \frac{3 \cdot 22 + 4 \cdot 110 + 5 \cdot 78}{210} = 4.3 \quad \text{та в КГ: } X_2 = 2.9 \quad \left(\overline{X}_2 = \frac{1n_1 + 2n_2 + 3n_3 + 4n_4 + 5n_5}{N} = \frac{2 \cdot 53 + 3 \cdot 126 + 4 \cdot 28}{210} = 2.9 \right).$$

В експериментальних групах (табл. 3.6) студенти отримали такі відмітки: “2” – 0, “3” – 22, “4” – 110, “5” – 78. Отже, модою даного спектра є відмітка “4”. У контрольних групах модою є відмітка “3” (“2” – 53, “3” – 126, “4” – 28, “5” – 0). Усього відміток в ЕГ – 210, у КГ – 207, відповідно, медіаною в ЕГ є відмітка “4”, а в КГ – “3”.

Також ми визначили ймовірність отримання студентами відміток після опанування спецкурсу “Організація ігрової діяльності” за формулою (3.2): “2” (A_2), “3” (A_3), “4” (A_4), “5” (A_5) в експериментальних групах: $P_1(A_2) = 0:210 = 0$; $P_1(A_3) = 22:211 = 0,1$; $P_1(A_4) = 110:211 = 0,5$; $P_1(A_5) = 78:211 = 0,4$ та в контрольних групах: $P_2(A_2) = 53:207 = 0,3$; $P_2(A_3) = 126:207 = 0,6$; $P_2(A_4) = 28:207 = 0,1$; $P_2(A_5) = 0:207 = 0$.

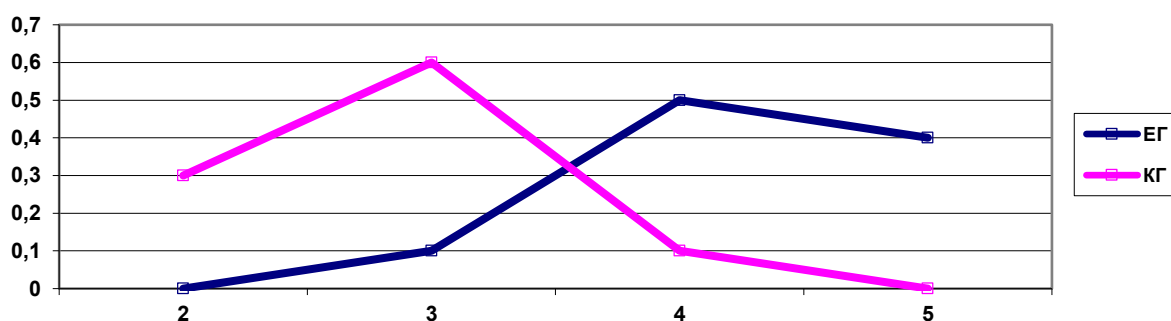

Рис. 3.4. Ймовірність отримання відміток в експериментальних та контрольних групах після проведення формувального експерименту

Як це показано на рис. 3.4 (крива Гауса), відмітки підлягають нормальному розподілу ймовірностей, що вказує на достовірність отриманих даних. Ми бачимо, що ймовірність отримання відміток “4” та “5” студентами ЕГ, які вивчали методику ОДІД, є набагато вищою, ніж у студентів КГ, які не отримали такої підготовки.

Математичне чекання величини відмітки ми визначили за формулою (3.3), переписану таким чином: $\bar{X} = M(x) = 2 \cdot p_2 + 3 \cdot p_3 + 4 \cdot p_4 + 5 \cdot p_5$, де математичним чеканням величини відмітки є $M(x)$, а p позначено ймовірності відміток “2”, “3”, “4”, “5”. В ЕГ воно становить: $M_1 = 2 \cdot 0 + 3 \cdot 0,1 + 4 \cdot 0,5 + 5 \cdot 0,4 = 0 + 0,3 + 2 + 2 = 4,3$, а в КГ – $M_2 = 2 \cdot 0,3 + 3 \cdot 0,6 + 4 \cdot 0,1 + 5 \cdot 0 = 0,6 + 1,8 + 0,4 + 0 = 2,8$.

Це і є математичним чеканням величини відмітки – воно приблизно дорівнює середньому значенню випадкової величини. Знання характеристик результатів експерименту (середнього балу, моди, медіани, розподілу ймовірностей оцінок студентів в експериментальних і контрольних групах, математичного чекання) дозволяє порівняти зміст, методи, форми та технології навчання студентів методики ОДІД в ЕГ та КГ (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Порівняння характеристик рівнів готовності майбутніх учителів
до організації дозвілєвої ігрової діяльності в експериментальних та
контрольних групах після проведення формувального експерименту**

Характеристики	ЕГ	КГ
	після експерименту	після експерименту
середній бал	4,3	2,9
мода	4	3
медіана	4	3
математичне чекання	4,3	2,8

Аналіз даних, наведених у табл. 3.7, показує, що навчання студентів ЕГ методики організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів основної школи за експериментальними програмами є ефективнішим, на що вказує показник математичного чекання в ЕГ (4,3). Це зумовлюється оволодінням спеціальними

знаннями, сформованістю професійно значимих умінь та набуттям початкового досвіду роботи.

У контрольних групах, студенти яких не вивчали спецкурсу “Організація ігрової діяльності” (розділу “Методика організації ігрової діяльності в соціумі”), показники нижчі (2,8), що вказує на недостатній рівень знань та сформованих умінь з організації ігрової діяльності учнів основної школи (табл. 3.7).

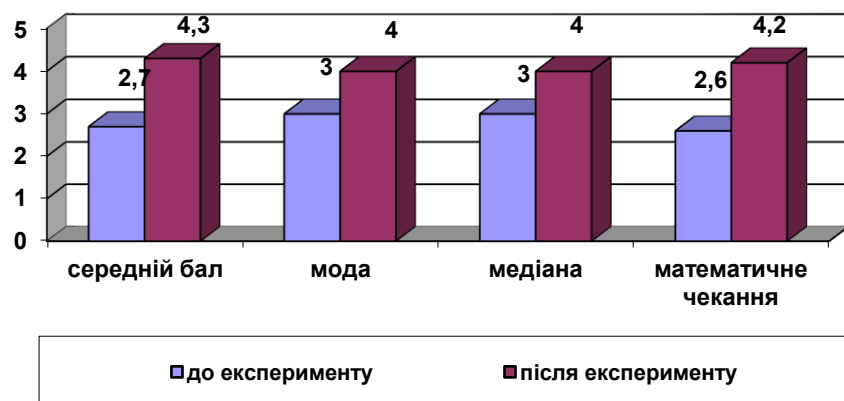

Рис. 3.5. Порівняння характеристик рівнів готовності студентів експериментальних груп до організації дозвілєвої ігрової діяльності

Як це видно з рис. 3.5, за результатами проведення формувального експерименту в ЕГ спостерігається тенденція до зростання усіх порівняльних характеристик рівнів готовності студентів до ОДІД учнів основної школи.

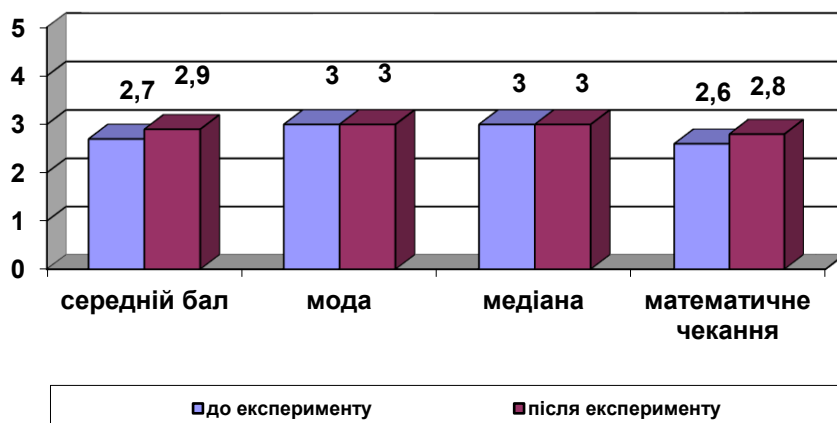

Рис. 3.6. Порівняння характеристик рівнів готовності студентів контрольних груп до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів

У контрольних групах, студенти яких не вивчали методики організації ігрової діяльності, така тенденція суттєво не виражена, як це показано на рис. 3.6.

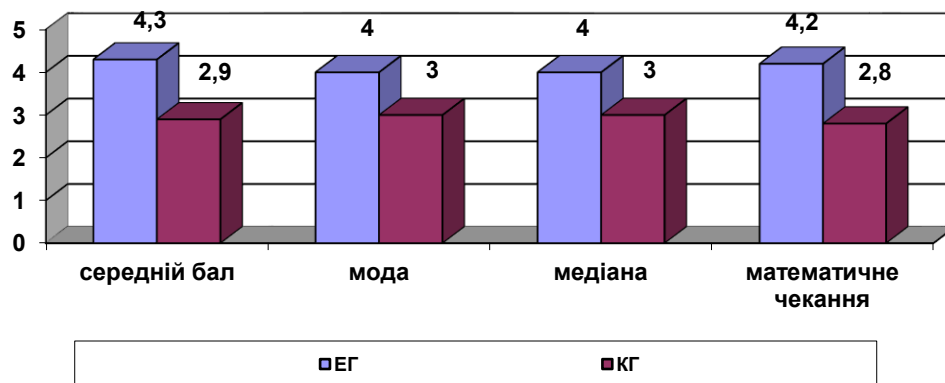

Рис. 3.7. Порівняння характеристик рівнів готовності студентів контрольних та експериментальних груп до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів після експерименту

Як це видно з рис. 3.7, в ЕГ, порівняно з КГ відстежується істотне зростання рівнів готовності майбутніх учителів до ОДІД. Таким чином, якісні та кількісні показники здобутих результатів дослідження вказують на їх достовірність та ефективність запропонованої методики навчання ОДІД учнів основної школи в умовах ВНЗ I-II рівнів акредитації.

З метою виявлення залишкових знань у студентів ЕГ за результатами вивчення методики ОДІД нами був розроблений опитувальник (Додаток И). Дана частина узагальнюючого етапу формувального експерименту здійснювалась у квітні-травні останнього року навчання студентів експериментальних груп у коледжі. З метою порівняння залишкових знань сукупних вибірок студентів ЕГ та КГ опитування паралельно здійснювалось і в КГ. Опитувальник містив питання (41), зміст яких передбачав з'ясування залишкових базових знань з організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів. Вагу відповіді ми визначили таким чином: кожна правильна відповідь оцінювалась 3-ма балами; відповідь правильна, але неповна – 2-ма;

відповідь, яка містила окремі правильні думки чи тези – 1-им; 0 балів вказував на відсутність відповіді чи її неправильний варіант. Ймовірна кількість балів, яку міг набрати кожен студент ЕГ за результатами опрацювання програмового матеріалу з ОДІД, могла становити 123 бали.

Для порівняння характеристик залишкових знань студентів ЕГ та отриманих даних з рівнем знань студентів КГ ми підраховували загальну кількість набраних кожним студентом балів, середньозважений бал студента кожної групи із сукупної вибірки за кожен рік навчання (рік випуску): 2003 (2004), 2004 (2005), 2005 (2006), а також – середньозважений бал студента з чотирьох груп сукупної вибірки за кожен рік навчання. Отримані результати зведені в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

**Порівняльна характеристика залишкових знань
в експериментальних та контрольних групах**

Рік навчання (рік випуску)	ЕГ	Загальна вага балів	Кількість студентів	Середній бал у групі	Середній бал у сукупній вибірці за рік навчання	КГ	Загальна вага балів	Кількість студентів
2003 (2004)	201СП	1698	26	65	69,5	41ПНі	393	23
	202СП	1448	26	56		42ПНа	418	20
	41ПН	1611	21	77		43ПНа	421	21
	41ОМ	1596	20	80		41ПНф	417	22
2004 (2005)	201СП	1610	18	89	86	41ПНі	396	18
	202СП	1599	19	84		42ПНа	435	17
	41ПН	1351	16	84		43ПНа	489	20
	41ОМ	1664	19	87		41ПНф	346	19
2005 (2006)	201СП	1886	82	82	85	41ПН	324	17
	202СП	2040	80	88		41ОМ	225	14

Застосовуючи метод математичної обробки отриманих статистичних даних, нами було визначено всі необхідні показники. Обчислення здійснювалось за формулами:

$$X(E)_I = \frac{n_1 + n_2 + n_3 + n_4}{N}$$

$$X(2004)_I = \frac{X(E)_1 + X(E)_2 + X(E)_3 + X(E)_4}{Q}$$

де $X(E)_1$ – середньозважений бал студента однієї ЕГ ($X(E)_2$ – КГ) сукупної вибірки, n_1, n_2, \dots – вага набраних кожним студентом ЕГ (КГ) балів, N – кількість студентів у групі; $X(2004)_1$ – середньозважений бал студента ЕГ ($X(2004)_2$ – КГ) сукупної вибірки за конкретний рік навчання; Q – кількість груп, що навчались у конкретний період.

Враховуючи обсяг опитувальника та кількість можливих правильних відповідей, ми визначили рівні залишкових знань та їх вагу: елементарно-репродуктивний (низький) рівень – від 0 до 41 балу, креативно-репродуктивний (середній) – від 41 до 82 балів; креативний (високий) – від 82 до 123 балів (табл. 3.8).

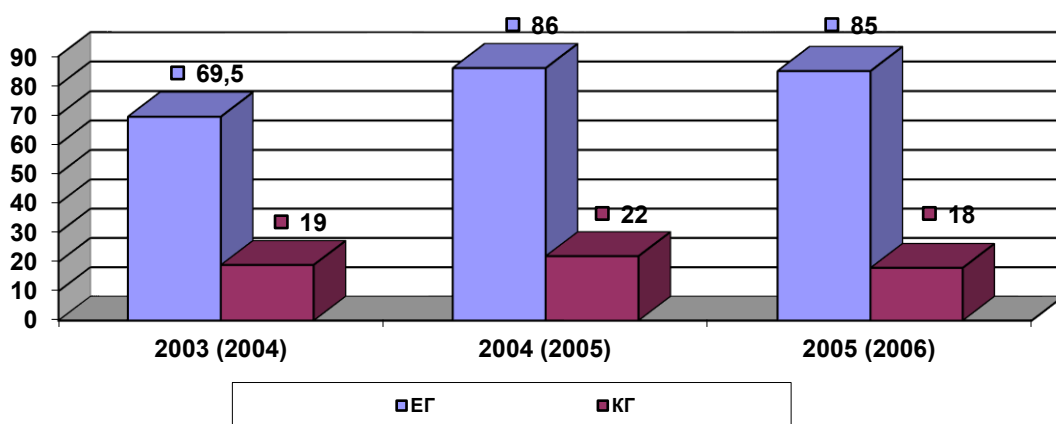

Рис. 3.8. Динамічне порівняння показників залишкових знань з методики організації дозвілєвої ігрової діяльності в експериментальних та контрольних групах

Як показано на рис. 3.8, рівень залишкових знань студентів ЕГ у 2004 році є креативно-репродуктивним (середнім), а в 2005 та 2006 роках – креативним (високим), що підтверджує результативність моніторингу процесу набуття студентами спеціальних знань та досвіду ОДІД підлітків. Порівняння рівнів залишкових знань студентів ЕГ також є підтвердженням результативності проведеного дослідження. Як видно з рис. 3.8, рівень залишкових знань студентів КГ суттєво не змінився і є елементарно-репродуктивним (низьким), а в ЕГ цей показник динамічно змінився до показників вищого рівня.

Аналіз усіх отриманих показників, що зазначені вище, підтверджує результативність упровадженої методики навчання майбутніх учителів, що

забезпечила їх готовність до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи. Результати контролюючого етапу формувального експерименту довели, що розроблена нами модель підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи є ефективною: її реалізація у ході формувального експерименту сприяла формуванню в студентів професійно значимих умінь і навичок, набуття ними базового досвіду з організації ігрового виду діяльності засобами спеціальних знань, практичної діяльності та обміну досвідом роботи. Це зумовлює можливість самоосвіти та самовдосконалення майбутнього вчителя у процесі професійної діяльності, а також – креативного підходу до застосування ігрових методів та використання ігрових форм роботи з підлітками у позакласний час, який є складовою їхнього дозвілля.

Перебіг та результати дослідно-експериментальної роботи показали, що принциповими особливостями ефективної підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи є дотримання педагогічних умов та принципів організації підготовки; реалізація особистісно-діяльнісного, змістовно-процесуального, завданнєвого, діалогічного, імітаційно-ігрового та компетентнісного підходів до навчання шляхом оптимального поєднання його традиційних та інтерактивних методів з використанням сучасних форм організації навчальної діяльності у ВНЗ; реалізація завдань підготовки у її різних формах; цілеспрямована практична реалізація студентами отриманого досвіду організації ігрового виду діяльності з учнями основної школи в умовах педагогічної практики; розроблена система контролю за рівнями готовності майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

Впровадження матеріалів дисертаційного дослідження у практику роботи ВНЗ I-IV рівнів акредитації, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, а також – дитячих оздоровчих закладів та дитячих творчих об'єднань протягом 2002-2006 років (впроваджуючий етап формувального експерименту) засвідчує актуальність дослідження, його доцільність та ефективність (Додатки Л, М, Н, П, Р, С, Т, У).

Висновки до розділу 3

1. З'ясовано, що готовність вчителів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах і мають різний стаж роботи, до організації дозвілєво-ігрової діяльності учнів основної школи характеризується недостатнім рівнем і потребує вдосконалення: лише 3% респондентів оцінили власний рівень готовності як високий. Водночас 94,2% педагогів висловили думку про доцільність такої підготовки. Вона зумовлена потребами дітей підліткового віку: 76,6% опитаних учнів основної школи виявляють значний інтерес до ігрової діяльності, вважаючи її найцікавішою, однак ігри в години дозвілля для 61% опитаних організовують їхні друзі, однокласники або вони самі, що вказує на недостатній рівень здійснення педагогічного керівництва таким поліфункціональним у педагогічному плані видом діяльності підлітків як ігровий. Отримані на емпіричному рівні дослідження результати підтверджують необхідність підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи.

2. Експериментально доведено, що застосування інтерактивних технологій навчання, суть яких полягає в передаванні студентам досвіду ОДІД (знання виступали засобом його передачі) та поєднанні його з комплексним контролем (поточним, повторювальним, тематичним, семестровим, підсумковим), який ґрунтувався на розробленій системі СПД студентів і здійснювався відповідно до дидактичних вимог, суттєво підвищує рівень готовності майбутнього вчителя до ОДІД учнів основної школи.

3. Доведено ефективність розробленої нами методики підготовки майбутніх учителів у ВНЗ I-II рівнів акредитації до ОДІД підлітків та її змісту. Результативність експериментальної роботи виявилась у якості знань студентів ЕГ (89%) та їх успішності (100%); відповідно в КГ: якість – 13%, успішність – 74%. Обробка та аналіз отриманих у ході експерименту даних доводить, що навчання майбутніх учителів методики ОДІД учнів основної школи є доцільним, тому що за його результатами рівень готовності студентів ЕГ до організації ігрової діяльності є суттєво вищим порівняно з рівнем готовності студентів КГ. Визначення рівнів залишкових знань випускників 2004, 2005, 2006 років, які вивчали методику ОДІД з учнями основної школи відповідно у 2003, 2004, 2005 роках, є підтвердженням цього. У 2003 році (випуск 2004 року): ЕГ – 69,5 (креативно-репродуктивний рівень), КГ – 19 (елементарно-репродуктивний); у 2004 році (випуск 2005 року): ЕГ – 86 (креативний), КГ – 22 (елементарно-репродуктивний); у 2005 році (випуск 2006 року): ЕГ – 85 (креативний), КГ – 18 (елементарно-репродуктивний).

Матеріали третього розділу дисертаційного дослідження висвітлені у 6-ти публікаціях [37, 171, 175, 184, 189, 196].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розробці педагогічних умов, методики та змісту підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи.

1. Аналіз опрацьованих наукових джерел і результатів дослідження показали, що готовність учителів, які працюють у загальноосвітніх навчальних закладах і мають різний стаж роботи, до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи характеризується недостатнім рівнем і потребує вдосконалення.

Стан такої готовності вчителів зумовлений об'єктивними причинами: тривале (починаючи з середини 20-х і до початку 90-х років XX ст.) стримане ставлення до застосування ігрових методів і форм роботи у навчально-виховному процесі, що зумовлювалось ідеологічними постулатами; відсутність у навчальних планах ВНЗ спеціальних дисциплін, програмним змістом яких передбачено вирішення означеної проблеми; недостатня розробка даної проблеми педагогічною наукою.

2. Введено до наукового обігу та визначено зміст таких понять:

- організація дозвіллево-ігрової діяльності (ОДІД) – це процес педагогічно керованого оволодіння дитиною суспільним досвідом, формування особистості та її всебічного розвитку, розваги й відпочинку засобами гри у години дозвілля;
- підготовка майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності підлітків – це цілісний двосторонній навчально-виховний процес взаємопов'язаної діяльності викладача (викладання, організація і управління навчальною діяльністю) та студентів (учіння), що спрямований на оволодіння ними системою спеціальних знань та досвідом організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи з метою їх соціалізації, сприяння особистісному зростанню та самовдосконаленню.

Уточнено сутність понять:

- дозвіллева діяльність – такий спосіб буття людини у вільний час, який не суперечить загальноприйнятим соціальним нормам, сприяє самопізнанню,

самовизначенню, самореалізації, самоосвіті, самовихованню та всебічному розвитку особистості;

- дозвіллево-ігрова діяльність – спосіб проведення учнями основної школи вільного часу шляхом участі у педагогічно керованих іграх з метою задоволення комунікативних, когнітивних, креативних, компенсаторних, профорієнтаційних та дозвіллевих потреб;
- дозвіллево-ігрові технології – педагогічно кероване, цілеспрямоване, творче, систематичне й доцільне застосування комплексу ігрових методів, прийомів, форм і засобів організації навчально-виховного процесу в години дозвілля з метою забезпечення результативності ігрової діяльності дітей, що виявляється в їх особистісному зростанні за умови мінімальних витрат часу і сил, відтворюється в різних ситуаціях, має чітко виражені взаємопов'язані етапи й підлягає корекції на основі зворотнього зв'язку;
- ігрова культура підлітків – сукупність ґрунтовних знань підлітка про зміст та способи організації ігрової діяльності, набутих умінь з організації ігор, які за змістом і спрямованістю відповідають його інтересам і потребам, сприяють розвитку та формуванню особистісних властивостей, необхідних людині для професійної праці, різноманітної соціальної практики і засвоєння цінностей, відтворення культури й повноти відчуття щастя як основи для самореалізації та розкриття креативного потенціалу особистості;
- педагогічно керована ігрова діяльність учнів основної школи – спосіб надання їм допомоги в пізнанні та засвоєнні моральних і духовних цінностей, які відповідають стратегічній меті розвитку суспільства, забезпечують гармонію їх взаємин із соціальним і природним середовищем з урахуванням анатомо-фізіологічних, психологічних та індивідуальних особливостей особистості шляхом організації системи ігор під безпосереднім керівництвом учителів та батьків як вихователів та без нього за умови сформованості у підлітків ігрової культури;
- готовність майбутнього вчителя до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи – це інтегрована психологічна властивість вчителя, що включає педагогічну самосвідомість, емоційно-позитивне ставлення до учнів, знання про

структуру особистості та її вікові особливості, засоби педагогічного впливу на її формування і розвиток; сукупність теоретичних відомостей про методику організації ігрового виду діяльності у години дозвілля з підлітками та її роль у їхньому особистісному зростанні; педагогічні вміння та здібності щодо її організації.

3. Виявлено психолого-педагогічні особливості організації дозвіллевої ігрової діяльності, яка за умови педагогічного керівництва однаковою мірою сприяє психічному, духовному, соціальному та фізичному розвитку учнів основної школи. Доведено, що засобами педагогічно керованої дозвіллевої ігрової діяльності здійснюється задоволення таких важливих потреб підлітків: креативних, що зумовлені їхнім прагненням до самореалізації; когнітивних, які визначаються прагненням до розширення обсягу знань; комунікативних потреб у спілкуванні з однолітками та дорослими; компенсаторних, котрі викликані бажанням за рахунок вільного часу вирішити особисті проблеми, що виникають у сфері навчання чи спілкування; профорієнтаційних потреб, які пов'язані з випробовуванням себе у різних видах діяльності, акумульованих у грі; дозвіллевих потреб підлітків, зумовлених прагненням до цікавого й змістовного проведення вільного часу.

4. Експериментально доведено, що підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи є ефективною за таких педагогічних умов: усвідомлення майбутніми вчителями соціально-педагогічних можливостей ігрового виду діяльності та важливості виконання виховної функції; забезпечення єдності основних компонентів підготовки: мотиваційно-ціннісного, змістовно-цільового, процесуального, контрольного-регулювального, оцінно-результативного; взаємозв'язок змісту навчання, самостійної роботи та оцінки знань студентів з основ методики організації дозвіллево-ігрової діяльності в соціумі; удосконалення знань з організації ігрової діяльності в системі інтегративних зв'язків та самоосвіти; обов'язковість моніторингу рівнів готовності майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності; підготовленість викладача ВНЗ до навчання майбутніх учителів методики організації ігрової діяльності.

5. Створено модель, яка розкриває процес цілісної підготовки майбутніх учителів до ОДІД учнів основної школи, передбачаючи взаємозумовленість, взаємодію,

взаємозв'язок її педагогічних умов, компонентів, принципів, методів, форм, засобів, психолого-педагогічних підходів у їх системній сукупності.

6. Обґрунтовано компоненти підготовки, визначено критеріальні ознаки та показники готовності майбутнього вчителя до ОДІД учнів основної школи:

- мотиваційно-ціннісному компоненту підготовки студентів відповідає такий критерій їх готовності до ОДІД учнів основної школи як сформованість професійної спрямованості, що виявляється у ціннісному ставленні до вихованців та ігрового виду діяльності (усвідомлення соціально-педагогічних можливостей ігрової діяльності та необхідності залучення до неї підлітків);
- змістовно-цільовому компоненту відповідає критерій сформованості спеціальних професійних знань з організації ігрової діяльності підлітків у години дозвілля, показниками якого є: соціально-психолого-педагогічні знання особливостей підліткового віку, знання методики виховної роботи, сучасних підходів до класифікації ігор, функцій та принципів організації ігрової діяльності, методики організації дозвіллевої ігрової діяльності з учнями основної школи;
- процесуальному компоненту – критерій сформованості професійно-значимих умінь (дослідницько-пошукових, діагностично-корекційних, проектно-конструкторських, креативних, організаторських, комунікативних, аналітико-оцінних) з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи;
- контрольно-регульовальному компоненту відповідає критерій сформованості саморегулятивних компетенцій, що виявляється у здатності до: саморегуляції та самокорекції знань, практичних умінь та навичок з ОДІД учнів основної школи, з'ясування причин розбіжності отриманого результату з прогнозованою рольовою перспективою, уникнення раніше з'ясованих помилок, постановки нових перспектив;
- оцінно-результативному компоненту – критерій оцінних компетенцій, показником якого є здатність до оцінки (самооцінки) та аналізу (самоаналізу) результатів навчальної діяльності щодо ОДІД учнів основної школи.

7. На основі визначених критеріїв та показників було обґрунтовано чотири рівні готовності майбутніх учителів до ОДІД з учнями основної школи:

- креативний рівень: майбутній вчитель бездоганно володіє методикою організації ігрової діяльності з підлітками; знає типи та види ігор, сучасні підходи до їх класифікації; усвідомлює соціально-педагогічне значення гри як засобу виховання особистості; цілеспрямовано й творчо використовує ігрові методи та форми роботи у навчально-виховному процесі, гармонійно поєднуючи їх з іншими методами та формами виховної роботи, враховуючи вікові особливості дітей; самостійно створює ігрові моделі, впроваджує ігрові технології у практику позакласної виховної роботи; здійснює ефективний аналіз та самоаналіз організованої ігрової діяльності з метою її перспективного проектування;
- креативно-репродуктивний (задовільний чи середній) рівень: майбутній вчитель знає типи та види ігор, розуміє їхні педагогічні можливості, використовує ігри в практичній діяльності; володіє методикою організації ігрової діяльності з підлітками, інтерпретаційними вміннями з добору ігрового матеріалу для його використання в роботі з учнями різних вікових груп; навичками конструювання гри чи ігрового заняття, реалізації визначених педагогічних завдань засобами ігрової діяльності, аналізу результатів участі підлітків в ігровій діяльності та планування її організації;
- репродуктивний (достатній) рівень: майбутній вчитель володіє загальною методикою проведення ігор та ігрових форм роботи, усвідомлює роль гри у вихованні та розвитку особистості, у практиці роботи з дітьми використовує готові ігрові моделі, зацікавлює дітей грою, самостійно добирає ігровий матеріал, визначає доцільність його використання;
- елементарно-репродуктивний (низький) рівень: майбутньому вчителю відома певна кількість ігор, він недостатньо чітко розуміє їхнє педагогічне значення, а тому не вважає за необхідне їх використовувати в роботі з учнями основної школи, не надає важливого значення їх упровадженню в педагогічну практику.

8. Розроблено методичне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до дозвіллєво-ігрового виду діяльності з учнями основної школи (створено навчальну програму “Організація ігрової діяльності”, уточнено зміст навчальної дисципліни “Дозвіллєзнавство”, підготовлено навчально-методичні посібники, методичні рекомендації з проведення практичних занять та організації самостійної роботи

студентів, дидактичний матеріал, методичні рекомендації та матеріали щодо організації ігрового виду діяльності учнів у години дозвілля).

9. Доведено ефективність розробленої на основі педагогічних умов методики підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів основної школи, що виявилась у динаміці рівнів сформованості їхньої готовності до означеного виду діяльності. Отримані після проведення формувального експерименту результати показують, що рівні готовності респондентів в експериментальних групах є суттєво вищими (2003 р. – креативно-репродуктивний та 2004, 2005 р.р. – креативний), аніж у контрольних групах (2003, 2004, 2005 р.р. – елементарно-репродуктивний). Вірогідність та достовірність результатів підтверджується повторюваністю позитивних тенденцій здійсненого формувального експерименту у трьох групах сукупної експериментальної вибірки протягом трьох (2003, 2004, 2005) років, а також – отриманими статистичними даними (після експерименту середній бал в ЕГ становив 4,3, в КГ – 2,9; мода та медіана відповідно становили: в ЕГ – 4, в КГ – 3; математичне чекання величини відмітки: в ЕГ – 4,3, в КГ – 2,8). З'ясування рівнів залишкових знань студентів показало динаміку їх зростання в ЕГ (2003 р. – креативно-репродуктивний, 2004 та 2005 р.р. – креативний) та низький показник у КГ (2003, 2004, 2005 р.р. – елементарно-репродуктивний). У студентів КГ виявлено нижчі показники за всіма критеріями.

Гіпотезу дослідження доведено, завдання виконані.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розв'язання проблеми підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи. Подальшого вивчення потребують такі її аспекти: педагогічні умови підготовки викладачів до навчання студентів методики організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів; теоретичні та методичні засади організації ігрової діяльності дітей з особливими потребами; підвищення фахової кваліфікації педагогічних працівників з проблеми організації ігрового виду діяльності у позакласний час в системі післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієвська Н.Ф. Формування готовності майбутнього вчителя музики до організації дозвілля учнів: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.00. – К., 1994. – 180 с.
2. Аникеева Н.П. Воспитание игрой: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
3. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. – СПб.: Питер, 2005. – 271 с.
4. Арнаутів В., Миронов Н., Соколянський І., Яновська Е. Гра, сказка і романтика в роботі з дітьми: Сб. ст. – Харків: Гос. изд-во України, 1927. – 62 с.
5. Атанов Г.А. От педагогики – к дидактике. – Донецьк: ДООУ, 2003. – 64 с.
6. Бабанський Ю.К., Поташник М.М. Оптимізація педагогічного процесу: В питаннях і відповідях. – К.: Рад. школа, 1983. – 287 с.
7. Барановська Л.В., Яременко Н.В. Ігрове спілкування та процес формування особистості підлітка // Теоретичні питання культури освіти та виховання. – 2006. – №30. – С. 12-20.
8. Безпалько О.В. Формування готовності студентів педвузу до проектування організаційних форм виховної діяльності: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1998. – 17с.
9. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
10. Божович Л.И. Проблемы формирования личности / Под ред. Д.И.Фельдштейна. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 352 с.
11. Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе: Учеб. пособие для студ. пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1974. – 223 с.
12. Брилін Б. А. Педагогічні основи музично-творчого розвитку учнів старших класів у сучасних формах дозвілля: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 / АПН України; Інститут педагогіки. – К., 1998. – 40с.
13. Букатов В.М., Ершова А.П. Я йду на урок: Хрестоматія ігрових прийомів навчання: Кн. для учителя. – М.: Первое сентября, 2000. – С. 37-81.
14. Ващенко Г. Твори. – Т.3: Виховання волі і характеру. – К.: Школяр, 1999. – 385 с.

15. Ващенко Г. Твори. – Том 4: Праці з педагогіки та психології. – К.: Школяр-Фада ЛТД, 2000. – 416 с.
16. Вишняк А.И., Тарасенко В.И. Культура молодіжного досуга. – К.: Вища школа, Головное изд. - во, 1988. – 72 с.
17. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
18. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 576с.
19. Воробей Г.В. Народні ігри та забави у фізичному загартуванні молодших школярів різних етнографічних груп Прикарпатського краю: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1997. – 17с.
20. Воронов В.В. Технология воспитания: Пособие для преподавателей вузов, студентов и учителей. – М.: Школьная Пресса, 2000. – 96 с.
21. Воспитать человека / Сост. и предисл. Н.И.Монахова. – М.: Молодая гвардия, 1989. – 157 с.
22. Всесоюзная пионерская организация имени В.И.Ленина: Документы и материалы. 1920-1974 г.г. – М.: Молодая гвардия, 1974. – 272 с.
23. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В.Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480с.
24. Ганичев Ю. Интеллектуальные игры: вопросы их классификации и разработки // Воспитание школьников. – 2002. – №2. – С.29-34.
25. Глазунов А.Т. Педагогические исследования: содержание, организация, обработки результатов. – М.: Изд. центр АПО, 2003. – 41 с.
26. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 373с.
27. Гуревич Р.С. Теоретичні та методичні основи організації навчання у професійно-технічних закладах: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1999. – 33с.
28. Довбищенко В., Решетніков О. Скаутинг: Словник-довідник // Завуч. – Червень 2001. – №17-18. – С. 46-53.

29. Дубасенюк О. А. Теоретичні і методичні основи виховної діяльності педагога: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04 / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1996. – 48с.
30. Єлісавенко Ю.П. Самостійна практична робота за фахом як засіб забезпечення професійної готовності студентів: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 1998. – 237 с.
31. Закон України “Про виховання дітей та молоді”: Проект // Освіта України. – Вересень 2004. – №72. – С.4-6.
32. Закон України “Про вищу освіту”. – 2002.
33. Закон України “Про освіту”. – 1996.
34. Закон України “Про охорону дитинства”. – 2001.
35. Законодавство про освіту: Збірник законів. – К.: Парламентське видавництво, 2002. – 159с.
36. Заремба Л.В. Формирование у студентов педагогических институтов готовности к организации внеурочной деятельности учащихся: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. – К., 1990. – 154 с.
37. Зелінська В., Масько О., Яременко Н. Турнір-мозаїка: Інтелектуальна гра для старшокласників // Шкільний світ. – Січень 2006. – №3. – С.20-21.
38. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
39. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / Уклад. О.Пометун, Л.Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 136 с.
40. Каєнко О.В. Інтелектуальні ігри: дитяча забава чи засіб вивчення світу? // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. – №9. – С.7.
41. Казанжи І.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позаурочної виховної роботи: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2002. – 20с.
42. Каникулы: игра, воспитание: О педагогическом руководстве игровой деятельностью школьников: Кн. для учителя / Под ред. О.С.Газмана. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.

43. Каптерев П.Ф. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1982. – 704 с.
44. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
45. Квинн В. Прикладная психология: Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 560 с.
46. КДПІ ім. О.М. Горького: 1920-1990. – К.: Радянська школа, 1990. – 201 с.
47. Клименко В. Механізм творчості: чим його розвивати // Шкільний світ. – Липень 2002. – 94 с.
48. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / Сост. В.М.Кларин, А.Н.Джуринский. – М.: Педагогика, 1989. – 416с.
49. Кондрашова Л. Формуючий потенціал навчання у вищій педагогічній школі // Рідна школа. – 2005. – №8. – С. 12-15.
50. Коновальчук І.І. Формування у майбутніх учителів умінь проектувати виховну діяльність: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01 / НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 1999. – 19 с.
51. Концепція загальної середньої освіти (12-на школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №2. – С. 3-22.
52. Концепція підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації: Проект // Інформаційний вісник: Вища освіта. – 2001. – №3. – С. 47-54.
53. Корчак Я. Правила життя: Вибрані твори. – К.: Молодь, 1989. – 320 с.
54. Кремень В. Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // Освіта України. – 10 червня 2003. – №42-43. – С. 4-5, 10.
55. Крупская Н.К. Дети – наше будущее. – М.: Просвещение, 1975. – 302 с.
56. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. – 13.00.01. – Дис. ...д-ра пед. наук. – К., 2004. – 405 с.
57. Кудикіна Н.В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: Автореф.

дис... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 41с.

58. Кудинов В.А. Большие заботы маленьких граждан. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 238 с.
59. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
60. Куторжевська Л.І. Підготовка майбутнього вчителя до роботи вихователем у загальноосвітніх навчальних закладах для дітей-сиріт: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 21с.
61. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1988. – 400 с.
62. Ліфарєва Н.В. Психологія особистості: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с.
63. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка. – К.: ЕксОб, 2000. – 303 с.
64. Лянна Г.П., Говорун Т.В., Шкарпівко Н.О, Яременко Н.В. Формування гендерної культури школярів: Навчально-методичні матеріали з гендерного виховання. – Ірпінь, 2004. – 84 с.
65. Макаренко А.С. Книга для батьків. Лекції про виховання дітей. – К.: Рад. шк., 1972. – 334 с.
66. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-е вид., стереотип. – К.: МАУП, 2001. – 256 с.
67. Малафійк І.В. Дидактика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 398 с.
68. Марьенко И.С. Организация и руководство воспитательной работой в школе. – М.: Просвещение, 1974. – 223 с.
69. Материалисты Древней Греции: Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура. – М.: Гос. изд-во полит. литературы, 1955. – 236 с.
70. Методика воспитательной работы: Учеб. пособие для студентов пед. училищ / Под ред. В.М.Коротова. – М.: Просвещение, 1990. – 175 с.
71. Методика воспитательной работы: Учеб. пособие для студентов пед. ин.-тов / Под ред. Л.И.Рувинского. – М.: Просвещение, 1989. – 335 с.

72. Методичні вказівки для заочників до програми з педагогіки: Для шкільних відділень педтехнікумів. – Харків: Рад. школа, 1935. – 36 с.
73. Методологія і методи соціально-педагогічних досліджень (в першоджерелах, лекціях та практичних заняттях): Навч. посібник. – Ніжин: Ред.-вид. відділ НДПУ ім. М.Гоголя. – 287 с.
74. Мир детства: Подросток / Под ред. А.Г.Хрипковой; отв. ред. Г.Н.Филонов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1989. – 288 с.
75. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
76. Модзольский Л.Н. Очерк истории воспитания и обучения с древнейших времен до наших дней. – СПб., 1892. – 433 с.
77. Молодому учителю: Сб. документов и нормативных актов: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 416 с.
78. Молчан О. Дозвілля як важливий фактор соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів // Рідна школа. – 2002. – №2. – С. 29-32.
79. Моніторинг стандартів освіти / За ред. Альберта Тайджмана і Т.Невілла Послтвейта. – Львів: Літопис, 2003. – 328 с.
80. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2001. – 337 с.
81. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР у десятій п'ятирічці. – К.: Радянська школа, 1981. – 335 с.
82. Національна доктрина розвитку освіти // Вісник Київської облдержадміністрації: Додаток до газети “Київська правда”. – 26 квітня 2002. – №8. – С. 1-4.
83. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні: Проект // Освіта України. – 3 грудня 2004. – №94. – С. 6-10.
84. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 3-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – Кн. 2: Психология образования. – 608 с.
85. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Г. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр “Просвіта”; Пошуково-видавниче агентство “Книга пам'яті України”, 2000. – 368 с.

86. Нові педагогічні технології: Науково-методичний збірник. – К.: НМЦВО, НМЦСО, 2001. – Вип. 29. – 235 с.
87. Нові технології навчання: Науково-методичний збірник. – К.: НМЦВО, 2000. – Вип. 27. – 256 с.
88. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: ТЦ «Сфера», 2001. – 480 с.
89. Олексюк О.А. Організація самостійної роботи студентів як педагогічна проблема // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 32. – Частина 2. – Херсон: Вид.-во ХДПУ, 2002. – С. 103-106.
90. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З. Кіктенко, О.М.Любарська та ін.; За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
91. Основні документи про школу: Збірник-довідник / Упоряд. Є.С.Березняк. – К.: Рад.школа, 1982. – 399 с.
92. От детства к взрослости // Мир детства: Подросток / Под ред. А.Г.Хрипковой; отв. ред. Г.Н.Филонов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1989. – С. 4-54.
93. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (1961-1986гг.). – М.: Педагогика, 1987. – 416 с.
94. Пащенко С.Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький держ. ун.-т. – Запоріжжя, 2000. – 16 с.
95. Пащенко С.Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04. – Запоріжжя, 2000. – 176 с.
96. Педагогика и психология игры: Межвузовский сборник научных трудов. – Новосибирск: НГПИ, 1985. – 128 с.
97. Педагогическое образование: Из опыта работы педагогической школы: Сборник. – М.-Л.: Госуд. изд.-во, 1927. – 167 с.

98. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / Кол. авторів: Бартенєва І.О., Богданова І.М., Бужина І.В. та ін. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – 344 с.
99. Педагогічна творчість і майстерність: Хрестоматія / Уклад. Н.В.Гузій. – К.: ІЗМН, 2000. – 168 с.
100. Пелех Л.Р. Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів вищого навчального закладу: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2001. – 23 с.
101. Петрова І.В. Організація культурно-дозвілєвої діяльності в клубних закладах розвинених зарубіжних країн: Інформаційна довідка до методичних розробок. – К., 1998. – 52 с.
102. Петрова І.В. Організація культурно-дозвілєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.06 / КНУКіМ. – К., 2000. – 20 с.
103. Піча В.М. Культура вільного часу: Філософсько-соціологічний аналіз. – Львів: Світ, 1990. – 151 с.
104. Пича В.М. Свободное время: тенденции и проблемы развития: Автореф. дис. ...д-ра социол. наук: 22.00.04 / АН Украины; Институт социологии. – К., 1992. – 39 с.
105. Победоносцев Г.А. Совершенствуем систему воспитания школьников: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 174 с.
106. Подросток и его друзья // Мир детства: Подросток / Под ред. А.Г.Хрипковой; отв. ред. Г.Н.Филонов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1989. – С. 96-102.
107. Подросток, взрослые, сверстники... // Мир детства: Подросток / Под ред. А.Г.Хрипковой; отв. ред. Г.Н.Филонов. – 2-е изд., доп. – М.: Педагогика, 1989. – С. 56-114.
108. Подросток: Проблемы воспитания детей в семье. – М.: Прогресс, 1977. – 189 с.
109. Положення про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2000. – №22. – С. 3-7.

110. Поташник М.М. Качество образования: проблемы и технология управления (В вопросах и ответах). – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 352 с.
111. Права дитини: Збірник документів / Упоряд. В.П.Романенко, В.І.Туташинський, Д.Л.Коник. – К., 2001. – 40 с.
112. Права дитини: Збірник документів / Упоряд. В.В.Усенко. – Львів: “Оксарт”, 1995. – 109 с.
113. Про Концепцію загальної середньої освіти (12-на школа): Постанова Міністерства освіти і науки України і Президії АПН України 22.11.2001 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №2. – С. 2-3.
114. Програма освітньої діяльності підвищення фахової кваліфікації педагогів-організаторів за дистанційною формою навчання: Збірник методичних матеріалів / Уклад. В.В.Потіха, Н.В.Яременко / За заг. ред. Н.І.Клокар. – Біла Церква: КОППОК, 2005. – 88 с.
115. Програми для педагогічних шкіл. 1. Педагогіка. 2. Історія педагогіки. – К.: Рад. школа, 1938. – 32 с.
116. Програми педагогічних технікумів / Державний науково-методичний кабінет. – Харків: Видання Всеукраїнського заочного інституту народної освіти, 1929. – 221 с.
117. Программы педагогических училищ: Сборник №1: Теория и методика пионерской работы; Теория и методика комсомольской работы в школе; История ВЛКСМ и Всесоюзной пионерской организации им. В.И.Ленина. – М.: Просвещение, 1984. – 39 с.
118. Професійна освіта: Словник / Уклад. С.У.Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 380 с.
119. Ребенок и игрушка: Сборник статей / Под ред. Н.А.Рыбникова. – М.-П.: Гос. изд-во, 1923. – 89 с.
120. Робуль О.М., Семергей Н.В. Технологія виховної діяльності: Навчально-методичний посібник. – Полтава, 2001. – 168 с.

121. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999. – 720с.
122. Рудакова И.А. Дидактика: Серия «Среднее профессиональное образование». – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – 256 с.
123. Рудик П.А. Игры детей и их педагогическое значение. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 64 с.
124. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
125. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. – Кн. 1 / За ред. Є.І.Коваленко. – К.: Либідь, 1997. – 272 с.
126. Савченко Л.И. Исследовательская работа в процессе создания рабочих программ // Среднее профессиональное образование. – 1999. – №12. – С.36-38.
127. Свято у школі: Збірник сценаріїв у двох частинах. – Ч.І / Укладачі: Є.М.Бачинська, Ю.М.Половинчак, Н.В.Яременко. – Біла Церква, 2003. – 240 с.
128. Свято у школі: Збірник сценаріїв у двох частинах. – Ч.ІІ / Укладачі: Є.М.Бачинська, Ю.М.Половинчак, Н.В.Яременко. – Біла Церква, 2003. – 272с.
129. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – С. 50-60.
130. Селиванов В.С. Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 336 с.
131. Сергета І.В., Бардов В.Г. Організація вільного часу та здоров'я школярів. – Вінниця: РВВ ВАТ «Віноблдрукерня», 1997. – 292 с.
132. Середа Л., Яременко Н. Ключі до успіху: Програма виховної роботи // Методичні рекомендації щодо організації та змісту навчально-виховного процесу в закладах освіти Київщини в 2002-2003 навчальному році / За заг. ред. Н.І.Клокар. – Біла Церква: КОППОК, 2002. – С. 253-269.
133. Сивачук Н.П. Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі (на матеріалі філологічних факультетів): Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / АПН України; Інститут педагогіки. – К., 1997. – 24 с.
134. Сидорчук Н.Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу: Автореф. дис. ...канд. пед.

наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2001. – 23 с.

135. Слюсаренко Н.В. Розвиток творчих здібностей учнів 5-9 класів на уроках обслуговуючої праці засобами ігрової діяльності: Навчально-методичний посібник. – Херсон: ХДПУ, 2002. – 148 с.
136. Сметанський М. Методологічні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів // Шлях освіти. – 2000. – №4. – С. 12.
137. Совершенствование подготовки учащихся педагогических училищ к воспитательной работе в школе: Материалы всесоюзной научно-практической конференции (19-21 августа 1978г.) – Рязань: Рязанский ГПИ, 1979. – 121 с.
138. Солдатенко М. Самостійна пізнавальна діяльність як фактор професійного становлення // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – Випуск 2. – С. 54-66.
139. Соціальна педагогіка: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. А.Й.Капської. – К.: ІЗМН, 1998. – 220 с.
140. Спиваковская А.С. Игра – это серьезно. – М.: Педагогика, 1981. – 64 с.
141. Степанов П.В. О целях воспитания // Научно-методический журнал заместителя директора школы по воспитательной работе. – 2003. – №1. – С. 20-25.
142. Стрельцов Ю.А. Общение в сфере свободного времени: Учеб. пособие. – М.: МГИК, 1991. – 116 с.
143. Струманський В.П. Виховна робота в національній школі: Навчальний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 184 с.
144. Сулаєва Н.В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання дидактичної мистецької гри у навчально-виховному процесі: Автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2000. – 19 с.
145. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – В 5-ти т. – Т.2. – К.: Рад. школа, 1976. – 670 с.
146. Сысоева М. Что должен знать педагог о своих воспитанниках // Народное образование. – 2000. – №4-5. – С. 56-62.

147. Теория и методика пионерской и комсомольской работы в школе: Учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов по специальности № 2108 «История и педагогика» / Под ред. В.В.Лебединского. – М.: Просвещение, 1976. – 431 с.
148. Третьяков В.В. Погляди Платона на проблеми виховання // Рідна школа. – 1993. – №9. – С. 74-75.
149. Троцько Г.В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: Автореф. дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.04; 13.00.01 / АПН України; Інститут педагогіки і психології професійної освіти. – К., 1997. – 54 с.
150. Трухін І.О., Шпак О.Т. Основи шкільного виховання: Навч. посібн. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 368 с.
151. Удовольствие – в игре: Сборник. – М.: Знание, 1983. – 96 с.
152. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6-ти томах. – Т.1. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с.
153. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6-ти томах. – Т.2. – М.: Педагогика, 1988. – 496 с.
154. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 9-ти томах. – Т.8. – М.: Педагогика, 1950. – 390 с.
155. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе. – М.: Педагогика, 1989. – 208 с.
156. Філіповська О. Гра у житті дитини // Психолог. – Вересень 2002. – №33. – С. 2-4.
157. Хрестоматия по психологии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Под ред. А.В.Петровского. – М.: Просвещение, 1987. – 447 с.
158. Цибуля Е.М. Формування стійкого інтересу до народної художньої творчості у молодших школярів в процесі дозвілєвої діяльності: Дис. ...канд. пед. наук: 13.00.05. – К., 1996. – 213 с.
159. Чканников И.Н. Игры и развлечения. – М.: Детгиз, 1957. – 511 с.
160. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2-х томах. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1980. – 304 с.

161. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2-х томах. – Т. 2. – М.: Педагогика, 1980. – 416 с.
162. Шевченко П.И., Пермяков А.А. Организация свободного времени старшеклассников: Учебно-методическое пособие. – К.: “Освіта”, 1992. – 188с.
163. Шкільна документація // Упоряд. Н.Мурашко. – К.: Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. – 112 с.
164. Шмаков С.А. Игры учащихся – феномен культуры. – М.: Новая школа, 1994. – 240 с.
165. Шульга В.В. Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі: Методичні рекомендації. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 124 с.
166. Що ми знаємо про підлітковий вік // Шкільний світ. – Липень 2002. – №25-28. – С. 80-84.
167. Щуркова Н.Е. Собрание пёстрых дел: Методический материал для работы с детьми. – М.: Новая школа, 1994. – 122 с.
168. Эльконин Д.Б. Возрастные и индивидуальные особенности младших подростков. – М.: Просвещение, 1967. – 360 с.
169. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1987. – 304 с.
170. Яременко Н.В. Використання ігрових технологій у процесі вивчення курсу “Київщинознавство” // Світло. – 2002. – №3. – С. 115-119.
171. Яременко Н.В., Гаврилюк В.Ю., Мальцева І.О. Організація діяльності клубів інтелектуальних ігор у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Н.В.Яременко. – Біла Церква: КОІПОПК, 2004. – 176 с.
172. Яременко Н. Зробіть гру захоплюючою: Методика підготовки та проведення ігрових програм // Шкільний світ. – Листопад 2005. – №42 (314). – С. 4-10.
173. Яременко Н.В. Інтелектуальна гра “Новорічні звичаї та традиції в різних країнах світу” // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Листопад 2001. – №16. – С. 111-115.

174. Яременко Н.В. Історичний аспект дослідження проблеми підготовки учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності школярів // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського: Збірник наукових праць. – Випуск 10: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Пріоритетні напрямки розвитку професійної освіти”. – Частина II. – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2002. – С. 131-135.
175. Яременко Н. Клуб інтелектуальних ігор. – К.: Вид. дім “Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2005. – 128 с.
176. Яременко Н.В. Методика підготовки та проведення ігрових програм // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОПК, 2005. – С. 128-136.
177. Яременко Н.В. Методичні рекомендації щодо використання дидактичних ігор // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОПК, 2005. – С. 137-143.
178. Яременко Н. Методичні рекомендації щодо обладнання, оформлення та функціонування ігрових кімнат та ігрових майданчиків у загальноосвітньому навчальному закладі // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Грудень 2005. – №12 (62). – С. 48-54.
179. Яременко Н. Методичні рекомендації щодо розроблення програми виховання особистості та учнівського колективу // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Червень 2005. – №6 (56). – С. 76-82.
180. Яременко Н.В. Місто моє над Россю: Конкурс для школярів та студентів, присвячений 965-річчю Білої Церкви // Біла Церква вчора, сьогодні, завтра. – 1997. – №3. – С. 37.

181. Яременко Н.В. Нетрадиційні підходи до проведення вікторин // Світло. – 2002. – №2. – С. 65-68.
182. Яременко Н.В. Нетрадиційні підходи до проведення вікторин: Методичні рекомендації та матеріали. – 2-е вид., доп. і перероб. – Біла Церква, 2002. – 53с.
183. Яременко Н.В. Новорічний ранок для молодших школярів // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Листопад 2001. – №16. – С. 93-100.
184. Яременко Н.В. Організація ігрової діяльності: навчально-експериментальна програма // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: Збірник наукових праць. – Випуск 6 / Редкол. І.А.Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2004. – С. 229-234.
185. Яременко Н.В. Підготовка вчителів до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів (друга половина XX століття) // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2005. – №2. – С. 135-146.
186. Яременко Н.В. Підготовка вчителів у системі післядипломної освіти до організації дозвілєвої ігрової діяльності учнів // Вісник післядипломної освіти: Збірник наукових праць. – Випуск 3 / Ред. кол.: В.В.Олійник (гол. ред.) та ін. – К.: Міленіум, 2006. – С. 158-169.
187. Яременко Н.В. Підготовка майбутніх педагогів до організації морально-етичного виховання засобами гри // Морально-етичне виховання школярів у системі громадянської освіти і виховання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 15-17 листопада 2001 року. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 53-61.
188. Яременко Н.В. Підготовка соціальних педагогів до організації профорієнтаційної роботи зі школярами у процесі дозвілєво-ігрової діяльності // Стан та перспективи професійної орієнтації, трудового і профільного навчання та професійної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів:

Всеукраїнська науково-практична конференція 13-14 лютого 2002 року. – Київ-Бориспіль, 2002. – С. 219-224.

189. Яременко Н.В. Проблема підготовки студентів спеціальності “Соціальна педагогіка” до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи // Науково-методичні аспекти професійного зростання педагогічних кадрів у системі післядипломної освіти: Збірник матеріалів наукової конференції 24-25 червня, 20 серпня 2003 року. – Біла Церква: КОІПОПК, 2003. – С. 181-188.
190. Яременко Н. Проблема організації дозвіллевої ігрової діяльності з учнями основної школи у вітчизняних психолого-педагогічних дослідженнях ХХ століття // Рідна школа. – 2004. – №9. – С. 60-63.
191. Яременко Н. Проблема організації ігрової діяльності учнів у педагогічній спадщині Григорія Ващенка // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник / Кол. авт. – К.: Науково-метод. центр вищої освіти, 2004. – С. 183-188.
192. Яременко Н.В. Робота з різновіковими об’єднаннями в соціумі: Завдання для самостійної роботи студентів. – Біла Церква, 2001. – 60 с.
193. Яременко Н.В. Роль позанавчальної виховної роботи у всебічному розвитку студентської молоді // Всебічний розвиток особистості студента: Матеріали науково-практичної конференції (9-10 жовтня 2001 року). – Ірпінь, 2001. – С. 548-552.
194. Яременко Н.В. Роль самостійної роботи студентів з опанування змісту курсу “Дозвіллезнавство” у вдосконаленні їх фахової підготовки / Еволюція освітнього простору України (матеріали науково-практичної конференції, м. Біла Церква, 16-17 травня 2003 р. – Біла Церква: БДАУ, 2003. – С. 144-149.
195. Яременко Н. Рухливі ігри // Позакласний час. – Травень 2004. – №9-10. – С. 75-76.
196. Яременко Н.В. Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвіллезнавство”: Навчально-методичний посібник. – Вид. 3-тє, доповн. – Біла Церква: КОІПОПК, 2006. – 102 с.
197. Яременко Н.В. Соціально-педагогічна роль гри у формуванні особистості дитини // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-

укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОПК, 2005. – С. 116-128.

198. Яременко Н. Стан підготовки педагогічних працівників до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів (на матеріалах ХХ століття) // Рідна школа. – 2005. – №7. – С. 56-59.
199. Яременко Н.В. Технологія підготовки майбутніх педагогів до організації дозвіллево-ігрової діяльності учнів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Збірник наукових праць. – Вип. 2. – У двох томах. – Ч.2. – Київ-Вінниця: ДОВ Вінниця, 2002. – С. 509-514.
200. Яременко Н.В. Формування компетентності майбутнього педагога з організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 24. – С. 212-216.
201. Allali, Jean-Pierre et al. – Petit Larousse des jeux. Les. Règles de 500 jeux. – Paris: Larousse, 1999. – 895 p.
202. Alleau, René (dir.). – Dictionnaire des jeux / préf. De Marie-Madeleine Rabecq-Maillard. – Paris: Tchou, 1964. – 555 p.
203. Augé Hélène; Borot, Marie-France et Vielmas, Michèle. – Jeux pour parler, jeux pour créer / nouvelle éd. – Paris: Clé International, 1989. – 111 p.
204. Basset-Clidière, Martine. – Le Guide Marabout des jeux d'intérieur. – Allier (Belgique): Marabout, 1988. – 288 p.
205. Botermans, Jack; Burrett, Tony; Delft, Pieter van et Splunteren, Carla van. – Le Monde des jeux / trad. de l'anglais par M. Oriano. – Amsterdam: Chêne, 1987. – 240 p.
206. Bruel, Christian et Legendre, Bertrand. – Jouer pour changer / dessins par Jacques Messen. – Paris: Le Sourire qui Mord, 1984. – 221 p.
207. Brunel, Phillipe. – Tous les jeux classiques et malins. Les astuces, les règles, les variants. – Paris: Prat, 1997. – 398 p.
208. "Jeu, sociabilité et socialization" (p. 79-88) dans Glamaud-Carré, M. (dir.). – Plaisirs d'enfances. L'enfant, acteur de lien social. – Paris: Syros, 1995. – 165 p.
209. Caillois, Roger (dir.). – Jeux et Sports. – Tours: Gallimard, 1967. – 126 p.

210. Grandmont, Nicole de. – Le Jeu ludique. Conseils et activités pratiques. – Montréal: Éditions Logiques. – 175 p.
211. Grunfeld, Frédéric V. – Jeux du monde. Leur histoire, comment y jouer, comment les construire. – Genève: Lied, 1979. – 280 p.
212. Guiraud, Pierre. – Les Jeux de mots. – Paris: PUF, 1979. – 124 p.
213. Huizinga, Johan. – Homo ludens. Essai sur la fonction sociale du jeu / trad. du néerlandais par Cécile Seresia. – Paris: Gallimard, 1988. – 340 p.
214. Lhôte, Jean-Marie. – Dictionnaire des jeux de société. – Paris: Flammarion, 1996. – 580 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Просимо Вас відповісти на запропоновані питання з метою виявлення ролі гри у навчально-виховному процесі та потреби у підготовці майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності.

1. Дата.
2. В якому вищому навчальному закладі Ви навчались (навчаєтесь)?
3. За якою спеціальністю?
4. У який період (вказіть роки)?
5. Яку посаду займаєте? Який предмет викладаєте?
6. Який маєте стаж педагогічної роботи?
7. До яких видів діяльності Ви залучаєте учнів у позакласний час з метою реалізації навчально-виховних завдань?
8. Як Ви вважаєте, яке значення має гра у навчально-виховному процесі (у позакласній роботі)?
9. Яку роль, на Вашу думку, відіграє ігрова діяльність у формуванні особистості школяра?
10. Ваші думки щодо доцільності спеціальної підготовки педагога до використання гри у навчально-виховному процесі? Відповідь обґрунтуйте.
11. Оцініть рівень Вашої теоретичної та практичної підготовки до організації ігрової діяльності, отриманої під час навчання у вищому навчальному закладі (низький, нижче середнього, середній, нижче високого, високий).

Дякуємо за співпрацю

Анкета

Просимо відповісти на питання з метою вивчення Ваших захоплень у вільний від навчальних занять час.

1. Стать: жіноча, чоловіча (підкреслити).
2. Скільки Вам років?
3. Яким видам діяльності Ви надаєте перевагу у вільний від навчальних занять час: навчанню, праці, участі у гуртках, спортивних секціях та клубах, іграм тощо?
4. Які ігри Вам відомі?
5. Назвіть ігри, правила яких Ви добре знаєте.
6. В яких іграх Ви із задоволенням берете участь?
7. Чому ці ігри Вас найбільше приваблюють?
8. Хто їх для Вас організовує?
9. Які ігри Ви можете організувати для інших самостійно?

Дякуємо за співпрацю

Анкета

Просимо Вас відповісти на пропоновані питання з метою врахування ігрових інтересів учнів підліткового віку у процесі організації їхнього дозвілля.

10.Стать (жіноча, чоловіча).

11.Скільки Вам років?

12.Назвіть Ваші улюблені ігри.

13.Скільки років Ви є членом клубу “Ерудит”?

14.Чому Ви вирішили брати участь у роботі клубу інтелектуальних ігор?

15.Яке значення для Вас особисто має участь у роботі клубу?

Дякуємо за співпрацю

***Гуманітарно-педагогічний коледж
Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів***

Навчальна програма

з дисципліни

“Організація ігрової діяльності”

Спеціальності: 5.010102 “Початкове навчання”,
5.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво”

Загальний обсяг – 54 години

Теоретичне навчання – 32 години

Самостійна робота студентів – 22 години

Автор: викладач-методист Н.В.Яременко

Рецензована кандидатом психологічних наук Г.О.Хомич,

доцентом кафедри практичної психології

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного

університету ім. Г.С.Сковороди;

кандидатом педагогічних наук Є.М.Бачинською,

проректором з науково-методичної роботи КОІПОПК;

викладачем гуманітарно-педагогічного коледжу КОІПОПК Л.С.Мушинською

Рекомендована науково-методичною радою КОІПОПК:

протокол №29 від 12 листопада 2002 року

Складовою процесу професійного становлення майбутнього вчителя є формування його як вихователя. Сучасній школі потрібні не лише кваліфіковані вчителі, здатні до ґрунтовного навчання учнів, а й учителі-вихователі, які формують особистість школяра, залучаючи його до різних видів соціально-значимої діяльності, якою є і дозвіллево-ігрова. Ефективна організація ігрової діяльності учнів основної школи можлива за умови формування у майбутнього педагога спеціальних умінь та навичок, що є складовою його функціональної компетенції. Спецкурс “Організація ігрової діяльності” є складовою підготовки майбутнього вчителя як класного керівника, який, відповідно до посадових обов’язків, зобов’язаний організовувати з вихованцями активне й змістовне дозвілля, зокрема – й засобами ігрової діяльності, універсальність якої зумовлена її багатофункціональністю.

Навчальна програма “Організація ігрової діяльності” розроблена для спеціальностей: 5.010103 “Педагогіка і методика середньої освіти. Образотворче мистецтво”, 5.010102 “Початкове навчання”.

На вивчення курсу навчальним планом передбачено 54 години (один кредит). З них на теоретичне навчання відводиться 32 години, на самостійну роботу студентів – 22 години. Підготовка майбутнього вчителя до організації ігрової діяльності учнів здійснюється у таких формах: аудиторні навчальні заняття, на яких забезпечуються інтегративні зв’язки з метою систематизації та закріплення вивченого; різні види педагогічної практики, самостійна робота студентів, позанавчальна робота.

Метою програми є підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи як важливої складової ефективної професійної підготовки вчителя до організації виховної роботи з учнями в загальноосвітньому навчальному закладі.

Навчальною програмою “Організація ігрової діяльності” передбачено реалізацію таких завдань:

- засвоєння студентами сукупності спеціальних знань з методики організації дозвіллевої ігрової діяльності учнівської молоді;

- формування у студентів професійно-значимих умінь та навичок організації ігрової діяльності зі школярами у години дозвілля;
- застосування студентами набутих знань, умінь, навичок та досвіду на практичних заняттях та в умовах самостійної педагогічної діяльності.

Під час теоретичних занять студенти знайомляться із соціально-педагогічним значенням ігрової діяльності, основними підходами до класифікації ігор, принципами, функціями та психолого-педагогічними умовами їх організації. У ході практичних занять студенти знайомляться з ігровими формами роботи, вчаться застосовувати теоретичні знання у спеціально створених навчально-педагогічних ситуаціях, конструюють ігрові моделі.

Самостійна робота студентів зорієнтована на поглиблення їх знань з усіх тем курсу; закріплення умінь моделювати ігри та ігрові програми; вдосконалення навичок роботи з науковою, навчальною, методичною літературою; реалізацію творчого підходу до виконання пропонованих завдань практичного характеру. Систематична робота студентів протягом навчального семестру забезпечується гнучкою організацією самостійної роботи студентів та контролем за її виконанням. Основними формами самостійної роботи студентів є: самостійне вивчення окремих питань; повторення вивченого матеріалу; конспектування матеріалу, вміщеного в періодичних педагогічних виданнях та в науково-методичній літературі; написання рефератів, підготовка до практичних аудиторних робіт; виконання практичних робіт творчого характеру; підготовка до захисту творчих робіт; підготовка до семінарських занять, усного та письмового контролю знань з курсу, до заліку. Завдання для самостійної роботи до кожної теми практичного заняття диференційовані. Кожен студент має право вибирати й виконувати те завдання, котре він може вирішити найкраще у відповідності із своїми потенційними можливостями. Різні модифікації ігор студенти апробують у роботі зі школярами під час проходження педагогічної практики у загальноосвітніх навчальних та літніх дитячих оздоровчих закладах. Самостійна робота сприяє самоосвіті та професійному вдосконаленню майбутніх фахівців – вчителів-вихователів.

Процес підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої-ігрової діяльності учнів забезпечується дотриманням таких дидактичних принципів: послідовності підготовки майбутнього вчителя до організації ДІД учнів основної школи; зв'язку з практикою виховання в загальноосвітніх навчальних закладах; рольової перспективи; забезпечення неперервності освіти; діалогічності (педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості); орієнтованості на розвиток особистості майбутнього спеціаліста; оптимального співвідношення загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; оптимального застосування сучасних методів та засобів навчання; відповідності результатів підготовки молодших спеціалістів вимогам, що висувуються сферою професійної діяльності; забезпечення їхньої конкурентноздатності.

У процесі підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи застосовуватимуться такі методи навчання: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (словесні: лекція, пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж; наочні: ілюстрація, демонстрація, спостереження; практичні: вправа, експеримент, практична робота, педагогічна практика); методи стимулювання і мотивації (інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий або евристичний, пошуковий або дослідний); методи навчання за ступенем керування навчальною діяльністю – метод навчання під керівництвом викладача, самостійна робота студентів (з книгою, періодичними педагогічними виданнями, виконання практичних та контрольних робіт, написання курсової роботи); методи контролю та самоконтролю (усного, письмового та практичного контролю, самоконтролю); інтерактивні методи навчання: мозковий штурм, робота в парах малих групах, пізнавальні ділові та рольові ігри, диспути, дискусії, взаємонавчання (“навчаючись – вчуся” або “броунівський рух”), коло ідей, ажурна пилка.

Під час підготовки майбутніх учителів до організації дозвіллевої ігрової діяльності учнів основної школи реалізуються такі взаємопов'язані підходи: особистісно-діяльнісний, змістовно-процесуальний, завданневий, діалогічний, імітаційно-ігровий, компетентнісний.

Програма “Організація ігрової діяльності” складається з вступу та трьох тем, зміст яких логічно взаємопов’язаний. Структура курсу забезпечує наступність та послідовність у вивченні навчального матеріалу і має такий вигляд:

Вступ. Завдання, зміст та джерела вивчення курсу.

Тема 1. Соціально-педагогічне значення ігрової діяльності.

Тема 2. Класифікація ігор.

Тема 3. Методика організації ігрової діяльності.

Контрольно-оцінювальна діяльність передбачає таку її організацію, щоб з кожної навчальної теми теоретичні знання та практичні вміння студента були оцінені. Завершується вивчення курсу заліком.

Вчитель як вихователь повинен знати:

- історичні витоки гри та іграшки;
- типи та види ігор, сучасні підходи до їх класифікації;
- педагогічні можливості ігрової діяльності;
- вимоги до іграшок та ігор;
- принципи організації ігрової діяльності;
- функції ігрової діяльності;
- організаційні засади проведення ігор;
- методику підготовки та проведення ігор;
- педагогічні умови ефективності організації дозвіллевої ігрової діяльності.

Вчитель як вихователь повинен уміти:

- визначати педагогічні можливості гри;
- враховувати інтереси та потреби дітей, їх вікові та анатомо-фізіологічні особливості у процесі організації ігрової діяльності;
- добирати ігровий матеріал з метою реалізації педагогічних завдань;
- складати план проведення гри, ігрової програми;
- самостійно розробляти дидактичний матеріал для проведення ігор;
- моделювати ігрові ситуації;
- організовувати ігрове спілкування;

- самостійно моделювати зміст гри, ігрової програми, передбачати їх можливі модифікації;
- використовувати ігрові методи, засоби та форми роботи у практичній діяльності вчителя-вихователя, класного керівника.

Тематичний план дисципліни

Тема	Теоретичне навчання			Самостійна робота	Всього годин
	Лекції	Семінари	Практ.		
Вступ	1	–	–	–	1
Тема 1. Соціально-педагогічне значення ігрової діяльності	2	1	1	4	8
Тема 2. Класифікація ігор	2	1	2	4	9
Тема 3.Методика організації ігрової діяльності	–	–	20	14	34
Залік	–	2	–	–	2
Всього	5	4	23	22	54

Зміст курсу “Організація ігрової діяльності” за темами

Вступ. Мета, завдання, структура та джерела вивчення курсу “Організація ігрової діяльності”. Сутність понять “гра”, “ігрова діяльність”, “дозвілєво-ігрова діяльність”. Основні підходи до визначення сутності гри.

Тема 1. Соціально-педагогічне значення ігрової діяльності

Місце гри у структурі вільного часу. Дозвілля і гра. Гра як першоджерело дозвілля і людської культури в цілому. Огляд теорій гри. Взаємозв’язок гри з іншими сферами людської діяльності: спілкуванням, навчанням, пізнанням, працею. Головні риси ігор: вільна діяльність, творчий характер, емоційна насиченість, наявність правил. Структура гри як діяльності: цілеспрямованість, планування, реалізація мети, аналіз результатів. Мотивація ігрової діяльності. Структура гри як процесу: ролі гравців, ігрові дії, ігрове використання предметів, реальні взаємини учасників гри, сюжет як сфера дійсності, що відтворюється в грі.

Принципи організації ігрової діяльності: добровільність участі в грі, розвиток ігрової динаміки, підтримка ігрової атмосфери, взаємозв'язок ігрової та неігрової діяльності, перехід від найпростіших ігор до складних ігрових форм.

Функції ігрової діяльності. Гра як вільне виявлення різноманітних захоплень індивіда. Гра як засіб саморозвитку та соціалізації особистості дитини. Функції гри як педагогічного феномену культури. Соціокультурне призначення гри. Функція міжнаціональної комунікації. Функція самореалізації дитини у грі. Комунікативна функція гри. Діагностична функція гри. Ігрова терапія. Функція корекції в грі. Розважальна функція. Функції, пов'язані з пізнанням світу, навчальною діяльністю, розвитком психічних процесів, фізичним розвитком дитини, вихованням моральних якостей, організацією ставлення до неігрової діяльності тощо.

Педагогічні можливості гри. Погляди видатних психологів та педагогів на гру як вид людської діяльності. Л.С.Виготський про психологічне значення гри. Д.Б.Ельконін про роль гри в соціалізації особистості дитини. С.Л.Рубінштейн про гру як необхідний вид діяльності людини. Я.Корчак про роль гри у формуванні особистості. С.Русова про гру як важливий фактор виховання. Н.К.Крупська про гру як потребу дитячого організму та джерело розвитку організаторських здібностей дітей і підлітків. А.С.Макаренко про зв'язок гри з працею та її вплив на розвиток особистості. С.Т.Шацький про гру як життєву лабораторію дитинства. П.Ф.Каптерев про дитячі ігри та розваги. Проблема гри у педагогічній спадщині Г.Г.Ващенко. В.О.Сухомлинський про значення гри в житті дитини. Ю.П.Азаров про гру як засіб соціалізації та розвитку особистості. Гра як школа творчості (В.Клименко).

Ігрова діяльність як засіб активізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу.

Тема 2. Класифікація ігор

Умовність класифікації ігор. Основні типи ігор. Творчі ігри та ігри з готовими правилами. Ігри для дітей конкретного віку. Універсальні ігри (для будь-якої вікової категорії). Ігри для дорослих. Наявність ігрових елементів у всіх видах людської діяльності.

Дитяча іграшка. Класифікація іграшок: за принципом відношення до різних видів ігор, за ступенем готовності, за сировиною для виготовлення, за величиною, за функціональними властивостями, за художньо-образним вирішенням.

Основні підходи до класифікації ігор. Проблема класифікації. Класифікація ігор за спрямованістю, кількістю гравців, рівнем складності, рівнем інтенсивності, умовами та правилами. Класифікація ігор за мотиваційними критеріями: психо-чуттєві (сенсорні), рухливі, соціальні, розважальні.

Класифікація ігор за їх зовнішніми та внутрішніми ознаками. Зовнішні ознаки гри: зміст, форма, час і місце проведення, склад і кількість учасників, рівень регулювання і керівництва, наявність аксесуарів. Ігрові моделі в дозвіллевій практиці дітей та дорослих.

Здатність індивіда до гри й у грі як внутрішня ознака гри. Відокремлення, уява, імітація, змагальність, перенесення, повторення, злиття з природою, імпровізація, імітація, ризик, інтенсивність поведінки у грі.

Види ігор (за С.А.Шмаковим). Фізичні та психологічні ігри: рухливі, спортивні, моторні, екстатичні, експромтні ігри та розваги, ігри-пантоміми, експромтні драматизації, ігри-жарти, гумористичні розваги, фокуси, лікувальні (ігрова терапія). Інтелектуально-творчі ігри: предметні забави, сюжетно-інтелектуальні ігри, дидактичні ігри; будівельні, трудові, технічні, конструкторські, електронні, комп'ютерні, ігри-автомати. Соціальні ігри: творчі сюжетно-рольові (імітаційні, режисерські, ігри-драматизації, ігри-мрії), ділові ігри (організаційно-діяльнісні, організаційно-комунікативні, організаційно-мислительні, імітаційні). Комплексна гра як колективна творча дозвіллева діяльність.

Ігри негативного статусу. Негативні тенденції використання гри у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах та соціальній практиці сучасного дитинства.

Сутність поняття “ігрові педагогічні технології”. Класифікація педагогічних ігор: за сферою діяльності, за характером педагогічного процесу, за ігровою методикою, за предметною сферою, за ігровим середовищем. Цільові орієнтації педагогічних ігор: дидактичні, виховні, розвиваючі, соціалізуючі. Концептуальні основи ігрових

технологій. Моделювання ігрових технологій. Використання ігор у практичній діяльності вчителя як вихователя.

Ділові ігри: сутність поняття. Види ділових ігор: імітаційні, операційні, рольові, психодрама й соціодрама. Основні етапи підготовки та проведення ділової гри. Правила участі в ділових іграх та їх педагогічне значення.

Обладнання й оформлення ігрового майданчика, його архітектура. Ігрова кімната, вимоги до її обладнання. Шкільна ігротека та перспективи її розвитку.

Тема 3. Методика організації ігрової діяльності

Психолого-педагогічні умови організації дитячих ігор. Врахування вікових особливостей учнів у процесі організації ігрової діяльності. Особливості проведення ігор з дітьми різного віку (від 6 до 18 років). Ролі, позиції, статус дорослих в іграх дітей та підлітків. Педагогічне керівництво іграми та умови його ефективності.

Організаційні засади проведення дитячих ігор. Вибір гри. Залучення дітей до гри. Створення команд, груп, розподіл ролей у грі. Прийоми розподілу ролей. Розвиток ігрової ситуації. Можливості терапевтичної корекції дефектів виховання і взаємин дітей у грі. Способи поведінки дітей та підлітків у грі: відокремлення, компроміс, поступка, відключення, ізоляція, завершення гри.

Алгоритм підготовки та проведення гри. Складання плану проведення гри: її назва та характеристика; цільові орієнтації (мета проведення); реквізит (аксесуари, спортивний інвентар), необхідний для проведення; дидактичний матеріал; завдання організатору гри та її учасникам; правила, яких слід дотримуватися; умови гри; використана література.

Дидактичні ігри та їх особливості. Структурні компоненти дидактичної гри: дидактичне завдання, ігрове завдання, ігровий задум, ігровий початок, ігрові дії, правила гри, підведення підсумків гри. Моделювання дидактичних ігор. Ігри-вправи. Загадка як дидактична гра. Види загадок та способи їх відгадування. Головоломка: сутність, види та особливості. Методичні поради щодо використання головоломок у роботі зі школярами. Ребус як гра-головоломка. Методика навчання дітей розгадуванню ребусів. Загальноприйняті способи відгадування ребусів. Складання ребусів. Педагогічні можливості ребуса.

Гра – традиційний засіб народної педагогіки. Педагогічні можливості народних ігор. Методика підготовки та проведення народної рухливої гри: вибір, підготовка місця для проведення, організація, керівництво та підведення підсумків, інвентар.

Рухлива гра як засіб фізичного виховання, зміцнення здоров'я та поліпшення фізичної підготовленості учнів. Класифікація рухливих ігор за їх інтенсивністю. Складання плану проведення рухливої гри. Особливості спортивних ігор. Ігри-змагання спортивного характеру: веселі естафети, веселі старти, сюїта туристичних ігор, спартакіада народних ігор тощо.

Ігри з літерами та словами: шаради, омоніми, анаграми, метаграми, логогрифи, паліндромони, кросворди, чайнворди. Методичні поради щодо використання ігор з літерами та словами в організації дозвілля школярів. Словесні та віршовані ігри, їх моделювання.

Ігри та розваги з естради: особливості підготовки та проведення. Масові ігри. Ігри-жарти. Ігри-фокуси. Ігри-атракціони. Ігри-конкурси. Ігровий реквізит. Ігрові методи та форми відзначення учасників видовищних ігор.

Вікторина: сутність та педагогічні можливості. Нетрадиційні підходи до проведення вікторини (“Марафон”, “Лото”, “Склади слово”, “Погоня в лабіринті”, “Три мудреці”, “Морський бій”, “Хокей”, “Тир”, “5х5”, “На казковому полі”). Вимоги до розробки змісту питань. Вікторина та інтелектуальна гра: тотожність і відмінність. Добір завдань, запитань, що сприяють розвитку та вдосконаленню інтелектуальних здібностей учнівської молоді. Моделювання вікторини та інтелектуальної гри. Методичні рекомендації щодо організації клубу інтелектуальних ігор у загальноосвітньому та позашкільному навчальному закладах.

Методика підготовки та проведення уявної гри-мандрівки.

Гра-експрес: сутність поняття, тематика, методика підготовки та проведення. Моделювання станційних форм роботи.

Методика підготовки та проведення пошукової гри на місцевості. Моделювання та відпрацювання пошукової гри. Колективні творчі ігри спортивного характеру.

Інтерактивність ігрових форм роботи. Групові ігрові моделі: “Знайомство”, “Чарівний стілець”, “Конверт дружніх питань (життєвих ситуацій)”, “Магазин”,

“Театр-експромт”, “Презентація світу”, “Людина скрізь”, “Проблема на долоні” та інші (за Н.Є.Щурковою). Моделювання ігрового спілкування учнів.

Методичні рекомендації щодо моделювання та проведення предметних ігор: географічних, математичних, літературних, зоологічних, музичних тощо.

Свято гри та іграшки: мета, завдання, зміст, структура та методика проведення. Моделювання свята гри та іграшки. Тиждень гри та іграшки в школі.

Сутність понять “ігрова програма”, “конкурсно-ігрова програма”. Тематика та варіативність змісту ігрових програм. Методичні поради щодо підготовки та проведення ігрових програм. Взаємозв’язок ідеї, теми та сюжету. Оригінальність та логіка структури ігрової програми. Художньо-естетичне оформлення (наочне та музичне) ігрової програми. Вибір жанру та способу театралізації. Методи активізації глядача. Врахування вікових особливостей учасників ігрового дійства. Добір ігор та конкурсних завдань, їх зміст, логічна послідовність та сюжетна єдність в ігровій програмі. Підготовка ведучих ігрової програми та їх помічників. Школа ведучих. Моделювання змісту ігрових програм. Вимоги до письмового оформлення сценарію ігрової програми.

Універсальність ігрових форм роботи та їх педагогічні можливості. Методика використання гри у структурі сімейних та колективних народних свят з урахуванням соціокультурних традицій.

Школа як компенсатор діяльності позашкільних дозвіллевих закладів та центрів, які задовольняють потреби дітей у грі. Орієнтовна програма ігрової діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі. Учитель (вихователь, класний керівник) як організатор дозвіллевої ігрової діяльності школярів. Дотримання правил техніки безпеки у процесі організації дозвіллевої ігрової діяльності.

Захист творчих робіт.

Список рекомендованої літератури

1. Азаров Ю.П. Игра и труд. – М.: Знание, 1973. – 93 с.
2. Азаров Ю.П. Искусство любит детей. – М.: Молодая гвардия, 1987. – 174 с.
3. Азаров Ю.П. Радость учить и учиться. – М.: Политиздат, 1989. – 335 с.

4. Аникеева Н.П. Воспитание игрой: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1987. – 144 с.
5. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
6. Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. – СПб.: Питер, 2005. – 271с.
7. Батицкий М.В. Музична мозаїка: Музично-дидактичні ігри. – К.: Музична Україна, 1990. – 80 с.
8. Бельчиков Я.М., Бирштейн М.М. Деловые игры. – Рига: Автос, 1989. – 302 с.
9. Білоус Д. Диво калинове: Вірші. – К.: Веселка, 1988. – 158с.
10. Богданов Г.П. Игры и развлечения в группе продленного дня: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
11. Богданович М.В. Математичні джерельця: Науково-художня кн.: Для мол. шк. віку. – К.: Веселка, 1988. – 168 с.
12. Былеева Л.В., Таборко В.А. Игра?.. Игра! – М.: Молодая гвардия, 1988. – 223 с.
13. Вільчковський Е.С. Рухливі ігри в дитячому садку. – К.: Радянська школа, 1989. – 176с.
14. Вишняк А.И., Тарасенко В.И. Культура молодежного досуга. – К.: Выща школа, Головное издательство, 1988. – 72 с.
15. Воспитание детей в игре: Пособие для воспитателя дет. сада / Сост. А.К.Бондаренко, А.И. Матусик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1983. – 192 с.
16. Всегда всем весело: Сборник игр для пионеров и школьников / Сост. Е.М. Минский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Молодая гвардия, 1969. – 448 с.
17. Газман О.С., Харитонов Н.Е. В школу – с игрой: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 96 с.
18. Гейзінга Й. Homo Ludens. – К.: Основи, 1994. – 250 с.
19. Геллер Е.М. Игры на переменах для школьников 1-3 кл. – М.: Физкультура и спорт, 1985. – 95 с.
20. Гик Е.А. Занимательные математические игры. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Знание, 1987. – 126 с.

21. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
22. Горохова скриня: Українські народні ігри / Для дошк. та мол. шк. віку. – К.: Веселка, 1993. – 95 с.
23. Де живе жар – птиця?: 3б.: Для мол. і серед. шк. віку. – К.: Веселка, 1991. – 206с.
24. Демчишин А.А., Мозола Р.С. Рухливі ігри. – К.: Радянська школа, 1985. – 188 с.
25. Демчишин А.А., Мухин В.Н., Мозола Р.С. Спортивные и подвижные игры в физическом воспитании детей и подростков. – К.: Здоровье, 1989. – 168 с.
26. Диба С. Ціннісно-нормативна основа соціалізуючої діяльності у скаутській організації // Рідна школа. – 2003. – №1. – С. 25-27.
27. Дидактические игры и занятия с детьми раннего возраста: Пособие для воспитателя детского сада / Под ред. С.Л.Новоселовой. – 4-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1985. – 144 с.
28. Дитячий фольклор / Упоряд. і передм. Г.В.Довженок. – К.: Дніпро, 1986. – 304с.
29. Друзь З.В. Пізнавальні завдання з ознайомлення з навколишнім світом у 1-2 класах чотирирічної початкової школи: Посібник для вчителя. – К.: Рад. шк., 1990. – 128 с.
30. Жикалкина Т.К. Игровые и занимательные задания по математике для 1 класса четырехлетней начальной школы: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 47с.
31. Загадки / Відпов. ред. С.Д.Зубков; Упоряд., передм. І.П.Березовського. – К.: Дніпро, 1987. – 158 с.
32. Закон України “Про виховання”: Проект // Освіта України. – Вересень 2004. – №72. – С. 4-6.
33. Закон України “Про освіту”. – 1996.
34. Закон України “Про охорону дитинства”. – 2001.
35. Закон України “Про позашкільну освіту”. – 2000.
36. Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”. – 1993.
37. Игры детей мира. Пер. с венг. Л.Васильевой, Е.Тумаркиной; Художник Н.Лобанев. – М.: Молодая гвардия, 1977 – 159 с.
38. Игры, забавы, развлечения для детей и взрослых: Нескучная энциклопедия / Сост.

- Е.П. Гайдаренко. – Донецк: Сталкер, 1997. – 448 с.
39. Илларионова Ю.Г. Учите детей отгадывать загадки. – М.: Просвещение, 1985. – 159 с.
40. Каникулы: игра, воспитание: О руководстве игровой деятельностью школьников: Кн. для учителя / О.С.Газман, З.В.Баянкина, В.Г.Григорьев и др.; Под ред. О.С.Газмана. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.
41. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1997. – 304 с.
42. Коваленко В.И. Игры и игровые упражнения с детьми шестилетнего возраста. – К.: Радянська школа, 1987. – 143 с.
43. Конжин И. Веер миров: Игра для старшеклассников // Народное образование. – 2001. – № 3. – С. 156-162.
44. Кононова Н.Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников: Из опыта работы музыкального руководителя. – М.: Просвещение, 1982. – 96 с.
45. Конфорович А.Г. Добрий день, Архімеде!: Цікаві задачі, ігри, головоломки. – К.: Молодь, 1988. – 152 с.
46. Корнєєв В.П. Географічні ігри та розваги. – К.: Радянська школа, 1985. – 176 с.
47. Коротков И.М. Подвижные игры и занятия спортом. – М.: Физкультура и спорт, 1971. – 118 с.
48. Коссаковская Е.А. Игрушка в жизни ребенка: Пособие для воспитателя дет. сада / Под ред. С.Л.Новоселовой. – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1980. – 64с.
49. Кудыкина Н.В. Дидактические игры и занимательные задания для 1 класса четырехлет. нач. шк. – К.: Рад. шк., 1989. – 142 с.
50. Кулагина Г.А. Сто игр по истории: Пособие для учителя. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1983. – 190 с.
51. Кэрролл Л. Логическая игра. – М.: Наука, 1991. – 175 с.
52. Літала сорока по зеленім гаю: Дитячі та молодіжні укр. нар. ігри / Упоряд. та автор прим. Г.В.Довженок. – К.: Молодь, 1990. – 160 с.
53. Литова З.А. Деловые игры в школе // Школьные технологии. – 2000. – №1. – С.190-196.

54. Макогон О.Г., Надворний В.Г. Ігри з зоології. – К.: Радянська школа, 1988. – 88с.
55. Методика організації конкурсних програм // Все для вчителя. – 1998. – №11-12. – С. 10-11.
56. Минский Е.М. Игры и развлечения в группе продленного дня. – М.: Просвещение, 1985. – 192 с.
57. Минский Е.М. От игры к знаниям: Пособие для учителя. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1987. – 192 с.
58. Молодь і дозвілля: Теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання. – Випуск 2. – К.: А.Л.Д., 1996. – 208 с.
59. Народ скаже – як зав'яже: Українські народні прислів'я, приказки, загадки, скоромовки. – К.: Веселка, 1985. – 114 с.
60. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні: Проект // Освіта України. – 3 грудня 2004. – №94. – С. 6-10.
61. Никитин Б.П. Развивающие игры. – М.: Просвещение, 1981. – 120 с.
62. Никитин Ю.З. В игре – слова. – К.: Реклама, 1988. – 112 с.
63. Огородников А. А. Содержание и методика воспитательной работы в группе продленного дня: Учеб. пособие для учащихся педучилищ. – М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
64. Осокина Т.И., Тимофеева Е.А. Фурмина Л.С. Игры и развлечения детей на воздухе. – М.: Просвещение, 1983. – 222 с.
65. Рухливі, веселі, винахідливі. Дитячі ігри та розваги / Упорядник Г. М.Аксельруд. – К.: Богдана, 1995. – 136 с.
66. Рухливі і спортивні ігри в школі: Посібник для вчителя / А.П. Демчишин, В.М.Артюх, В.А.Демчишин, Й.Г.Фалес. – К.: Освіта, 1992. – 175 с.
67. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.
68. Сборник загадок: Пособие для учителя / Сост. М.Т. Карпенко. – М.: Просвещение, 1988. – 80 с.
69. Стріха А.Л. Цікава грамати́ка: Посібник для вчителя. – К.: Радянська школа, 1991. – 104 с.

70. Терский В.Н. Вожатый – ты педагог! – М.: Молодая гвардия, 1984. – 82 с.
71. Терский В.Н. Клубные занятия и игры в практике А.С. Макаренка. – М.: АПН РСФСР, 1959. – 76 с.
72. Українські прислів'я та приказки / Упоряд. С.Мишанича та М. Пазяка. – К.: Дніпро, 1983. – 390 с.
73. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей. – М.: Просвещение, 1976 – 126 с.
74. Фомин Е.И. Игра как средство воспитания коллектива // Из опыта организации и воспитания ученического коллектива. – М., 1975. – 214 с.
75. Хлебнікова Т.М. Ділова гра як метод активного навчання педагога: Навчально-методичний посібник для викладачів, слухачів ІПО, директорів шкіл, керівників РУО. – Х.: Вид.. група “Основа”, 2003. – 80 с.
76. Хрестоматия для маленьких / Сост. М.К. Боголюбская, Р.И. Жуковская. – М.: Просвещение, 1984. – 397 с.
77. Цікаве дозвілля дітям /Упоряд. Л.В.Магда. – К.: Будівельник, 1993. – 95 с.
78. 600 задач на сообразительность: Энциклопедия / Сост. Н.Л.Вадченко, Н.В.Хаткина. – Донецк: Сталкер, 1998. – 512 с.
79. Школы и группы продленного дня: Организация учебно-воспитательного процесса / Пред. редколлегии В.Е. Тараненко. – К.: Рад. шк., 1986. – 528 с.
80. Шмаков С.А. Игры учащихся – феномен культуры. – М.: Новая школа, 1994. – 240 с.
81. Эльконин Д.Б. Психология игры. – М: Педагогика, 1987. – 304 с.
82. Яковлев В.Г., Гриневский А.Й. Игры для детей. – М.: ПО "Сфера" ВГФ им. А.С.Пушкина, 1992. – 80 с.
83. Яновская М.Г. Творческая игра в воспитании младших школьников. – М.: Просвещение, 1974. – 102 с.
84. Яременко Н.В. Вимоги до письмового оформлення сценарію виховної справи // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Жовтень 2003. – №10(36). – С. 68-70.

85. Яременко Н.В., Гаврилюк В.Ю., Мальцева І.О. Організація діяльності клубів інтелектуальних ігор у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Н.В.Яременко. – Біла Церква: КОПОПК, 2004. – 176 с.
86. Яременко Н. Зробіть гру захоплюючою: Методика підготовки та проведення ігрових програм // Шкільний світ. – Листопад 2005. – №42 (314). – С. 4-10.
87. Яременко Н. Клуб інтелектуальних ігор. – К.: Вид. дім “Шкіл. світ”: Вид. Л.Галіцина, 2005. – 128 с.
88. Яременко Н.В. Методика підготовки та проведення ігрових програм // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОПК, 2005. – С. 128-136.
89. Яременко Н.В. Методичні рекомендації щодо використання дидактичних ігор // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОПК, 2005. – С. 137-143.
90. Яременко Н. Методичні рекомендації щодо обладнання, оформлення та функціонування ігрових кімнат та ігрових майданчиків у загальноосвітньому навчальному закладі // Інформаційно-методичний збірник: Спеціалізоване педагогічне видання Управління освіти і науки Київської обласної державної адміністрації та Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів. – Грудень 2005. – №12 (62). – С. 48-54.
91. Яременко Н.В. Нетрадиційні підходи до проведення вікторин // Світло. – 2002. – №2. – С. 65-68.
92. Яременко Н.В. Нетрадиційні підходи до проведення вікторин: Методичні рекомендації та матеріали. – 2-е вид., доп. і перероб. – Біла Церква, 2002. – 53 с.
93. Яременко Н. Проблема організації ігрової діяльності учнів у педагогічній спадщині Григорія Ващенка // Нові технології навчання: Науково-методичний збірник / Кол. авт. – К.: Науково-метод. центр вищої освіти, 2004. – С. 183-188.
94. Яременко Н. Рухливі ігри // Позакласний час. – Травень 2004. – № 9-10. – С.

75-76.

95. Яременко Н.В. Самостійна робота студентів у процесі вивчення навчальної дисципліни “Дозвілєзнавство”: Навчально-методичний посібник. – Вид. 3-є, доповн. – Біла Церква, 2006. – 102 с.

96. Яременко Н.В. Соціально-педагогічна роль гри у формуванні особистості дитини // Університет майбутнього вчителя: Навчально-методичний посібник. Автори-укладачі: Н.І.Клокар, Є.М.Бачинська, Г.М.Стадніченко. – Біла Церква: КОПОРК, 2005. – С. 116-128.

Додаток Е

Робоча навчальна програма
„Дозвіллезнавство”
Спеціальність 5.010105 „Соціальна педагогіка”
Другий семестр

Примітка: порядкові номери з літерами позначають кількість годин, відведених на самостійну роботу студентів

№ п.п.	Розділи та теми	Кількість годин			
		Всього	Лекції	Семін. заняття	Практ. заняття
1.	Вступ. Завдання, зміст, функції, принципи, форми та методи організації дозвілля в соціумі.	1	1	—	—
	Розділ 1. Соціальна система дозвілля	4+2	1	—	3
2.	1.1. Соціальна система дозвілля.	1	—	—	1
3.	1.2. Місце дозвіллевої діяльності у структурі вільного часу та її функції як суспільно важливого й соціально-педагогічного явища.	1	1	—	—
	1а. Самостійна робота №1. Види дозвіллевої діяльності.	2	—	—	—
4-5.	1.3. Види дозвіллевої діяльності та її соціально-педагогічне значення.	2	—	—	2
	Розділ 2. 3 історії дозвілля	4+2	—	2	2
6-7.	2.1. Міжнародний рекреаційний досвід.	2	—	—	2
	2а. Самостійна робота №1. 3 історії дозвілля. Підготовка рефератів.	2	—	—	—
8-9.	2.2. Педагогічні можливості дозвілля: досвід організації в Україні та за рубежом.	2	—	2	—
	Розділ 3. Сутність організаторської роботи в соціумі	5+3	2	—	3
10.	3.1. Організаторська робота: сутність, структура, правила, умови ефективності.	1	1	—	—
	3а. Самостійна робота №2. Сутність організаторської роботи в соціумі.	1	—	—	—
11.	3.2. Якості та здібності особистості соціального педагога як організатора дозвілля в соціумі.	1	—	—	1
12.	3.3. Структура виховної справи та вимоги до її письмового оформлення.	1	1	—	—
13-14.	3.3. Методика організації конкурсів.	2	—	—	2
	3б. Самостійна робота №2 (завдання 6): Моделювання положення про конкурс.	1	—	—	—

	Зв. Самостійна робота №3. Технологія КТВ: підготовка до семінарського заняття	1			
	Розділ 4. Організація колективної творчої діяльності (КТД) дітей та підлітків у години дозвілля	11+5	–	1	10
15.	4.1. Технологія колективного творчого виховання та її впровадження у практику роботи школи.	1	–	1	–
	4а. Самостійна робота №4. Колективні організаторські справи.	1	–	–	–
16.	4.2. Сутність та форми КОД.	1	–	–	1
17.	4.3. КТС спортивно-оздоровчого характеру	1	–	–	1
	4б. Самостійна робота №7. КТС спортивного характеру.	1	–	–	–
18-19.	4.4. Пізнавальні КТС. КТС трудового характеру.	2	–	–	2
	4в. Самостійна роботи №5. КТС пізнавального характеру. Повторення: виконати завдання самостійної роботи №3.	1	–	–	–
20-21.	4.5. Художньо-естетичні КТС.	2	–	–	2
	4г. Самостійна робота №6. КТС художньо-естетичного характеру.	1	–	–	–
22.	4.6. Свято як колективна творча справа.	1	–	–	1
23-25.	4.7. Колективне ігрове (групове) спілкування дітей та його роль у формуванні духовно-моральних цінностей особистості.	3	–	–	3
	4д. Самостійна роботи №8. Моделювання КТД учнів у години дозвілля. Виконати одне із творчих завдань.	1	–	–	–
	Розділ 5. Методика організації ігрової діяльності в соціумі	15+6	3	4	8
26-27.	5.1. Типи та види ігор, їх класифікація. Функції ігрової діяльності та принципи її організації.	2	1	–	1
28-29.	5.2. Організаційні засади проведення дитячих ігор. Психолого-педагогічні вимоги до ігор та іграшок.	2	1	–	1
	5а. Самостійна робота №9. Соціально-педагогічне значення ігрового виду діяльності. Підготовка до семінарського заняття	1	–	–	–
30-31.	5.3. Соціально-педагогічне значення ігрового виду діяльності.	2	–	2	–
32-33.	5.4. Педагогічні ігри. Ділові ігри.	2	1	–	1
34.	5.5. Дидактичні ігри та матеріали.	1	–	–	1

	5б. Самостійна робота. Моделювання дидактичної гри	1	—	—	—
35-36.	5.6. Гра – традиційний засіб народної педагогіки.	1	—	1	1
	5в. Самостійна робота №11. Підготовка до семінарського заняття	1	—	—	—
37.	5.7. Рухливі ігри.	1	—	—	1
	5г. Самостійна робота №12: Розробка плану проведення рухливої гри. Виконати одне із запропонованих завдань.	1	—	—	—
38.	5.8. Загадка як дидактична гра.	1	—	—	1
	5д. Самостійна робота №13: Моделювання змісту ігрового заняття про загадку.	1	—	—	—
39.	5.9. Методика підготовки та проведення ігор з літерами та словами.	1	—	—	1
	5е. Самостійна робота №13. Ігри з літерами та словами. Із запропонованих завдань творчого характеру виконати три. Підготовка до планової контрольної роботи.	1	—	—	—
40.	Планова контрольна робота.	1	—	1	—
	Всього: 40+18 (самостійна робота студентів) = 58 год.	40	7	7	26

Третій семестр

№ п.п.	Розділи та теми	Кількість годин			
		Всього	Лекції	Семін. заняття	Практ. заняття
	Розділ 5: Методика організації ігрової діяльності в соціумі (продовження)	30+11	—	—	30
1-2.	5.10. Робота з головоломкою. Ребус. Логічні ігри.	2	—	—	2
	5є. Самостійна робота №14. Моделювання ребусів.	1	—	—	—
3-4.	5.11. Ігри та розваги з естради: ігри-атракціони, ігри-жарти, фокуси.	2	—	—	2
	5ж. Самостійна робота №15. Ігри та розваги з естради: виконати одне із завдань.	1	—	—	—
5.	5.12. Пізнавальні ігри: географічні, юних натуралістів.	1	—	—	1
	5з. Самостійна робота №16: Опрацювати рекомендовану літературу. Виконати одне завдання за власним вибором.	1	—	—	—

6-7.	5.13. Пізнавальні ігри: математичні, літературні, музичні.	2	—	—	2
	5и.Самостійна робота №16: Опрацювати рекомендовану літературу. Підготуватися до семінарського заняття за планом.	1	—	—	—
8.	5.14. Методика підготовки та проведення уявної гри-мандрівки: моделювання.	1	—	—	1
9-10.	5.15. Методика підготовки та проведення гри-експрес: моделювання.	2	—	—	2
	5к. Самостійна робота №17. Моделювання гри-експрес.	1	—	—	—
11-12.	5.16.Методика підготовки та проведення пошукової гри на місцевості.	2	—	—	2
13-14.	5.17.Методика підготовки і проведення вікторин та інтелектуальних ігор.	2	—	—	2
	5л. Самостійна робота №18. Розробка питань для вікторин та інтелектуальних ігор.	2	—	—	—
15-16.	5.18.Нетрадиційні підходи до проведення вікторини: моделювання.	2	—	—	2
17.	5.19.Методичні рекомендації щодо організації клубу інтелектуальних ігор.	1	—	—	1
18-19.	5.20.Свято гри та іграшки.	2	—	—	2
	5м. Самостійна робота №17. Моделювання свята гри та іграшки.				
20.	5.21.КВН: тематика та алгоритм проведення.	1	—	—	1
21-22.	5.22. Використання гри у структурі сімейних свят.	2	—	—	2
	5н. Самостійна робота №19: Моделювання ігор та конкурсів для ігрових програм та сімейного дозвілля.	1	—	—	—
23-24.	5.23.Методика організації ігрових програм у соціумі.	2	—	—	2
	5о. Самостійна робота №20, завдання №№1-17 (одне за вибором). Описати методику підготовки та проведення ігрової програми.	1	—	—	—
25-26.	5.24. Розробка тематики та моделювання змісту ігрових програм з урахуванням вікових особливостей школярів та інших категорій населення.	2	—	—	2
	5п. Самостійна робота №20, завдання №№18-30 (за вибором). Конструювання ігрових програм.	1	—	—	—
27-28.	5.25. Підбір ігор та конкурсних завдань, їх зміст, логічна послідовність та сюжетна єдність в ігровій програмі.	2	—	—	2

	5р. Самостійна роботи №21. Підготовка до захисту творчих робіт з розділу “Методика організації ігрової діяльності учнівської молоді в соціумі”	1	–	–	–
29-30.	5.26. Моделювання ігрових програм. Захист творчих робіт.	2	–	–	2
	<i>Розділ 6: Основи педагогічної майстерності організатора дозвілля в соціумі</i>	6+3	1	3	2
31-33.	6.1.Планування дозвілєвої діяльності в соціумі	3	1	–	2
	6а. Самостійна робота №22. Підготуватися до семінарського заняття за планом.	1	–	–	–
34.	6.2. Організація ігротек і роль соціального педагога.	1	–	1	–
	6б. Самостійна робота №23. Опрацювати рекомендовану літературу, підготуватися до семінарського заняття за планом. Підготувати виступи за індивідуальними завданнями.	2	–	–	–
35-36.	6.3.Основи педагогічної майстерності організатора дозвілля в соціумі.	2	–	2	–
	<i>Всього: 36 +14 (самостійна робота студентів) = 50 год.</i>	36	1	3	32

Додаток Ж

Завдання для вхідного та вихідного діагностування

Варіант 1

1. Розкрийте сутність функцій ігрової діяльності.
2. Завдання: уважно прочитайте зміст гри “Так чи ні”. Складіть план проведення гри за алгоритмом: назва, адресність (для дітей якого віку), мета, реквізит (спортивний інвентар), завдання організатору гри та її учасникам, правила та умови проведення. Запропонуйте власні зразки питань для гри та рекомендації щодо її проведення.

“Ведучий має великий перелік запитань, на які уважні гравці повинні дати однозначну відповідь “так” чи “ні”. Питання пропонуються гравцям по черзі. Виграє той учасник, який за певний час (1-2 хвилини) дасть найбільшу кількість правильних відповідей. Приклади питань:

- річка Рось впадає в річку Дніпро (Так);
- найдовша річка в світі – Місісіпі (Ні – Ніл);
- бекас звичайний – птах, який плаває (Так);
- Говерла – найвища вершина в світі (Ні – Джомолунгма);
- опосум – представник родини Котячих (Ні – родини сумчастих)”.

Варіант 2

1. Охарактеризуйте принципи організації ігрової діяльності.
2. Завдання: уважно прочитайте зміст гри “Пташка без гнізда”. Складіть план проведення гри за алгоритмом: назва, адресність (для дітей якого віку), мета, завдання організатору гри та її учасникам, правила, умови гри.

“Учасники гри стають у два кола так, щоб двоє гравців стояли один за одним (парами). Перший гравець (“гніздо”) ставить руки на пояс, а другий (“пташка”) – на плечі першому. За командою ведучого “Пташки, в політ!” вони залишають гнізда й “летять” за ним, імітуючи руками рух крил. Коли ж ведучий раптово вигукне: “Пташки, до гнізда!”, діти швидко повертаються назад. Ведучий теж намагається

зайняти місце у гнізді. Гравець, який залишився без гнізда, стає ведучим. Пташки і гнізда періодично міняються ролями. Умови гри можна варіювати”.

Варіант 3

1. Визначте організаційні основи проведення ігор.
2. Завдання: уважно прочитайте зміст гри “Сліпий музикант”. Складіть план проведення гри за алгоритмом: назва, адресність (для дітей якого віку), мета, завдання організатору гри та її учасникам, правила, умови гри.

“Усі учасники гри стають у коло, а одному – зав’язують очі і дають у руки паличку. Потім, взявшись за руки, всі починають крутитися навколо сліпого музиканта. Він показує на когось паличкою, і той починає співати, але так, щоб музикант не здогадався, хто це. Якщо музикант відгадає, хто співав, той іде в середину кола на місце музиканта. Гра починається спочатку”.

Варіант 4

1. Доведіть необхідність організації дозвіллево-ігрової діяльності з підлітками.
2. Завдання: уважно прочитайте зміст гри “Собаки і півні”. Складіть план проведення гри за алгоритмом: назва, адресність (для дітей якого віку), мета, завдання організатору гри та її учасникам, правила, умови гри.

“Сидячи чи стоячи, гравці утворюють коло. Кожен обирає собі назву міста своєї чи зарубіжної країни (як домовляться). Один із гравців говорить: “Що, в місті Парижі собаки кукурікають, а півні гавкають?”. Той, хто вибрав назване місто, одразу ж відповідає: ”Ні, пане, у місті Парижі собаки не кукурікають, а півні не гавкають. Місто, в якому собаки кукурікають, а півні гавкають, називається Відень”. Гравець, чиє місто тепер назване, повинен відповісти аналогічно. Якщо він щось наплутає чи затримається з відповіддю, то платить фант. Наприкінці гри власники фантів виконують веселі завдання творчого характеру”.

Додаток 3

Анкета

Гра є одним із важливих засобів активізації та інтенсифікації навчально-виховного процесу. З метою вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя як вихователя (класного керівника) та уточнення змісту базових знань і вмінь з методики організації ігрової діяльності просимо Вас взяти участь в анкетуванні.

1. Чи доводилося Вам під час проходження педагогічної практики застосовувати ігрові методи та прийоми роботи, організовувати ігрові форми роботи?
2. Назвіть ті з них, які Ви використовували найчастіше.
3. Який, на Вашу думку, базовий мінімум знань має бути покладений в основу змісту навчання з дисципліни "Організації ігрової діяльності"?
4. Якими, на Вашу думку, практичними вміннями повинен оволодіти майбутній учитель під час опанування спецкурсу "Організації ігрової діяльності"?
5. Якими знаннями та особливими вміннями повинен володіти викладач, який навчає майбутніх учителів організовувати ігрову діяльність з учнями?
6. Як Ви вважаєте, чи достатньою є виділена кількість годин на вивчення дисципліни?
7. Ваші пропозиції щодо уточнення змісту навчального матеріалу із спецкурсу "Методика організації ігрової діяльності".
8. Ваші пропозиції щодо необхідності вивчення даної дисципліни у педагогічному вищому навчальному закладі.

Дякуємо за співпрацю

Додаток И

Анкета

Шановний випускнику! Просимо Вас взяти участь в опитуванні з метою виявлення залишкових знань за результатами вивчення спецкурсу “Організація ігрової діяльності” (розділу “Методика організації ігрової діяльності в соціумі”) та удосконалення його викладання.

1.	Дата:
2.	Група:
3.	Гра – це ...
4.	Дозвіллево-ігрова діяльність – це ...
5.	Підліток – це ...
6.	Під ігровою культурою підлітка розуміють ...
7.	Гра пов’язана з такими сферами людської діяльності:
8.	Головними рисами ігор є:
9.	Принципами організації ігрової діяльності є:
10.	Гру як вид людської діяльності та її соціально-педагогічне значення досліджували:
11.	Значення ігрової діяльності полягає в тому, що ...
12.	У процесі ігрової діяльності реалізуються такі функції:
13.	Зовнішніми ознаками гри є:
14.	Внутрішньою ознакою гри є
15.	Іграшки класифікують за:
16.	Ігри класифікують за:
17.	Педагогічні ігри – це ігри ...
18.	Педагогічні ігри класифікують за:
19.	До ігор негативного статусу відносять:
20.	Дозвіллево-ігрові технології – це ...
21.	Ігротека – це ...
22.	Педагогічне керівництво іграми полягає в ...
23.	План проведення гри має таку структуру:
24.	До українських народних ігор відносять:
25.	Інтелектуальними іграми називають ...
26.	Рухливі ігри класифікують за:
27.	До ігор-змагань спортивного характеру можна віднести:
28.	Дитячий колектив можна поділити на ігрові команди такими способами:

29.	Структурними компонентами дидактичної гри є:
30.	Є такі види загадок:
31.	Загадки можна складати й відгадувати за такими способами:
32.	Які види головоломок Вам відомі?
33.	До ігор з літерами та словами відносять:
34.	Предметними іграми називають ...
35.	Мені відомі такі нетрадиційні форми проведення вікторини:
36.	Алгоритм підготовки та проведення гри-експрес є таким:
37.	Сутність пошукової гри на місцевості полягає в тому, що ...
38.	Грою пронизані такі виховні справи:
39.	Конкурс-експромт – це ...
40.	Особливість проведення ігор-жартів полягає в тому, що ...
41.	Ігрова програма – це ...
42.	Мені доводилось готувати й проводити ігрові програми на такі теми:
43.	Головним в алгоритмі підготовки та проведення ігрової програми є:
44.	Універсальність ігрових форм роботи полягає в ...
45.	Я успішно проводила (проводив) такі ігрові форми роботи з підлітками:
46.	Мені цікаво організовувати ігрові форми роботи з підлітками, тому що ...
47.	У мене виникали труднощі під час організації ігор з підлітками, тому що ...
48.	Підліткам подобаються такі види ігор:
49.	Я не бажаю організовувати ігри з підлітками, тому що ...
50.	У процесі опанування спецкурсом (розділом) “Організація ігрової діяльності” для мене найцікавішим було:
51.	Мої пропозиції щодо вдосконалення викладання спецкурсу (розділу):
52.	Пропоную до змісту спецкурсу (розділу) “Організація ігрової діяльності” внести такі теми та питання для вивчення:

Дякуємо за співпрацю

Додаток К

Зміст завдань для контрольної роботи

Варіант 1

1. Методика проведення вікторини.
2. Зазначте структуру змісту оголошення до проведення ігрової програми.
3. Доберіть загадки для дітей молодшого шкільного віку (різні за способом відгадування: за ознаками, діями, функціями, походженням предмета чи явища, алегорій, акровіршів) з метою їх використання у ході ігрового заняття.

Варіант 2

1. С.Ф.Русова про гру як важливий засіб виховання особистості.
2. Визначте алгоритм письмового оформлення плану проведення гри.
3. Розробіть питання для проведення вікторини у формі “Тиру ерудитів”.

Варіант 3

1. Дитячі іграшки та їх класифікація.
2. Особливості проведення вікторини “Склади слово”.
3. Доберіть народні прислів'я та приказки про проведення вільного часу, дозволя, гру.

Варіант 4

1. Гра-експрес: сутність, методика підготовки та проведення.
2. Педагогічні вимоги до ігор та іграшок.
3. Розробіть питання для проведення гри-вікторини “5х5” з підлітками.

Варіант 5

1. Особливості підготовки та проведення народної рухливої гри.
2. Правила техніки безпеки у процесі організації дозвілєвої ігрової діяльності.
3. Розробіть питання для проведення гри-вікторини “Лото ерудитів” з підлітками.

Варіант 6

1. Ігри з літерами та словами: сутність та педагогічні можливості.

2. Зазначте тотожність і відмінність вікторини та інтелектуальної гри.
3. Доберіть загадки для проведення гри-вікторини “Склади слово” з молодшими підлітками.

Варіант 7

1. Особливості підготовки та проведення масових ігор.
2. Методика підготовки та проведення вікторини “Марафон”.
3. Розробіть власні варіанти ігор, в основі яких лежать українські народні прислів'я та приказки з метою формування у молодших підлітків інтересу до вивчення українського фольклору, виховання любові до рідної мови.

Варіант 8

1. Сутність понять “ігрова програма”. Визначте умови ефективності проведення ігрових програм.
2. Методика підготовки та проведення вікторини “Тир ерудитів”.
3. Доберіть загадки, які можна відгадати за ознаками предмета, явища.

Варіант 9

1. Методика підготовки та проведення пошукової гри на місцевості.
2. Особливості проведення вікторини “Погоня в лабіринті”.
3. Доберіть загадки, які можна відгадати за функціями предмета, явища.

Варіант 10

1. Зазначте вимоги до оформлення ігрової кімнати.
2. Визначте особливості проведення вікторини “На казковому полі”.
3. Доберіть загадки-алегорії.

Варіант 11

1. Зазначте основні ознаки ігор.
2. Методика підготовки та проведення вікторини “5х5”.
3. Доберіть ігри, які сприяють розвитку уваги, пам'яті, спостережливості.
Складіть план їх проведення.

Варіант 12

1. Зазначте вимоги до обладнання ігрових майданчиків.
2. Методика підготовки та проведення вікторини “Лото”.

3. Розробіть план проведення української народної гри для молодших підлітків, врахувавши завдання: сприяти поглибленню знань про побут та трудову діяльність українців, виробленню вміння вправно володіти словом, колективно імітувати різні трудові рухи, вихованню поваги до людей праці.

Варіант 13

1. Визначте цільові орієнтації колективного ігрового спілкування.
2. Методика підготовки та проведення вікторини “Хокей”.
3. Запропонуйте кілька варіантів ігрових завдань для підлітків, в основі яких лежить анаграма, з метою розвитку логічного мислення, уваги, спостережливості, пізнавальних здібностей.

Варіант 14

1. Зазначте складові та структурні компоненти гри як діяльності.
2. Запропонуйте варіанти поділу колективу дітей на ігрові команди.
3. Підготуйте питання для проведення вікторини “У світі професій” з учнями основної школи.

Варіант 15

1. Ребус: сутність та правила складання (відгадування).
2. Охарактеризуйте основні підходи до класифікації ігор.
3. Розробіть питання для проведення вікторини у формі “Марафону” з учнями 7-их класів.

Варіант 16

1. А.С.Макаренко про зв’язок гри з працею, її вплив на розвиток особистості дитини.
2. Гігієнічні та фізіологічні вимоги до проведення рухливих ігор.
3. Розробіть власний варіант проведення казкової вікторини для різновікової групи дітей, врахувавши завдання: викликати інтерес до читання казок народів світу; сприяти розвитку уваги та пам’яті під час читання, вихованню культури поведінки, моральних якостей.

Варіант 17

1. С.Т.Шацький про гру як життєву лабораторію дитинства, про взаємозв’язок та єдність різних видів діяльності.

2. Ігрові методи та форми відзначення учасників видовищних ігор.
3. Розробіть власний варіант плану проведення гри “П’ять на п’ять” для підлітків з метою формування інтересу до різних галузей знань (наприклад: музика, театр, спорт, література, поезія).

Варіант 18

1. Методика підготовки та проведення рухливої гри.
2. Вимоги до письмового оформлення сценарію ігрової програми.
3. Розробіть питання для проведення вікторини на тему “Спорт, спорт, спорт!” з учнями основної школи.

Варіант 19

1. Г.Г.Ващенко про педагогічні можливості ігрової діяльності.
2. Методика проведення колективного ігрового спілкування “Презентація світу”.
3. Доберіть кілька ігор для старших підлітків, які можна було б використати в ході новорічного свята.

Варіант 20

1. Охарактеризуйте функції ігрової діяльності.
2. Методика проведення колективного ігрового спілкування “Проблема на долоні”.
3. Розробіть питання для проведення вікторини у формі гри “Три мудреці”.

Варіант 21

1. Сутність понять “гра”, “ігрова діяльність”, “дозвілєво-ігрова діяльність”.
2. Методика проведення колективного ігрового спілкування “Чарівний стілець”.
3. Складіть шаради з метою їх використання в ході ігрової програми пізнавального характеру для підлітків.

Варіант 22

1. Сутність поняття “ігрова програма”. Тематика ігрових програм та їх роль в організації дозвілля підлітків.
2. Методика використання ребуса в роботі з учнями.
3. Розробіть план проведення години дозвілля на тему “Котилася торба” для молодших підлітків, врахувавши завдання: ознайомити з народними іграми,

сприяти розвитку уваги, пам'яті, кмітливості, розумових здібностей, формування допитливості, пізнавальної активності, швидкості та спритності.

Варіант 23

1. Педагогічні ігри: сутність та класифікація.
2. Принципи організації ігрової діяльності.
3. Розробіть план проведення “Веселих естафет” для молодших підлітків, врахувавши завдання: сприяти розвитку швидкості реакції, спритності, витривалості; вчити орієнтуватися у просторі; виховувати почуття колективізму, відповідальності, організованості.

Варіант 24

1. Методика підготовки та проведення свята гри та іграшки в школі.
2. Особливості використання гри у структурі сімейних свят.
3. Розробіть завдання для гри “Відгадай омонім” з метою розвитку творчої уяви та образного мислення молодших підлітків, поглиблення знань української мови.

Варіант 25

1. Алгоритм підготовки та проведення ігрової програми.
2. Методика проведення колективного ігрового спілкування “Людина скрізь”.
3. Розробіть питання для проведення вікторини “На казковому полі” з учнями 6-х класів.

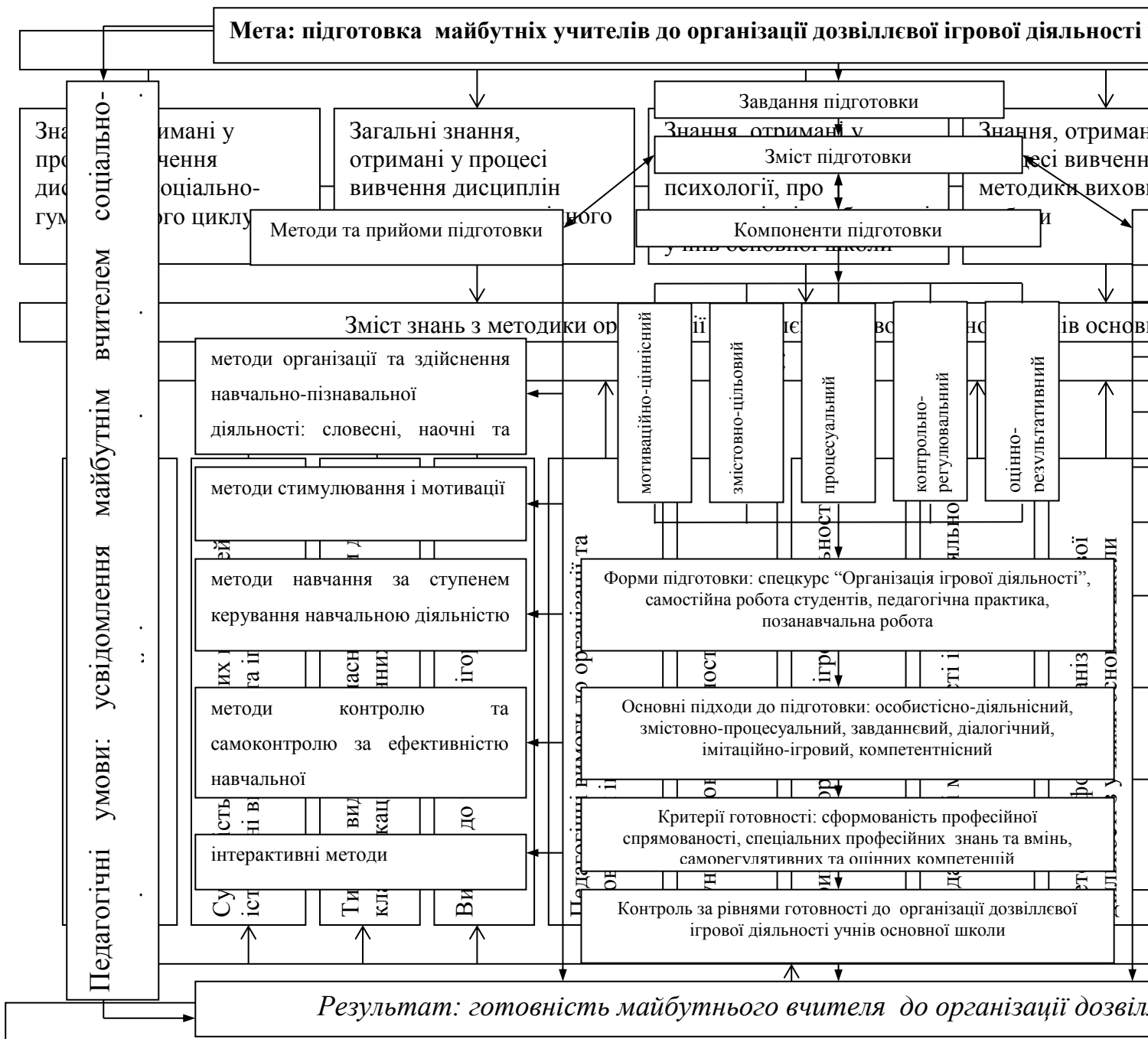

Рис. 2.1. Модель підготовки майбутніх учителів до організації дозвілєвої ігрової д

